

10 006

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİNDE HANİFLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hasan KÜÇÜKÇOPUR

TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. İbrahim CEYLAN

KONYA - 1988

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	
KISALTMALAR	
GİRİŞ	

BİRİNCİ BÖLÜM

1- HANIFLIK	1
a- Hanif Kelimesinin Anlamı	1
b- Kur'an-ı Kerim'de Haniflik	12
11- HANIFLERİN ZAMANINDA SOSYAL VE DİNİ DURUM ...	17
a- Hz. İbrahim Zamanında	17
b- Son Hanifler Zamanında	24
1- Sosyal Durum	24
2- Dini Durum	27
a- Putperestlik	27
b- Din İle Meşgul Olmama	31
c- Sabîlik	32
d- Hıristiyanlık ve Yahudilik	34
e- Tevhid İnancı	35

İKİNCİ BÖLÜM

HANIFLIKTE İNANÇ VE İBADET SİSTEMİ	41
I- İNANÇLAR	41
a- Allah İnancı	42
b- Melek İnancı	43
c- Şeytan İnancı	43
d- Diğer İnançlar	43

11- İBADETLER	46
a- Hac	47
b- Namaz	49
c- Kurban	50
d- Oruç	52
e- Sadaka ve Cömertlik (Zekat) ...	52
f Sünnet Olma	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAMIN DOĞUŞU SIRASINDA HANİFLER	54
1- Varaka b. Nevfeñ	54
2- Osman b, Huveyris	57
3- Ubeydullah b. Cahş	57
4- Zey b. Amr. Nufeyl el Adevi	58
5- Ümeyye b. Ebi es-Salt	62
6- Kuss b. Baide	68
7- Seyf Zi Yezen	71
8- Amir b. Zarib elUdvani	75
9- Züheyr b. Ebi Selma	76
10- Kab b. Lui	78
11- Ümeyr b. Cündep el Cüheni	79
12- Veki b. Selame b. Züheyr el İyadi.	80
13- Abdullah el Kedai	80
14- Mütebis b. Ümeyye el Kenani	80
15- İlaf b. Şihab et-Temimi	81
16- Übeyd b. el-Ebras el-Esedi	81
17- Süveyt b. Amir el-Mustalaki	81
18- Ebu Kays b. Eslet	81

19- Lebid İbni Rebia	83
20- Ebu Zerr el-Gıfari	84
21- Ebu Kays b. Sareme b. Ebu Enes	86
22- Halid b. Sinan b. Kays	86
23- Erbab b. Riab	87
24- Adi b. Zeyd el İbadi	88
25- Es'ad Ebu Kerb el Himyeri	88
26- Selman el-Parisi	88
27- Abduttabiha b. Saleb b. Vebra	89
HZ. MUHAMMED'İN HANIFLERLE MÜNASEBETLERİ..	90
SONUÇ	94
BİBLİLOGRAFYA	95

ÖNSÖZ

Bu mütavazi çalışmamız, "İslam Tarihinde Hanifler" isimli yüksek lisans tezidir. Bu konuyu seçmemizin sebebi, üç kutsal dinde de önemli yeri olan Hanifler hakkında derinliğine bilgi edinmek isteyişimizdir. Hanifler, İslam'ın doğuşu sırasında insanlığın içinde bulunduğu şirk ve küfür karanlığından insanlığı tevhid inancına çağdırmaları ile büyük bir vazifeyi yerine getirmişlerdir. Hanifler hakkında derinliğine çalışılmış bir etüt, bilimsel bir araştırmanın olmayışı konu üzerinde çalışmamıza sebep olmuştur.

Konu ile ilgili İslam Ansiklopedisi "Hanif" Maddesi, I.Cerrah-oğlu'nun "Kur'an-ı Kerim ve Hanifler", Ş. Kuzgun'un "İslam Kaynaklarına göre Hz. İbrahim ve Haniflik" isimli eserler bir boşluğu doldurmakta ise de yeterli değildir. Bu çalışmamızda Hz. İbrahim ve Haniflerin hayatlarına, Haniflerin Hz. Peygamberle münasebetleri ile ilgili hususlara daha çok ağırlık verdik. Konu mukayeseli çalışmayı gerektirmekte ise de biz sadece İslam Tarihi açısından ele almaya çalıştık.

Birinci bölümde Hanifliğin tarif ve terminolojisi üzerinde durduk. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de Haniflik hakkındaki ayetleri inceledik. Hanifliğin gerçek anlamının Kur'an-ı Kerim ayetlerinde yerini bulunduğunu gördük.

İkinci bölümde, Haniflik bilimsel olarak Hz. İbrahim'e ve O'nun dinine ailem olduğundan Hz. İbrahim'in zamanına ve son Haniflerin zamanına işaretten sosyal ve dini duruma dair malumat vermeye çalıştık.

Üçüncü bölümde ise İslam'ın doğuşu sırasında mevcut Haniflerin hayatlarını, Hz. Peygamberle olan münasebetlerini onların hayatlarının ilginç yönlerini incelemeye çalıştık.

Tenkitlerle olgunlaşacak bu çalışmada değerli tavsiyelerinden faydalandığım değerli hocalarıma, bu çalışmada bana her türlü yardımlarını esirgemeyen sayın hocam Yard. Doç.Dr. İbrahim Ceylan Bey'e şükranlarımı sunmayı zevkli bir görev bilirim.

Hasan KÜÇÜKÇOPUR

Konya-1988

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
A.S	: Aleyhi's Selâm
A.Ü.İ.F.D	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Bkz	: Bakınız
C.	: Cilt
C.C.	: Celle Celalühü
Çev.	: Çeviren
H.	: Hicri
H.z.	: Hazreti
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi
M.	: Miladi
M.Ö.	: Miladdan Önce
M.S.	: Miladdan Sonra
s.	: Sahife
S.A.V.	: Sallalahü Aleyhi'Vesellem
Ter	: Tercüme
tsiz	: Tarihsiz
v.b.	: ve benzeri

GIRLS

GİRİŞ

Haniflik, İslam öncesi ilahi bir din'in kalıntısı ve Tek-Tanrı-yı (Tevhidi) arayan kişiler olarak müteala edilmektedir. Kur'an-ı Kerim bu hususta en kesin ve temel bilgileri vermektedir. Buna göre Haniflik, Hz. İbrahim'e ve O'nun müntesiplerine aile olmuştur. Bu itibarla her üç kutsal dinde de yer almaktadır. Haniflik, denilince akla Hz. İbrahim ve O'nun dini gelmektedir. Bu nedenle Hz. İbrahim ve diğer Haniflerin zamanı, yaşadığı toplum düzeni, dini ve sosyal durumlarının bilinmesi gerekmektedir.

Hız. İbrahim, her üç kutsal dinde de zikredildiğinden mukayeseli bir çalışma daha da uygun düşerdi. Fakat, konumuz "İslam Tarihinde Hanifler" olduğundan, mevzu haricine çıkmayı uygun görmedik. Zira Hanifliğin esasının Hz. İbrahim'in dini olduğu bir vakı'adır. Buna rağmen, ilahi dinler arasında bir tenakuz olduğu da inkarı imkansız bir gerçektir. Kur'an-ı Kerim'in Hz. İbrahim ve Haniflik hakkında verdiği malumat oldukça açıktır.

Kur'an-ı Kerim'e göre, Hz. İbrahim "ne Yahudi ne Hıristiyan, ne müşrik ve ne de putperest değildi, gerçeğini vurfulanken Hz. İbrahim'in tâbi olduğu ve tebliğ ettiği dinin gerçek hüviyetini simgelemektedir. Hz. İbrahim, ne bir müşrik ve ne bir putperest değildi derken bir gerçeği ortaya koyuyordu. Hz. İbrahim bahsi geçen dinlerden olmadığına göre elbette başlı başına bir din olan Haniflik dini'nin tebliğcisi ve insanlığı tevhide davet eden bir peygamber olduğu görülmektedir.

Haniflik, Yahudi ve Hıristiyanlığı kabul etmediği gibi Müşriklik ve Putperestlikle de hiç bir alakası yoktur. Sayıları az olmasına rağmen İslamiyet'in doğuşu sırasında o karanlık küfür ve

şirkin içerisinde hakkı arayan ve tevhide inanan küçük bir grubun bulunuşu asırların geçmesine rağmen Hz. İbrahim'in dini olan Hanifliğin hala devam etmekte olduğunu bize hatırlatmaktadır.

Son Haniflerin içinde yaşadıkları Arabistan toplumunda çeşitli inançlar bulunmasına rağmen bunların hiçbirisi insanları tatmin edici değildi. Bu toplumun içerisinde kurtuluşa ulaşmak isteyenler Hanif dinini arıyor ve O'nun gerçeklerini öğrenmeye çalışıyorlardı. İlahi dinlerde temel prensipler Hz. Adem'den, Hz. Muhammed'e kadar hiçbir değişikliğe uğramamıştır. Son Hanifler, tevhid inancı, ahiret düşüncesi ve putlara tapmaktan menetmek gibi hususlarda İslam'ın tebliğine zemin hazırlamışlardır. Hanifliğin İslam'ı reddeden herhangi bir noktası yoktur. İslamiyet Hanifliğin devamı değilse de birbirini nakseden tarafı da yoktur.

Haniflik zihinlerde gerçeği arayan, batıldan yüzçeviren, kısaca Hz. İbrahim'in dini ve O'na intisab edenler için kullanılan bir terim olarak kalacaktır. Hanifliğin canlı misalleri başta Hz. İbrahim ve son Haniflerdir. Bu dinin Kur'an-ı Kerim'de bahsedilmesi ve son Haniflerin Peygamberimizle olan münasebetleri oldukça önemlidir. Tevhid inancı İslamiyetle gerçek hüviyetini tamamlamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HANIFLIK- HANIFLERİN ZAMANINDA SOSYAL VE DİNİ DURUM

BİRİNCİ BÖLÜM

1- HANIFLIK

a- Hanif Kelimesi ve Anlamı

Hanif, Kur'an'da sık sık hakiki ve saf din sahiplerine a-lem olarak kullanılmıştır. Hz. İbrahim put'a tapanların muarızı olarak gösterilir.(1) "Tehannuf" ve "Tehannus" kelimeleri de hanif kelimesi ile irtibatlı olarak kullanılmıştır.(2)

Hanif, Bütün batıl dinlerden hak din'e meyleden demektir. çoğulu "Hunefa"dır. Hanef kelimesi ayakların eğrilmesi anlamındadır. Adiy b. Hatim, meyl manasında kullanarak "Biz yaratılırken bütün dinlerden meyletmiş olarak yaratıldık." (3) demiştir. Zemahşeri de bu kelimeyi Müslüman ve Islâm manasında tefsir etmiştir.

Hanef kelimesi, ayrıca ayakların baş parmaklarının yan yana gelmesi, ayakların ters çevrilmesi, ayak uçlarının birleşmesini ifade için de kullanılır. Ahnef b. Kays'a ayak ucunda yürüdüğü için bu isim verilmiştir. (5)

(1) Fr.Buhl, İslâm Ansiklopedisi. Hanif mad.

(2) Ragıp el İsfehani, el Müfredat fi Garibu'l-Kur'an, s.304-305
Matbaai Amire, 1287

(3) Muhammed b. Ömer ez- Zemahşeri, Tefsir-i Keşşaf, c.1, s.236,
Kahire, 1308

(4) Zemahşeri, a.g.e., s.308

(5) İbnü'l Manzur, Cemaluddin Muhammed, Lisanu'l-Arab, c.10, s.403
Mısır 1301

İbn'i Kesir'in rivayetine göre bu kelimenin anlamını Esmâî (V. 831) ayağın eğriliği, Hacc'ı ifâ edenler anlamında kullanılmıştır. (6) Ebu Amr ise kötüden iyiye yönelen, diğerlerinden yüz çevirip hakka intisab edenler, beyte yönelenler, İbrahim dinine uyanlar, ihlaslı Allah'ın emrine teslim olup batıla meyletmeyenler için Hanif tabiri kullanılır.(7)

Hanif, Hz. İbrahimin dinini ifade eder. Put'a kapmayan putlar adına kesilen kurbanlardan yemeyen, kendi kavimlerini bir Allah'a ibadete davet eden ve münkerattan uzak duran kişilere verilen isimdir.(8) Şarap içmekten sakınan kişi, Hıristiyanlık ve Yahudiliği reddederek yeni bir dini arayan kişiler de bu isimle anılır.

Namazda kibleye yönelenler, namaz kılanlar, ibadet eden kimseler, (10) Arablar dalaletten hakka meyleden doğru yola yönelen, hacceden sünnet olanlara hanif ismini verirlerdi.(11)

(6) İsmail İbni Kesir, Tefsir'i Kur'an'il-Azim, Kahire 1956 c.1 s. 186 ; Lisanu'l-Arab, c.10, s. 404

(7) Lisanu'l-Arab, c.10, s.403

(8) İbni Hişam, Ebu Muhammed Abdülmelik; es-Siratu'n-Nebeviyye c.1, Mısır, 1936, s.140; Alusi, Muhammed Şükrü el-Bağdadî Buluğu'l Ereb fi Ahvali'l-Arabc.2,s.268,Bağdaç 1314

(9) Muhammed Rıza, Muhammed, Beyrut, 1975, s. 56

(10) Rağıp el-İsfehâni, el-Müfredat.fi Garibi'l-Kur'an Mısır 1961, s. 133-134

(10) Tebari, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, Samiu'l-Beyan an Te'vil-Ayi'l Kur'an c.2, Mısır 1379 s. 104; İbni Kesir, Tefsir c.1, s. 186

Cahiliye devrinde hanif, Beyti hacceden, cenabet olduğunda gusleden, sünnet olan kimselere verilen isimdir. İslamiyet geldikten sonra bu kelime, Müslüman manasında kullanılmaya başlandı. (12) Haniflik, Allah'ın birliğine şahadet etmek, haram saydığı şeyleri haram saymak ve sünnet olmak, bütün peygamberlere iman etmek gibi hükümleri kabul edip doğru yolda olan kimselere verilen isimdir. (13) Hz. İbrahim'in tebliğ ettiği dine haniflik denilmektedir. (14) Taberi (V.922) de hanif kelimesini Hz. İbrahim'in dinine yönelen ve onun dinine bütünü ile uyan kişi olarak tarif etmektedir. Sadece beyti haccetmek manasına veya sadece sünnet olma manasına alınmış olamaz. (15) demektedir. Bu hususu şu ayet redederek açıklığa kavuşturmuştur:

"Hz. İbrahim, ne Yahudi ne de Hıristiyan idi. O, muslim bir hanif idi."(16) Hanifiyye terimi Hz. İbrahim'in dinine yönelmeyi ve ona tabi olmayı ifade eder. Daha önceki Peygamberler de Allah'a bağlı birer hanif idiler. Allah, Hz. İbrahimden öncekileri ve sonrakileri imam lafzı ile zikretmedi. Allah kıyamete kadar İbrahim'i imam kılıp, haccı, kurbanı, sünnet olmayı ve diğer hükümleri açıkladı. Bu hükümler kafirlerle mü'minleri ayırt eden özelliklerdir. Bu dini kabul edip hükümlerine uyanlara hanif denilir. Bu kimseler Hz. İbrahim'in dininden olmuş olurlar.(17)

(12) Ez-Zebidi, Tacü'l Arus, c.6, s. 77, Mısır 1306

(13) İbni Kesir, Tefsir, c.1, s.187

(14) İbni İshak, Sire (Tahkik, Muhammed Hamidullah) Konya, 1981, s. 69-70 ; Fahreddin er-Razi, Mefatihü'l-Gayb, İst.1308, s.5, s.373; Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensari el-Cami li Ahkami'l-Kur'an, Mısır 1967, c.2, s.139

(15) Taberi, Tefsir, c.3, s.107

(16) Kur'an-ı Kerim, Âli İmran, 67

(17) Taberi, Tefsir, c.3, s.107

Cahiliye devrinde bazı kişiler Ka'be'yi tavaf ediyorlar, sünnet oluyorlardı. Fakat bu bir adet ve gelenekten başka bir şey değildi. Huneyn Gazvesi'nde Sakifli bir kölenin elbisesi çıkarıldığında sünnetsiz olduğu görüldü. Bunu görenlerden birisi "Sakifliler sünnetsizdir." diye bağırmaya başladı. Muğire b. Şu'be bağırarak kişiye yaklaşıp katledilen kölenin Nasrani olduğunu kendi kavminden olmadığını ifade ederek kendi kavminden katledilenleri gösterip sünnetli olduklarını söylemiş, kabilesini bu ayıptan kurtarmak istemişti.(18) Onların sünnetli oluşları bir inancın eseri olarak değil bir adet ve gelenekten ibaretti.

Âli İmran suresindeki "Hanifen Müslimen" kelimesi tefsir edilirken bütün peygamberlerin itikat noktasında bir olduğu, Hz. İbrahim'in tebliğ ettiği dinin Haniflik, son peygamberin tebliğ ettiği dinin adının Müslümanlık olduğu söylenmektedir. Peygamberlerin tebliğ ettikleri dinlere hem haniflik hem de Müslümanlık denebileceği ifade edilmektedir. (19)

Arablar, Sabiilik ve Putperestlik inancını benimsemelerine rağmen Hz. İbrahim'in tebliğ ettiği dinin kalıntılarından bir kısım adetler ile amel ediyorlardı. Bu hareketler, dini bir inanç halinde değil bir kültür olarak bilinçsiz bir vaziyette devam ediyordu.

(18) Muhammed İbn Cerir et-Taberi, Tarihu'l Ümem Ve'l-Mülük, Kahire, 1939, c.2, s. 350

(19) Reşit Rıza, Muhammed, Tefsir'i Menar, Beyrut, tarihsiz, c.2, s. 241

Kaynaklardan öğrendiğimize göre Arablar arasında devam eden bu adetler: Ağıza su vermek, burna su çekmek, misvak kullanmak, saç taramak, bıyığı kesmek gibi baş ile ilgili beş sünnet ve vücutla ilgili beş sünnet vardır. bunlar: sünnet olmak, istinca yapmak, koltuğu ve kasığı tıraş etmek, tırnak kesmek, bunların yanında hac, umre, tavaf, ölü eti yemekten menetme, say, ölüyü yıkayıp kefenleme gibi işlerde onların adetleri arasına girmişti. Arablar bu davranışları bir adet olarak yapmakta idiler.(20)

A.Jeffery, "Hanif" kelimesi hakkında şöyle diyor: "Lugatlar kelimenin ne olduğunu ifade etmekten tamamen uzaktırlar. Onu hanef (eğilmek, meyletmek) kökünden iştikak ettirirler. Hanif kelimesi ayagın tabii kamburluğu olarak gösterilir ve böylece hanef kelimesi buradan alınarak normalden ayrılan herhangi bir şeye denebilir. Tabii olarak bir kimsenin kötüden doğruya meyli olacağı akla geleceğinden hanif kelimesinin de kötüden iyiye gitmek manası olduğu ifade edilmiştir." Bell ise Hanef kelimesinin birşeyden dönmek, meyltmek manasına geldiğini söyleyerek en doğru sayılan kanaate iştirak eder. (21)

Hanif kelimesi, sonradan zuhur eden bazı hususlara delalet etmekle birlikte bir taraftan şirk'e, diğer taraftan da kitap ehli olanların kısmen tahrif edilmiş dinlerine zıt bir dine delalet etmektedir.

(20) Taberi, Tefsir, c.3, s. 9-12

(21) İsmail Cerrahoğlu, Kur'an-ı Kerim ve Hanifler, A.Ü.İ.F.D., c.11, Ankara, 1964, s. 81

Muhtelif hadislerde peygamberimizin talim ettiği dini zûhd dolu hareketin zıttına olarak, "al-hanifiyye al-samha" diye tavsif ettiği görülür. Tahannuf fi'li, bazan putperestlik devrindeki hakiki ibadeti ifade eder. (22)Wellhausen, hanif kelimesinin Hıristiyan zahidi, Goeje ise bu kelimeyi puta tapan, D.S. Margoliouth ise hanif kelimesine her yerde "Müslüman" manasının verilmesinin en uygun tarz olacağı kanaatinde dirler(23)

L. Kaytani de hanif kelimesinin kaynağı hakkında şöyle demektedir: "Hanif kelimesinin kaynağı hakkında çok münakaşa edilmiştir. İbrâni, arâmi ve süryâni lisanlarında mevcut ve hemen hemen birbirinin aynı olan üç kelimeye tekabül edebilir. İlk iki lisanındaki manası "ahlaksız, dinsiz" Süryanicedeki manası ise "murdar"dır. Sonra, yalancı, murai ve nihayet müşrik manasına tahavvül etmiştir. Hıristiyan süryani eserlerinde asıl mü'minler ve bütün hıristiyan mezhepleri mutezilesi hakkında bu tabiri kullanırlar. (24)

Mes'udi, hanif kelimesinin Aramiceden geldiğini söylüyor. "Hanifu" kelimesinin arapça'ya aktarılmış şekli olarak mütalaa ediyor (25) Bu fikrin bir hayli taraftarları vardır. Bunlar, bu kelimeyi Kenâni-ârâmi lisanındaki hanef (iki yüzlü, Allah'a inanmaz, put'a tapar, bid'at ehli" kelimesinden istikak ettiriyorlar. Schutthess, Ârâmi lisanındaki hanef, hanfa kelimesinin Arapça hanif olamayacağını kaydetmektedir. Mes'udi'nin Süryani lisanında zikrettiği "hanifu" bundan başka icap ettiği

(22) Fr. Buhl, İ. Ansiklopedisi, Hanif mad.

§23) Fr. Buhl, " " " " " "

(24) L.Caetani, İslam Tarihi (Ter:Hüseyin Cahit Yalçın) İst. 1924, c.2, s. 29

§25) Mes'udi, et-Tenbih Ve'l-İşraf, Kahire 1938, s.79

takdirde Arapça'daki çekilmek, ayrılmak manasına gelen "Hanefa" dan "araya tefrika sokucu" manasını ifade edebileceği belirtilmektedir. (26) Haniflerin hayatları gözden geçirildiğinde bu mananın uygun olabileceği kanaatine varılabilir. Haniflerin imamı Hz. İbrahim, Nemrut'tan ayrılacak kavmini tevhid'e davet etmiş, son haniflerde putlara tapan kavimlerinden ayrılıp onları tevhide davet etmişlerdi.

Fazlurrahman ise şöyle demektedir: Muhammedin görevinin oluşumu ve mahiyeti hakkında yazan modern yazarlar, bu konuda birçok görüşler ortaya atmışlardır. Bunlardan birçoğu İslamın doğuşundan önce Arabistan'da Yahudi ve Hıristiyanların etkisiyle dini bir kaynaşma ve buhranının mevcut olduğunu ve bu kaynaşma sırasında Arapların puta tapıcılığından hoşnut olmayan bazı kimseleri bir "tektanrıcılık" fikrine ulaştıklarını belirterek, Hz. Muhammedin sadece, bu düşünmeye bir katkıda bulunduğu üzerinde dururlar. Bazıları bu kanaati daha ileriye götürerek Hz. Muhammed'in tektanrıcılıktan başka diğer bazı unsurları da, Yahudi-Hıristiyan gelenekten aldığını, Arap Yarımadası'nın uzun zamanlar devam eden dışarıya yayılma gayretleri için yardımcı olabilecek ulusal bir din tesis ettiğini ileri sürerler. Oldukça romantik bir çekiciliğe sahip olan bir başka nazariye de Kur'an'ın mutlaka tektanrıcılığının aslının çöl hayatının tam bir monotonluğuna dayandığı" dır. Bu son nazariye Hz. Muhammedin bildirisinin Bedevi bir ortamda değil, Mekke'nin ticari çevresinde vahyedildiği ve Kur'an'ın gerçekte göçebelik

(26) Mes'udi, a.g.e., s. 79; Fr. Buhl, İ. A. Hanif maddesi

hakkında şiddetle tenkitçi bir tavır takındığı ileri sürülerek ilk ağızda geçersiz kılınabilir.(27)

Daha önceki iki iddia, oldukça ciddi ve inandırıcı bir mahiyet arz etmektedir. Çünkü her ikisi de bazı tarihi gerçeklere dayanmaktadır. Bu görüşler aslında ne İslamın oluşunu ne de onun mahiyetinin doğru izahlarıdır. Bazı kişilerin tektanrıcı bir din kavramına ulaşmış oldukları doğrudur. Fakat onların "Bir Allah" ının Hz. Muhammed'in "Bir Allah"ı ile aynı olduğuna inanmak için hiçbir sebep yoktur. Zira başlangıcından beri Hz. Muhammed'in tektanrıcılığı aynı ölçüde bir insaniyetçiliği sosyal ve ekonomik bir adalet duygusuyla münasebet içerisinde olmuştur. Böylece Hz. Muhammed'e gelen ilk vahiyleri dikkatle okuyan bir kimse her iki unsurun aynı ağırlığı taşıdığını görür Kur'an'daki şu sure buna örnek olarak verilebilir:

"Ey Muhammed, dini yalanlayanı gördün mü? öksüzü kakıştıran, yoksulu doyurmaya yanaşmayan kimse işti odur. Vay o namaz kılanların haline ki onlar kıldıkları namazdan gafil olanlardır. Onlar gösteriş yapanlardır. Onlar iğreti olarak basit şeyleri dahi vermeyenlerdir." (28)

Hz. İbrahim'in bir tektanrı ve bir tek insanlık üzerinde ısrarla durduğu görülmektedir. Ondan önce tektanrıcılığın var olduğu doğru olmakla birlikte bu tektanrıcılığın herhangi bir sosyal reform hareketine bağlı olduğu hususunda hiçbir tarihi delil izine rastlanmamaktadır. (29)

(27) Fazlurrahman, İslam, s. 13 (Çev: Mehmet Dağ, Mehmet Aydın) İst. 1981,

(28) Kur'an-ı Kerim, Maun, 1-7

(29) Fazlurrahman, a.g.e., s.14

Mekke'liler Hz. Muhammed'in sadece çok tanrıçılığa dayanan kendi geleneksel dinlerine karşı çıkmasından korkmamışlar, gasbı yasaklamadan ve zekat'ı yaygınlaştırmadan giderek daha da açıklık kazanan sosyal adalet ilkesinin toplumlarının ticari menfaatlere dayanan yapısını tehlikeye soktuğunu hissetmişler. Bu doğacak sonuçtan korktukları için karşı çıkmışlardır! (30)

Snouck, Nöldeke ve benzerleri daha çok Hz. Muhammed'in, Yahudi kaynaklara dayandığını, Brockelman, Goldziher ve benzerleri ise Hz. Muhammed'in ilk müslümanlardan bilgiler öğrendiğini söylüyorlar. Kanunsel ve benzerleri ise Hz. Muhammed'e, son haniflerin çok tesir ettiğini ifade ediyorlar. (31) T.İzutsu da aynı kanaattedir. (32)

Araştırmalarda sağlam kaynaklara dayanmayı prensip edinen Müsteşriklerin bu konuda ellerinde hiçbir delilleri mevcut değildir. Delilsiz yorumlar yapmaları ise hayret'i muciptir. (33)

Bakara suresinde Kur'an'ın beşer kelâmı olmadığı anlatılırken şöyle buyrulmaktadır: " Şu Kur'an'ın Muhammed'ül emin gibi bir ümmâden bir benzerini yapınız, gösteriniz. O zat ümmî olmasın gayet alim olsun bir tek zat da olmasın, bütün alimleriniz, belîğleriniz toplansın birbirine yardım etsin. Eğer doğru sözlü iseniz Allah'tan başka güvendiğiniz geçmişinizi, geleceğinizi, aliminizi, şairinizi yardıma çağırın. Kur'an'ın bir benzerini yapın. Buna güç yetiremezsiniz, yapamazsınız-ki yapamayacaksınız-.

(30) Kuzgun, a.g.e., s.132

(30) Fazlurrahman, a.g.e., s. 19

(31) Muhammed Rıza, a.g.e., s. 58

(33) Kuzgun, a.g.e., s. 133

O takdirde, inkar edenler için hazırlanan ve yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının." (34)

Bu ayetler Kur'an'ın bir suresine bile benzer yapılamayacağını anlatıyor. Eğer bir görüşme, bir konuşma ile olan bir şey olsaydı Kur'an'a benzer yapmak mümkün olurdu.

Bazı Müsteşrikler, Hz. Muhammed'in Mekke'de yahudi ve Hıristiyanlarla iyi geçindiği, Medine'ye varduktan sonra bu iki gruba karşı çıkıp onlarla üstünlük kurma maksadı ile İbrahim hikâyesini attığını söylemektedirler. Wensinck'in tabiri ile Hz. Muhammed, Musa'nın Yahudiliğinden kurtulmak için İbrahim'in Yahudiliğine sığınmıştır. (35) Bu fikrin yanlışlığı Mekki ve Medeni surelerin özelliği gözden geçirildiğinde hemen görülür.

Mekki ve Medeni sûrelerdeki farklılığın sebebi: Mekke'de ilk planda muhatapları, Mekke müşrikleri olduğundan genellikle İnanca ve Tevhide yönelik ayetler nazil olmuştur.

Medine'de ise birinci safta, Allah'ı tasdik eden Yahudi ve Hıristiyan ehli kitaplar olduğundan imani mes'elelerden ziyade, üzerinde ihtilaf bulunan konuların izahları ve geçmiş peygamberlerin ve malletlerin hayatlarına ve ayrıntı sayılacak konuların gerçek izahlarını getirmiştir.

M.Watt da şöyle demektedir: "Hanif kelimesinin Kur'an-ı Kerim'deki kullanılışı, oldukça sağlam bir başlangıç teşkil etmektedir. Orada, Hanifler Arap dininin ideal kaynağının takâpçileri idiler. Onlar tarihi topluluğun hiçbir mezhebi ya da bölümü değillerdi."

(34) Kur'an-ı Kerim Bakara, 23-24

(35) Wensinck, İbrahim, Dairetü'l-Maarifi'l-İslamiyye, c.1, Tahran 1933, s. 25-29, Kuzgun, a.g.e., s. 133

Kur'an öğretisinin bu görünümü, Medine döneminin başlan-
gıçlarında, Hz. Muhammed'in Yahudilerle ilişkileri bozulunca
kendini gösterdi. Hz. Muhammed'den önce Arapça'da hanif'in kul-
lanılışının birkaç örneği vardır. Mes'eleyi en son araştıranlar,
onun, sonunda, Nabatlıların lehçesinden doğmuş olduğunu söyle-
mektedirler. Bu görüş doğru olsa bile, bundan ötürü Hellenizmin
benimsenmesinin tektanrıci fikirlerin Arabistan'a yayılmasına
önemli katkıda bulunduğu zorunlu olarak söylenemez; gerçekten
böyle olması muhtemel değildir.(36)

Araplar arasında kötü huy ve adetlerin baş gösterdiği,
batıl inanışların hakim olduğu zamanlarda şair, hatip ve hukema-
dan bazıları gerek nazımla, gerekse nesirle ve gerekse hitabet
yoluyla irşat ve tenvir görevini yapmaya çalışmışlardır. Fakat
onları içine düştükleri tüm bu buhranlardan kurtaran yüce dini-
miz İslam olmuştur. Hanifler adını verdiğimiz bu şairler hatip-
ler her inkılapta olduğu gibi İslam dininin ülvi hükümlerini ka-
bul etmeleri için toplumun istidat ve kabiliyetlerinin buna ha-
zırlanmış kimseler olarak sayılabilirler.(37)

(36) Watt, Montgomeri , Hz. Muhammed Mekke'de (Çev:Rami Ayas,
Azmi Yüksel) Ank. 1986 s. 175

(37) Muhammed Fehmi, Tarih-i Edebiyat-ı Arabiyye, c.1, İst. 1332
s. 19; İsmail Karaçam, Sonsuz mucize Kur'an, İst. 1987

b- Kur'an-ı Kerim'de Haniflik

Hanif kelimesi Kur'an'da oniki defa geçmekte; hakiki ve saf din sahiplerine alem olarak kullanılmaktadır. Hanif kelimesinin asıl anlamı, eğriliği bırakıp doğruya giden demektir. Bu mefhum örf'de İbrahim milletine alem olmuştur. Bu kelime Kur'an'ın yedi sûresinde on defa, çoğulu olan hünefa ise iki sûrede iki defa geçmektedir. Hanif kelimesinin daha iyi anlaşılabilmesi için konu ile ilgili Kur'an ayetlerinin anlamlarını vermeyi uygun görüyoruz. "Onlar Yahudi ve Hıristiyan olun ki doğru yolu bulasınız dediler. De ki(Habibim) doğruya yönelmiş olan ve müşriklerden olmayan İbrahim dinine uyarız. (38)

Bu ayetin tefsirinde Muhammed Hamdi Yazır şöyle demektedir: "Yahudi ve Hıristiyanlar bizim dinimize dahil olun ki kurtuluşa eresiniz dediler. Herbiri kendi yoluna davet ile niza çıkardılar halbuki Hidayet hilaf'u şirk'te değil, Tevhid'i haktır. Bunun için Ya Muhammed şöyle de: "Yahud ve Nasara değil, Hanif, yani küfür ve şerkten muteberri, hakka ve tevhid müteveccih olarak milleti İbrahim olalım, hep onun milletine tabi ola'ım. İbrahim Hanif idi müşriklerden değildi." 39

Seyyit Kutup ise bu ayetin tefsirinde şu izahı vermektedir: De ki: Hayır, biz tamamen İbrahim'in dinine dönüyoruz. Sizin ve bizim atalarımız olan İbrahim'in dinine. O, İslam dininin de esasıdır. Rabbiyle muahede yapanda odur. "O Müşriklerden değildir." Halbuki siz Allah'a şirk koşuyorsunuz... Bundan sonra Kur'an bütün müslümanların dinlerinin bir olduğunu ilan etmesini emrediyor

Peygamberlerin atası İbrahim (A.S) dan Meryem oğlu İsa(A.S) ve ordan da dinlerin sonuncusu İslam'a kadar bütün dinlerin alemşümül birliğine davet ediyor. demektedir." (39)

"İbrahim Yahudi ve Hristiyan da değildi, ama doğruya yönelen bir müslimdi, puta tapanlardan değildi." (40)

"De ki: Allah (Sözüm) doğru(Sunu) söyledi.Onun için dosdoğru olan İbrahim'in dinine uyun, O puta tapanlardan değildi." (41)

Burada onlara şu ders anlatılmak isteniyor,Hz. İbrahim (A.S) tarafından öğretilen yalnız bür Allah'a itaat ilkesi gerçek imanın köküdür. Fakat siz bunu terk ettiniz ve onun yanısıra başka ilahlar edindiniz. Bundan başka, yüzyıllar süren sürgün hayatınız boyunca Hz. İbrahim'in (A.S) dinini bıraktıktan sonra, bilginleriniz tarafından ortaya konulan küçük meselelerle uğraşmaya daldınız. (42)

"İyilik yaparak kendisini Allah'a teslim edip, hakka yönelen, İbrahim'in dinine uyandan, din bakımından daha iyi kim olabilir? Allah İbrahim'i dost edinmişti."(43)

"Şüphesiz ki ben, yüzümü gökleri ve yeri yaratana doğru çevirdim, ben puta tapanlardan değilim."(44)

(39) Seyyid Kutup, Fizılali'l-Kur'an (Ercüme, Heyet) c.1, İst. 1970, s. 250

(40) Kur'an'ı Kerim, Âli İmran, 67

(41) Kur'an-ı Kerim, Âli İmran, 95

(42) Ebu'l A'lâ Mevdudi, Tefhimu'l Kur'an (Kur'an'ın anlamı ve tefsiri,tercüme, Heyet) İst. 1986, c.1, s. 245

(43) Kur'an-ı Kerim, Nisa, 125

(44) Kur'an-ı Kerim, El-En'am, 79

"Şüphesiz Rabbim beni doğru yola, gerçek dine, doğruya yönelen ve puta tapanlardan olmayan İbrahim dinine iletmiştir."(45)

"Ve yüzünü doğruya yöneltmiş olarak dine çevir, sakın puta tapanlardan olma" (46)

"Muhakkak ki İbrahim Allah'a yönelen, O'na boyun eğen bir önderdir." (47)

"Sonra (Habibim) Sana: Muvahhid bir müslüman olarak İbrahim'in dinine uy.O hiç birzaman müşriklerden olmadı diye vakyettik."(48)

"Allah'a eş tutmayan, tertemiz muvahhidlerden olun, her kim Allah'a eş tutarsa yüksek yerlerden düşüp kuşlar tarafından kapılmış, yahut rüzgar tarafından uzak bir yere sürüklenip götürülmüş gibi olur. " (49)

(45) Kur'an-ı Kerim, el-En'am, 161

(46) Kur'an-ı Kerim, Yunus,105

(47) Kur'an-ı Kerim, en-Nahl, 120

(48) Kur'an-ı Kerim, en-Nahl, 123: Müşriklerden olmadığı kaydının tekraren duyurulması Yahudi ve Nasranilerin İbrahim (A.S) in dini üzereyiz şeklindeki yalan iddialarını te'kiden redetmek içindir. (H.B. ÇANTAY, Kur'an-ı Hakim ve Meali Kerim, c.2, s.506

(49) Kur'an-ı Kerim,el-Hacc, 31

"Sen yüzünü dosdoğru dine, tam bir **ihlas** ile çevir. (Bu din) Allah'ın o fıtratıdır ki insanları onun üzerine yaratmıştır, Allah'ın yarattığı değiştirilemez, en doğru din budur. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler." (50)

"Oysa onlar doğruya yönelerek, dini yalnız Allah'a has kılarak, O'na kulluk etmek, namazı kılmak ve zekatı vermekle emrolunmuşlardı. Dosdoğru olan din de budur."(51)

(50) Kur'an-ı Kerim, er-Rum, 30; Hanif, Hanef masterından bir sıfattır. Asli luğatde **hanef** ise dalaletden istikamete, çarpıklıktan doğruluğa meylidir. Nitekim doğruluktan eğriliğe, **haktan hak** olmayana meyletmeye "Cim" ile Cenef denilir. Şu halde hanif'in asıl mefhumu eğriliği bırakıp doğrusuna giden demektir. Bu mefhum ile örfte İbrahim milletine isim olmuştur ki başka dinlerden, batıl ma'butlardan çekinip yalnız bir Allah'a yönelen muvahhid demektir. Demek ki burada "Hanifen" Şirk'in, ilimsizliğin, his ve hevaya tabi olmanın tam zıttı olan meyl-i hakı, İstikamet'i, tevhid'i, İbrahim dinini ifade etmektedir. (Yazar, a.g.e., c.6, s. 3821-3822)

(51) Kur'an-ı Kerim, el-Beyyine,5; bu ayette haniflik olarak yani batıl inançlardan, eğri ve yanlış fikir ve ahlaktan sıyrılıp daima hakka meyleden hakperest müslim, mu vahhid olmak süretiyle dini Allah için halis kılarak Allah'a ibadet etsinler. Ecir ve mukafatı ondan beklesinler buyurmaktadır. Haniflik, Hz. İbrahim'in din ve vasfı olmakla beraber yalnız ona mahsus değil, umumiyetle müşrikliğin zıttı olarak bütün enbianın milleti olan tevhid ve **ihlas** dininin unvanı olmasıdır. Şehristani müşrikliğin zıttı olmak üzere Sabiilere tekâbül ettirerek zikr etmiştir. Ebi Kılâbe, Peygamberlerin, bazı alimler de dinin hepsini cami olanlar diye tarif etmişlerdir. tercih edilen tarifin bütün batıl akidelere İslam'a meyleden diye hulasa edilmiştir. Bütün Peygamberlere iman ve her dini cami olmakta bununla olur.

Yukarıda geçen ayetlerin muhteviyatından anlaşılın mana, hanifliğin küfür ve şirkten uzak bir tarzda hakka ve tevhid'e yönelmeyi, söz olarak Hz. İbrahim'in dinini ifade ile birlikte Allah tarafından gönderilen, insanları huzur ve saadete ulaştıran inanış ve davranışları umumen ifade eden bir tabirdir. Hanifliğin din olarak İslâmiyetle öz de aynı olduğu, Hz. Peygamberin Hz.İbrahim'in sap dinini yenilemesi dolayısıyla hanif kelimesi genellikle müslim manasına olduğu anlaşılmaktadır.

Haniflik özel bir tabir olarak Hz. İbrahim'in tebliğ ettiği dinin, Müslümanlık veya İslâm ise Hz.Muhammed'in tebliğ ettiği dinin ismidir. Hz. Peygamber'in ifadelerinde de bu kelime bütünü ile müslüman, doğruluğa meyleden ve Allah tarafından gönderilmiş olan hakiki bir din manasında kullanılmaktadır. (52)

Bütün peygamberlere verilen kitaplar, ediniçyanlı inaçlardan tasfiye ederek, yalnız Allah'a ibadet ederek tevhit inancına ulaştırmak ve insanlığı kurtuluş ve huzura kavuşturmak için gönderilmişlerdir. (Yazır, Hamdi, a.g.e. c.9, s.5997-5999
(52) Ahmed b. Hambel, Musned, 1, 236; 111, 442; 1V, 162; V,266

11- HANIFLERİN ZAMANLARINDA SOSYAL VE DİNİ DURUM

a- Hz. İbrahim Zamanında

Hanif dininin tebliğcisi Hz. İbrahim Babil (1) halkına peygamber olarak gönderilmiştir. Nuh tufanından sonra Babil uzun müddet başkentlik yapmış daha sonra Ninova da zuhur eden Asurlular Ninova'ya başkent Babil'i de ona bağlı bir eyalet yaptılar. Babil ahalesinde Sabiilik yaygın idi. (2) Hz. İbrahim'in yaratıcıyı aramaya başlaması, peygamber olarak gönderildiği kavmi akli izahlarla onların kalblerinde kanaat hasıl etmek içindir. Hz. İbrahim'in döneminde Sümer ülkesini hakimiyeti altında bulunduran, Nemrut'du (3) Hz.İbrahim'in mücadeleleri de onunla olmuştur.(4)

Hz. İbrahim'in babası tevrat'a Tareh olarak geçmektedir.(5) Kur'an'da ise Azer olarak geçiyor (6) Bir kısım tefsirciler özellikle Şia Hz.İbrahim'in babasının Azer olmadığını ispat etmeye

(1) Babil, Asurlular devrinde Irak'ta kurulan şehirlerden biridir, Bağdat'ın aşağı tarafında bulunan ve büyücülüğünden dolayı eski edebiyatımızda "Çeh-i Babil" olarak yer alan ve birçok dillerin meydana gelmesi bakımından da adı geçen "Babil Kulesinin" bulunduğu ilk çağlardan kalma bir şehirdir. (Abdullah Yeğin, İslami- ilmi - Edebi- felsefi Yeni Lugat, İst. 1975, s. 47

(2) Ahmet Cevdet Paşa, Kıyas-ı Enbia, c.1, İst.1969, s. 10-11

(3) Nemrut, M.Ö. 2100 yılında yaşamış Babil hükümdarıdır. hayatı efsanelere karışmıştır. Bu arada Babil şehrihi kurduğu söylenir. İbrahim Peygamberi Ateşe attırmıştır. Nemrut adının bir kimseye ait olmayıp tıpkı Mısır hükümdarlarına "firavun" denilmesi gibi eski Babil hükümdarlarında da Nemrut adının verilmiş olduğunu söyleyenlerde vardır.(Yeni Hayat Ansiklopedisi, c.5, s.2467)

(4) Taberi, el-Kamil Fi't-Tarih, c.1, Beyrut 1965, s.53

(5) Tevrat, Tekvin babı, 11-24

(6) Kur'an-ı Kerim, En'am, 74

çalışırlar. Onlar diyorlar ki peygamberlerin babaları kafir değildirler. Buna delil "Senin kalktığını ve secde edenlerle beraber dolaştığını gören" (7) ayetidir. Bu ayet Hz. Peygamber (A.S) in ruhunun secde eden bir bedenden, secde eden başka bir bedene naklonulduğu manasına gelmektedir. Ayetin manasını böyle alırsak ayet, Muhammed (A.S)'in atalarının tümünün müslüman olduğuna delalet eder. O zaman da İbrahim (A.S)'in babasının müslüman olduğuna hükmetmek gerekir.

Hz. Muhammed (A.S)'in atalarından herhangi birisi müşrik değildir. Bu hususa "Ben temizlerin sulbünden temiz hanımların rahimlerine naklolundum." (8) hadisi işaret ediyor. Nitekim Allah Teala "Müşrikler ancak pistir." buyuruyor. Bu ise Hz. Peygamberin atalarından hiçbirinin müşrik olmadığını söylemesini gerektirmektedir.

Hal böyle olunca yukarıda zikrettiklerimizle sabit olmuştur. İbrahim'in babası müşrik değildi. Azer müşrik idi. Buna göre Hz. İbrahim'in babasının, Azer'den başka biri olduğuna hükmetmek gerekir. (9)

Rivayet edilir ki, Nemrud'un müneccimleri bir çocuğun doğacağını ve putları kıracağını, Nemrud'un mülkünü elinden alacağını haber verdiler. Nemrud'da bütün yeni doğacak çocukların öldürülmesini emretti. Hz. İbrahim'in annesinin hamileliğini ise fark etmediler. (10) Hz. İbrahim'in babası annesinin şehrin dışındaki bir mağaraya götürüp bıraktı.

(7) Kur'an-ı Kerim, Suara, 219

(8) Kur'an-ı Kerim,

(9) İbni Kesir, Tefsir, c.1, s.150-152

(10) İbnu'l Esir, El-Kamil, c.1, s. 95

Hz. İbrahim o mağarada dünyaya geldi.Orada on beş ay kaldı. Bu müddet zarfında annesinden başka kimse ile görüşmedi. (11)

Hz. İbrahim on beş ayda on beş yaşına kadar büyüdü.

Bir gün annesine şöyle demiştir.

- Anneciğim, benim Rabbim kimdir?

- Benim...

- Senin Rabbin kimdir?

- Baban...

- Babamın Rabbi kimdir?

Annesi Nemrud'a verilen haberin doğru olduğunu anlamıştı.

Durumu babasına anlattı, Babasıyla beraber mağaraya geldiler.

Hz. İbrahim aynı soruları babasına yöneltti. Böyle sorular her ikisininde hoşuna gitmemişti. (12) Mağaradan Hz. İbrahim'i alıp evlerine gittiler.

Hz. İbrahim putları satmak için çarşıya gönderildiğinde putların boynuna birer ip takıp yerde sürüklüyerek çarşıya gitti.

"Fayda ve zarar vermekten aciz putları kim satın alır." diyordu(13)

O babasını puta tapmaktan men ediyor, onların ilah olmadığı hususunda akli deliller getiriyordu.

Kendisinin Allah'ın peygamberi olduğunu söyleyerek babasının da kendisine tabi olmasını istiyordu. Putlara tapmanın kötülüğünü

(11) Taberi, Tarih, c.11, s. 235-237

(12) Sa'lebi, Kısasu'l-Enbiya, s. 74,

(13) Taberi, Tarih, s.1ç s.240

anlattıktan sonra puta tapmanın kötü neticesini de hatırlatıyordu. (14)

Babası bu daveti kabul etmediği gibi çirkin buluyordu. Hz. İbrahim'i de kendisine yakışmayan bir evlat olarak nitelendirmekteydi. (15)

Hz. İbrahim yıldızlara ibadeti vazife edinen kavmin hareketlerinin kötülüğünü anlatmak istedi. Bir gece başını semaya kaldırdı. Gökte görünen parlak yıldız için "İşte benim Rabbim" diye seslendi. Etrafındakiler bu sözü işitiyorlardı. Sabahleyin Güneş için aynı şeyleri söyledi. Güneş batmaya yüz tutunca da kavmine karşı döndü : "Ben böyle kaybolanları sevmem, böyle sönüp giden, yok olan şeyler, Rab olamazlar." dedi. (16)

"Ben batanları sevmem!" diyen İbrahim (A.S) milletine karşı çıkmıştı. Putlar gibi yıldızlarında ilah olduğu efsanesini temelinden yıkmıştı. Hz. İbrahim, "Ayı doğarken görünce;

-Bu benim rabbim ha? dedi

batınca;

-Rabbim beni doğru yola eriştirmeseydi and olsun ki sapıklardan olurdum, dedi

.. Güneşi doğarken görünce:

-Bu benim rabbim ha? Bu hepsinden büyük !... dedi.

Batınca;

-Ey milletim, doğrusu ben Allah'a ortak koştuklarınızdan uzağım.

(14) Kur'an-ı Kerim, Meryem, 42-45

(15) Kur'an-ı Kerim, Meryem, 46

(16) Kur'an-ı Kerim- el-En'am, 76

Doğrusu ben, sadece hak dine boyun eğip yüzümü gökleri ve yeri yaratmış olan Allah'a çevirdim. Ben O'na ortak koşanlardan değilim (17)

Milleti Hz. İbrahim'i kabul etmedikleri gibi tartışmaya bile girmişlerdi. İbrahim (A.S) onlara, Allah'ın ilimce herşeyi kuşatmış olduğunu, Allah'tan korkmaları gerektiğini anlatıyordu. (18)

Hz. İbrahim (A.S)'in böyle davranması onların inançlarının batıl olduğunu onların inancını paylaşıyormuş gibi görünerek anlatmak içindir. Yoksa gerçekten rabbi bilmediği için böyle söylememiştir.(19)

Hz. İbrahim bir bayram gününde putları kırarak baltayı büyük putun boynuna asmış, sorduklarında da büyük puttan sormalarını söyleyerek onların inançlarının ne kadar temelsiz olduğunu vurgulamıştır. (20) Nemrut ile konuşmasında benim Rabbim O zattır ki, hem hayat verir hem öldürür, hayatı vermek ve onu geri almak sadece onun kudretine hastır. dedi. Nemrut'da kendisinin de böyle şeyler yapabileceğini söyledi. Çağırdığı iki kişiden birini öldürüp diğerini bıraktı. Bu durumuna kibirlendi. aralarında geçen uzun münakaşalardan sonra Nemrut, Hz. İbrahim'in delilleri karşısında aciz kaldığı için O'nu ateşe attı.(21)

(17) Kur'an-ı Kerim, el-En'am, 77-79

(18) " " " " , 80-81

(19) Mehmet Vehbi, Hülasatü'l-Beyan Fi Tefsiri'l-Kur'an, Ist. 1966-1969, c. IV, s. 1463-1464

(20) I.L. Çakan, M.Solmaz, Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi Ank. 1974, s. 84; Hz. İbrahim'in putperest kavimle mücadelesi için bkn, Kur'an-ı Kerim es-Saffat, 85-99

(21) Nasruddin Ebi Said Abdullah b. Omer el Beydavi, Envaru't Tenzil ve Esraru't-Te'vil, Beyrut, c.1, s. 177

Fakat ateş, emir alması dolayısıyla O'nu yakmadı. Bu hususta yüce Allah şöyle buyuruyor: " Biz Ey ateş ! İbrahim'e karşı selin ve zararsız ol dedik." (22)

" ...Allah O'nu ateşten kurtardı. Doğrusu bunda inanan kimseler için dersler vardır." (23)

"Onlar, İbrahim'e düzen kurmak istediler fakat biz onları hüsrana uğrattık." (24)

Hz. İbrahim ateşten kurtulduktan sonra milletine birkez daha uyardı. Konuşmasında ilk defa ateş kelimesi geçiyordu(25)

"İbrahim şöyle demişti: Dünya hayatında, Allah'ı bırakıp aranızda putları muhabbet vesilesi kıldınız, sonra kıyâmet günü birbirinize küfredersiniz ve karşılıklı lanet okursunuz varacağınız yer ateştir, yardımcılarınız da yoktur." (26)

" Doğrusu ben, Rabbim uğrunda sizi bırakıp gidiyorum. O beni doğru yola eriştirir. (27) diyerek içlerinden ayrıldı. Ayrılırken kendisine inanan sadece lût (A.S) vardı.

Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmaktadır. "Bunun üzerine lût ona inandı ve İbrahim "Doğrusu ben Rabbimin dilediği yere hicret ediyorum. Şüphesiz O güçlüdür.Hakîm'dir" (28)

(22) Kur'an-ı Kerim, el-Enbiya, 69

(23) " " , el-Ankebut, 24

(24) " " , el-Enbiya, 70

(25) Mehmet Solmaz, I.L. Çakan, Kur'an-ı Kerim'e göre peygamberler ve Tevhid Mücadelesi s. 88

(26) Kur'an-ı Kerim, el-Ankebut, 25

(27) " " , es-Saffat, 99

(28) " " , el-Ankebut, 26

Bu hadiselerin sonunda Hz. İbrahim Harran'a gitti. Daha sonra Filistine gitti; davetinin merkez şehirleri olan Bethel, Hebran ve Beir Sheba'yı kurdu. Yeğeni Hz. lût'u (A.S) lût gölünün doğusuna gönderdi. Kendisi Filistinden ayrılıp, Irak'tan sonra medeniyet ve kültür bakımından en gelişmiş ülke olan Mısır'a gitti. Orada daveti için bir merkez kurup kurmadığı hakkında güvenilir bir haber yoktur. Oradan da Hicaz'a gitti. Hicaz'da, Mekke'de "Allah'ın Evini" kurdu ve oğlu Hz. İsmail'i (A.S) O'nun koruyucusu olarak tayin etti Bundan sonra Hebran' (Filistin) i daini merkez olarak seçti. Orada öldüğünde ikinci oğlu Hz. İshak (A.S) O'nun görevini devam ettirdi. O'ndan sonra da Hz. Yakup (A.S) bu görevi üstlendi.(29)

Çenab-ı Allah Hz.İbrahim'in göçü'nün neticesi hakkında : "O'nuda lût'ta alemler için bereketli kıldığımız yere ulaştırıp kurtardık" (30) Buyurmaktadır.

El- Bendavi Hz. İbrahim'in gezisinin sondurağınının Şam olduğunu söylemektedir. (31)

(29) Mevdudi, a.g.e., c.1, s. 97

(30) Kur'an-ı Kerim, el-Enbiya, 71

(31) El-Beydâvi, a.ğ.e., c.2, s. 27

b- Son Hanifler Zamanında

1- Sosyal Durum

Araplar yaşayış bakımından iki kısma ayrılır: Biri Araptır. ki şehirlerde yerleşmiş olan Hudarilerdir. Diğeri de yine Araptır ki çölde oturan bedevilerdir. Bu iki kısım halk arasında farklar mevcuttur. (32) Bu farklar büyük çoğunlukla siyasi ve iktisadi sahada merkezleşir.

Sosyal yaşayış bakımından Bedevi Araplarla yerleşik hayat yaşayanlar arasındaki fark, siyasi ve iktisadi yönden oluşan farktan daha azdır. Aynı kavimden oluşları ve tarih boyunca çöl ile şehir arasındaki sürekli ve canlı bağ, bunların sosyal eğilimlerini birbirine yaklaştırmış, birbirine yakın adet ve gelenekler meydana getirmiştir.

Bedevilerin sosyal hayatındaki en mühim özellikleri, nesep-lerinin açık oluşu, başka unsurlarla karışmamasıdır. Bedevi bunu, çölde yaşamasına borçludur. Çölde nüfus hareketleri az olmuş ve Mudar, Kinâne, Sakif ve diğer kabilelerde olduğu gibi Bedevi Arapların nesep-leri herhangi bir karışmaya maruz kalmaksızın sürüp gitmiştir. (33)

Çöl hayatı kabile asabiyetini gerektirir. Çünkü kabile asabiyeti tek başına, kabileyi diğerlerinin tecavüzünden korumak için bir vesiledir. Çölde bir şahsın veya şahısların kabile içerisinde birbirlerini korumaksızın yaşamaları mümkün değildir. Çölde yabancı bir şahıs derhal yakalanır. Çöl kanununda zayıfı

(32) Mahmut Esat Seydişehir, Tarihi-Dini İslam, sad: Ahmet Lutfi Kazancı-Osman Kazancı, s. 133, İst.,1983

(33) İbni Haldun, Mukaddime, Beyrut,1960, s. 129

yakalayıp esir etmek bir haktır. Böyle bir kimsenin bir kabileye sığınmaksızın çölde yaşaması mümkün değildi.

Ancak o takdirde himayesine girdiği kabilenin kabilecilik gayreti onu himaye eder.

Kuvvet, sebepsiz olarak zayıfa tahakküm imkan verince, öç almak çölde adalet sayılır. Karşılıklı öç alma gayretleri yıllar süren savaflara sebep oluyordu. Bu savaflar sadece bir şahsın öcünü almak için başlamış olabilirdi.(34)

Araplar Hac ve Umre için Kâbe'yi ziyarete giderlerdi. Kâbe'ye saygı için senede dört ay savaş ve yağmacılığı yasaklamışlardı. Bu aylar Zilkâde, Zilhicce, Muharrem ve Recep ayları olup "Eşhuru'l-Hurum": "Haram aylar" denirdi. Bunlardan üçü hac aylarıydı. Recep ayında ise daha çok umre yapılırdı. Bedevilere peşpeşe üç ay baskın ve yağmalamayı durdurmak ağır gelirdi. Bundan dolayı Muharrem ayının yerini Safer ayı ile değiştirirler, bununla da iftihar ederlerdi. Arab şairlerinden biri şöyle der:

Biz değilmiyiz Maad kabilesine helal ayları değiştirip haram ay yapan?" (35)

Kur'an-ı Kerim onların bu durumlarını Tevbe sûresinde ;

"Bu ayların yerlerini değiştirerek geri bırakmak, inkarda aşırı gitmekten başka birşey değildir." (36) ayeti ile ayıplamaktadır.

(34) İbni Haldun, a.g.e., 127, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi (Heyet) İst. 1986, s. 161

(35) Kur'an-ı Kerim, Tevbe 37; Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, (Heyet) c.1, s. 162

(36) Hasan Basri Çantay, a.g.e., c.1, s.280

Arapların hayatını, ahlak ve adetlerini tasvirde onların şiirleri önemli bir kaynaktır. Arap şiiri okuyan, onda, Arab'ın hayatını; çöl, çadır, eğlence yerleri, iyi evlât yetiştiren kadınlar, boşanmak, şarap, babanın karısıyla evlenmek gibi konuların ağırlıkta olmasının ahlaki tasvirde önemli yer tuttuğunu görür.(37)

Arapların bu durumlarının bahsi onlar içerisinde yetişen seçkin kimselerin değerlerini anlamada yardımcı bir vasıta dır.

(37) Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, (Heyet c.1,s. 168-169)

2- Dini Durum

Hz. İbrahim Peygamberin tebliğ ettiği dinin temeli bir Allah inancı olan "Tevhid" e dayanıyordu. Zamanla cehâletin yayılmasıyla bu tevhid inancına putperestlik karıştı. Arabların İslam gelmeden önce "Tevhid" inancına aykırı olan birtakım inançları vardı. Hanifliği benimseyen oldukça az idi.

Araplar arasında Bulunan İnançlar

a- Putperestlik :

Kur'an-ı Kerim'de bunlardan bahsederken şöyle der: "Bunlar derlerdi ki bizim için dünya hayatından başka bir hayat yoktur. Ölür ve diriliriz, bizi öldüren zamandan başka birşey değildir."(38)

Arapların bir kısmında kendilerine göre bir inançları olsa bile ahireti mükafaat ve mücaazatı inkar ederlerdi. Kur'an-ı Kerim'de bunlara cevap verilirken şöyle denir: "Ya Muhammed de ki: İlk defa onu kim vücuda getirdiyse, işte O, onu yeniden diriltir."(39)

Araplar peygamberlik hususunu da biliyorlardı, ancak peygamberi İhsan üstü vasıflarla görmek istiyorlardı. Kur'an buna işaret ederken "Bunlar bu Peygambere ne oluyor ki yemek yiyor, çarşıda geziyor, Allah beşerden Peygamber gönderir mi dediler" (40) Bunlara göre Peygamberlerin melek olması gerekmektedir.

Araplar putperest olmalarına rahmen putları yetkili bir ilah değil, ancak Allah'a yakınlaştıran bir vasıta olarak görüyorlardı. Kur'an'da bu husus şu ayetle dile getiriliyor: "Biz bu putlara ancak bizi Allah'a yakınlaştırmaları için tapıyoruz." (41)

(38) Kur'an-ı Kerim, el-Casiye, 24

(39) " " , Yasin, 79

(40) " " , el-furkan, 7

(41) " " , Zumer, 3

— Uluhiyet de bütünüyle putlara has değildi, Allah daha üstün idi. Kur'an'da buna işareten "Onlara, yerleri ve gökleri yaratan kimdir, diye soracak olursanız muhakkak Allah'tır derler. O halde neden sapıtıyorlar?" (42) "Onlar gemilerine bindiler mi Allah'a samimiyetle yalvarırlar; kurtulup karaya çıktıklarında Allah'a ortak koşuyorlar." (43)

Arabistan'a putperestliği ilk getiren kab b. Haris (Amr b. Luhay)'dır. Amr, Şam'da bulunan bir sudan şifa bulmak için Belka'ya gitmişti. Sudan şifa buldu ve Belka halkının putlara taptıklarını gördü. Niçin buna tapıyorsunuz? dedi, Onlar da "Bunlara tapıyoruz, bunlarla yağmur dileriz, düşmanlarımıza karşı yardım dileriz." dediler. O da putlardan birini onlardan istedi ve Kâbe'nin yanına getirip koydu. (44)

Araplar Hz. İbrahim'in dinini bırakıp putlara tapıyorlardı. Bununla beraber Kâbe'ye saygı gösterip onu tavaf ediyorlardı. hac ve ümre yapıyorlardı. Arafat ve Müzdelife' de duruyorlar ve kurban kesiyorlardı. (45)

Hicaz hakkı, İbrahim dinini unutup onun esas manasını değiştirerek zanlarının peşine düşmüşlerdi. Dini tavırları kaba bir putperestlik şeklinde idi. Araplar arasında puta tapıcılık ciddi bir inanç değildi. Araplar arasında din bir keşfilik arz ediyordu. Görünüşte dini hayat yaşanıyor gibiydi, fakat asıl yaşayışta faklılık arz ediyordu. Mabetler, putlar ziyaret olunur, onlara kurban kesilir, kanı putun üzerine sürülürdü. Kahinlere müracaat

(42) Kur'an-ı Kerim, Ankebut, 61

(43) " " " " , 65

(44) İbnu'l Kelbi, Kitabu'l Esnam, s. 6

(45) " " " " , s. 8

edilir., fakat itikat edilmezdi. Bir hususdan dolayı bir sıkıntı içinde bulunursa putlara kurban nezrolunur, sıkıntı geçtikten sonra ise daha değersiz birşeyler arz olunur ve bir taş parçası öyle şeyleri farketmez denilirdi. (46) Araplarda sayısız putlar vardı. Her beldenin, her kabilenin bir putu vardı. (47) İşlerine geldiğinde ve duaları kabul olduğunda onlardan memnun olurlar, İstekleri yerine gelmeyince putlara hakaret ederler, hatta daha da ileriye gidip küfrederlerdi. Diğer inaçlara böylesine lakayt olmaları onlar arasında Hz. İbrahim'in tanıttığı bir İlâhi tanımalarından olabilir. Putlarla alay ettikleri de olurdu. Mesela Namat b. Şair ek-Kemdâni, Yauk putu hakkında şöyle diyor: "Allah dünyaya zarar verir ve menfaat verir, Yauk ise ne menfaat verir ne zarar verir." (48)

İbni İshak'ın rivayetinde Beni Milkan, b. Kinâne, b. Huzeyme, b. Müdrike, b. İlyas, b. Mudar'ın Saad adında bir putları vardı. Saad, onların toprakları üzerinde bulunan kabaca uzun bir taşı. Beni Milkan'dan bir adam damızlık edindiği bir devesiyle oraya karşı durup da onun bereketinden istemek üzere gitti. Adamın götürdüğü deve otlayan, üzerine binilmeyen bir deve idi; Saad'ın üzerindeki kanları görünce ürküp kaçtı. Bunun üzerine adam gazaplandı. Yerden bir taş alıp puta doğru attı. ve "Allah belânı versin, develerimi kaçırttın." dedi. Sonra onu aramak için gitti. Devesinâ bulunduğu şöyle dedi. "Saad'ın yanına bir araya toplansın diye gittik, fakat Saad ise bizi dağıttı. O halde biz Saad'dan değiliz. Saad ne iyiliğe ne de kötülüğe yarayan, çölün ortasında atılmış bir kaya parçasından başka bir şey değildir." (49)

(46) İbni Hişam, a.g.e., c.1, s.161, L. Caetano, a.g.e., c.1, s.217

(47) R.Dozy, Tarih-i İslamiyet (Ter:A.C.Karlıdağ) c.1, s.21

(48) İbni Hişam a.g.e., c.1, s. 140

(49) İbni Hişam, a.g.e., c.1, s. 81

Mekke ile Yemen arasında Tebale adında bir yerde bulunan Zul Halasa tapınağına bir gün babasının öldürülmesinden dolayı intikam alma arzusunda bulunan bedevi gidip kahine müracaat ederek falına baktırdı. "Rabbim bana yasak etti, Yazılı ok çıktı." falını üç defa tekrarlattı, hep aynı cevabı aldı. Sonunda okları alıp kaya şeklinde olan putun üstüne fırlattı ve "Ey sefil, senin baban öldürülseydi beni öğ almaktan menetmezdin." diye bağırdı. (50) Araplar putları Allah'tan daha güçsüz görüyorlardı. Beni Hanife kabilesi bir put edinerek ona uzun müddet ibadet ettiten sonra bir kıtlık zamanında onu yediler. Bu put hurma ile süt ve yağdan yapılmıştı. Araplar arasında "Beni Hanife gibi puttan istifade eden olmadı." denildi.

Putlara ciddi bir inanç yoktu. Neptinin üstünde Allah Teala'ya inanılıyorsa da, onunla da aralarında bir münasebet yoktu. Allah Teala'nın hakkında fazla bir şey bilmezlerdi.

Arap dininin böyle sebatsız esaslar üzerine kurmuş olmasından onlara diğer din ve mezhepleri kabul ettirmek kolay bir iş değildir. (51)

Bir sefere çıkılacağı zaman dört taş bulundurulur, üçü ile edep yerleri temizlenir, dördüncüsüne tapılırdı. (52) Bir gün zengin bir müşrik, İsaf ve Naile putuna hizmetçisi ile bir tabak kaymak göndermişti. Bu yiyecekleri çok arzu edip korkusundan dokunamayan hizmetçi bu kaymağı seyirde iken bir köpek gelip kaymağı yedikten sonra putun üzerine de işemişti. (53)

(50) İbni Hişam, a.g.e., c.1, s.83, İbnu'l Kelbi, a.g.e., s.37, Dozzy, a.g.e., s.22

(51) Mahmut Esat, a.g.e., s.284

(52) Halebi, İnsanu'l Uyun, c.1, s. 164, 1320 ?

(53) Darimi, Sünen, 1/4, Dımaşk, 1349

Yemen're yapılan kazılarda V. yüzyıla ait olduğu belirtilen kitabeler çıkmıştır. ki bu bölgede tek Allah'a inanan kişilerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunlar Rahman ve Rahim olan, yerin ve göğün sahibi bulunan bir Allah'a inanıyorlardı. M.S. 378 yılına ait bir mabetten çıkarılan bu kitabede bu mabet göklerin Tanrı ve Rabbi-ne ibadet için yapılmıştır. M.S. 465 yılına ait bir kitabede "Rahman" denilen Tanrıdan söz edilmektedir. Kuzey Arabistan'da Fırat nehri ile Kinnasir arasında Zabet denilen mevkide çıkarılan M.S. 512 senesine ait bir kitabede şu kelimeler yazılıdır. "Bismillahi, Lâ izze illa lehu, la şükra illa lehû" (54) Bunlar, Peygamberimizin gönderildiği mevkide daha önceki Peygamberlerin öğretilerinin tamamen kesilmediğinin bir delilidir.

b- Din ile Meşgul Olma :

Hanifleri istisna olarak kabul edersek, Araplar, İslamiyet geldiğinde hiçbir din üzere değillerdi. Bu konuda Allah şöyle diyor: "Bu ataları uyarılmadığından gafil kalmış bir milleti uyarman için güçlü ve merhametli olan Allah'ın indirdiği Kur'an'dır." (55) Müfessirler burada şunu zikretmişlerdir. "Hz. Muhammed'den önce onlara herhangi bir peygamber gelmemiştir. Onlar Fetret Devrinde idiler. Fetret Devri ise iki Peygamberin arasında ki zamandır. Bu kavimden maksat Araplardır. Onlar Muhammed ve İsmail Peygamber arasında vücut bulmuşlardır. Bu da 3000 yıldan fazla değildir. Bununla beraber Musa ve İsa'nın peygamberliği İsrail oğullarına has idi. Hz. Peygamber bir hadisinde

(54) Mevlana Şibli, Asrı Saadet, Ter:Ö. Rıza Doğrul, İst. 1977 c.1, s. 79; Mevdudi, Tarih Boyunca Tevhit Mücadelesi ve Hz. Peygamber, c.1, s. 498, Ank, 1983

(55) Kur'an-ı Kerim, Yasin 5-6

"Beş şey bana verildi. Onlar hiçbir Peygambere verilmedi."

Bana verilenler: Yer, benim için mescid ve temiz kılındı, ümmetimin her biri nerede namaz vaktine yetişirse namaz kılsın. Bana gânimetler helâl kılındı, benden önce hiç kimseye helâl kılınmadı. Bana şefaât verildi. Başka Peygamberler kavmine gönderilmiş, ben ise bütün kavimlere gönderildim. (56) buyurmaktadır. İsmail Peygamberin Araplara gönderilmesi bunu reddetmez. Zira onları mükellef kilmamıştır. Teklif ancak Peygamberin şeriatının devamıyla olur. Kur'an-ı Kerim'de "Biz elçi gönderdikçe azab etmeyiz"(57) buyurulmaktadır. Şu bir gerçektir ki Peygamberler Allah'ın Resulleridir. İnsanlara emir ve nehiller için gönderilmişlerdir. Aklın çözemediği meselelerin halli aklın uygun gördüğü şeyleri de gerekli kılmak üzere gönderilmişlerdir. Allah, işlerinin şerefli, düzenli akıllarının kerim olmasını istediğinden onları saf nesillerden seçmiştir. (58)

c- Sabiîlik:

Arap toplumunda putperestliğin yanında Sabiîlik de mevcut idi. İbni Kesir ve Şehristaninin rivayetlerine göre Sabiîler başlangıçta Nuh Peygamberin dini üzerine idiler. Zamanla Allah'a aracı olarak güneş, ay ve birtakım gezegenlere tapmaya başladılar(59)

Sabiîler başlangıçta Peygamberlerin ancak meleklerden olacağı kanaatinde idiler. Zamanla gökteki gezegenleri meleklerin sureti saymışlar bu gezegenlere tapmaya başlamışlardır. Başlangıçta bir ilâha inanan Sabiîler bu inançlarını unutarak her biri Allah'ın görüntüsünün bir yıldızda veya şahısta görünebileceğinin kanaatine varmışlardır.

(56) Sahih-i Müslim (Tercüme ve Şerhi: Ahmet Davutoğlu) c.3, s.35
(57) Kur'an-ı Kerim, İsra, 15 İst.

(59) Şehristani El Milel Ven-Nihal, c.1, s.565, Mısır 1947
İbni Kesir, Tefsir c.1, s. 172

(58) Alusi, a.g.e., c.2, s. 316-317

Sabiîlik Dört Dönem Geçirmiştir.

- 1- Başlangıçta İlâhi bir dinden ayrılma ve yeni bir inançla karşı çıkma
- 2- Ruhânîlere tapma,
- 3- Yıldızlara tapma,
- 4- Putlar yaparak onlarda uluhiyet sıfatı arama, (60)

Nuh Peygamberi inkar eden bazı kimselerin putlara tapmaya başladıklarını Kur'an-ı Kerim'den öğreniyoruz. Nuh sûresinde bunlar şu şekilde zikredilmektedir: "Nuh, Rabbine dönerek Rabbim dedi onlar bana karşı geliyorlar, malı ve çocuğu kendisinin ziyanını artırmaktan başka bir işe yaramayan şımarık gururlu bir adama uydular. Büyük büyük tuzaklar kurdular. Dediler ki Tanrılarınızı bırakmayın Ne Vedd'i Ne Suva'yı, Ne Yagus'u, Ne Nesri ve Yakup'u bırakmayın." (61)

Sabiîliğin ilk defa Urfa ve çevresinde Irak'ın yukarı kesimlerinde, Yemen bölgesinde yayılmıştır. Bir diğer din olan Mecusilik eski İran Nebisi Zerdüş'te nisbet edilir. Hayır ve Şer ilâhları olmak üzere iki kuvvetin varlığına kaildirler. Hayır İlâhı "Nur" Şer İlahıda "Zulmetle" remizlendirilmiştir.(62)

Zerdüştizm'de insanlar ateşin sadece yakıcı bir unsur olmayıp, hayrın esası olan nur olduğunu kabul ederler. Zerdüştlük, İran'da ve Arap Yarımadasının doğu taraflarında ve Bahreyn civarında hakim durumdaydı. (63)

(60) İ. Cerrahoğlu, Kur'an-ı Kerim ve Sabiîler, A.Ü.İ.F.D.C. Ank. 1962, s. 106-107

(61) Kur'an'ı Kerim Nuh, 21-23

(62) İ. Hami Danişment, İzahlı İslâm Tarihi Kronolojisi, İst. 1960, c.1, s. 273

(63) H.İ. Hasan, Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi (Çev: İsmail Yiğit, Sadrettin Gümüş), İst. 1985, c.1, s.95

d- Hıristiyanlık ve Yahudilik

Hıristiyanlık ve Yahudiliğinde Arabistan'da mevcut olduğunu görüyoruz. Yahudiliğin Yesrib ve Yemen'de, Vadil-Kura ve diğer yerlerde mensupları vardı. Araplarda Yahudiliği az da olsa kabul etmişlerdi.(64) Yahudiler, yeniden diriliş, sevap ve ceza konularına inanıyorlardı. Yesrib halkı İslâm'ın kabulünde diğer Araplardan daha çabuk davranmışlardır. Hıristiyanlık Arap Yarımadasında mevcuttu. Hire'de Nasturiye mensupları, Gassani ve Suriye kabilelerinde Yakubiye mensupları vardı. En yoğun oldukları bölge Necran idi. İslâm'ın geldiği dönemi Omer Rıza Boğrul şöyle ifade ediyor: "O zaman Hıristiyanlık bin parçaya ayrılmış birbirine zıt akidelerden, birbirine husumet eden kanaatlardan müteşekkil bir cidal mahşeri halini almıştır. Hıristiyan Ortadokslarının nazarında küfür ve dinsizliği temsil ediyordu. (65) Mezopotomya bölgesinde yapılan kazılarda bu bölge de çok tanrılı inançlarda bile tek Tanrılı inanç eserlerinin görüldüğü tesbit edilmiştir.(66)

Hıristiyan ve Yahudilik inanç esaslarındaki karışıklık sebebiyle fazla yayılamamıştır. Hıristiyanlığın teslisi Yahudiliğin milliliği bu dinlerin Arap Yarımadasında yayılmasını kısıtlı tutmuştur.

(64) Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, (Heyek) c.1, s. 180-181, İst. 1986

(65) Mevlana Şibli, a.g.e., c.1, s. 125, İst.1977; Hıristiyan mezheplerinin Akâde ve İnançları bkz. a.g.e., c.1, s.125-126

(66) Firuzan Kinal, Eski Önasya Dinlerinde Monoteist Temayüller Belleten, c. VIII, 1954, s. 115-119

e- Tevhid İnancı

Arabistanın en eski dini Hz. İbrahim'in diniydi. Araplar bu dini zamanın geçmesiyle unutmuşlardı. Puta tapmak gittikçe kuvvetleniyordu. Bir kısım insanlar ise bu durumu çirkin buluyorlardı. Tarih kitapları bunları dine inananlar bölümünde vermektedirler.

İbn-i İsâk'ın rivayetine göre: Kureyş bayramlarından bir bayramda putun yanında toplanırlar. Onu tazim ediyor ve onun için develeri kurban ediyorlardı. Önünde ibadet ediyor ve etrafında dönüyorlardı. Bu onlar için her sene bir gün, bayram idi. Onlardan dört kişi gizli konuşarak onların arasından ayrıldılar, sonra şöyle dediler: "Birbirimize karşı doğru hareket edelim, birbirimizi gizleyelim." Bu kişilerin isimleri şunlardır.

- 1- Varaka b. Nevfel b. Esed b. Abduluzza,
- 2- Osman b. Huveyris b. Esed,
- 3- Ubeydullah b. Cahş,
- 4- Zeyd b. Amr b. Nufeyl,

Birbirlerine kavmimiz hiçbir şey üzere değildir. Babaları İbrahim'in dinini saptırmıştır. Nedir bu kendisine tavaf edeceğimiz taş ki, ne işitir ne görür, ne zarar verir, ne menfaat verir. Ey kavmimiz kendiniz için bir din arayınız, çünkü siz, Allah'a and ol- sunki birşey üzere değilsiniz! Böylece bunlar Hanif Dinin (İbrahim Dinini) arayarak memleketlere dağıldılar. (67)

Varaka b. Nevfel Hıristiyanlıkta karar kıldığı Hıristiyanların kitaplarını (incil'i) okuyup araştırdı. Ehli kitaptan ilimler öğrendi. Ubeydullah b. Cahş ise içinde bulunduğu karışık durum üzerine kalmakta devam etti. Nihayet müslüman oldu. Sonra müslümanlarla birlikte Habeş'e hicret etti, karısı Ümmü Habibe Binti Ebu Süfyan onunla beraberdi. Ubeydullah Habeş'e geldiği

zaman Hıristiyan olarak Islâmdan ayrıldı. Nihayet orada da Hıristiyan olarak öldü.(68)

Kus b. Saide, Ümeyye b. Ebi's-Salt, Züheyir b. Ebi Selma Kab b. Luey, Ebu Kaysb. Eslet, Lebid İbni Rebia ve benzeri kişilerde içinde buldukları durumu hoş görmüyorlar, İbrahim dini Hanifliği arıyorlardı. Kendi toplumlarını Put'a tapmaktan ve inançsızlık buhranı içinde bulunmaktan men ediyorlardı. Hanifler, sürekli Allah'ın birliğinden, ölümden sonraki hayattan ve bir peygamberin gönderileceğinden bahsederlerdi.

Varaka'ya Hz. Peygambere gelen melekten söz edilince hiçte şaşırılmamıştı. Zira bir peygamberin geleceği eski kitaplardan okumuş, gelecek peygamberi bekliyordu. (69) Mekkenin kumluğunda kendisine eziyet edenlere karşı "Ehad-Ehad" diyen Bilal'i de tasdik ediyordu. Peygamberimiz Zeyd hakkında o bir tek ümmet olarak diriltilecek buyurmuştu. Çünkü Zeyd Kâbe'de ibadet ediyor, Allah'ı birliyor, çevresinde bulunanları Puta tapmaktan men ediyordu. (70) Ebu es-Salt'ın şiirlerinden öğrendiğimize göre içkiyi, zinayı haram bilmiş bir kişi ve ibadetle şöhret kazanmış birisiydi. Bir Peygamberin geleceğini çeşitli vesilelerle anlatırdı. (71) Kus b. Saide ise bu hayatın geçiciliğini ve başka bir alemde yaşanacağını ve oradaki hayatın daha güzel olduğunu söylerdi. (72) Diğer Haniflerde bunlar gibi sık sık bir Nebi'nin geleceğinden bahsederler, ölümden sonraki hayatı hatırlatırlar, putlara tapmayı, onlara kurban kesmeyi, ölü eti yemeyi çirkin görürlerdi.

(68) İbni Hişam, a.g.e., c.1, s. 238

(69) İbni Hişam, c.1, s.243

(70) Şihabüddün Ebi Fazl Ahmet b. Ali b. Hacer el-Askalani, el-İsabe fi temyizi's-sahabe, Kahire 1328, c.5, s. 569

(71) İsfahani,Kitabu'l-Egani, c.3, s. 181

(72) Alûsi, a.g.e., c.3, s. 269-271

Peygamberimizin ecdadı da Hanif dini ile mütedeyyin idiler. Alûsi, imam Maverdi'nin I'lâmu'n-Nübüvve de "Allah'ın Nebileri kullanırın özü ve seçkini olduğundan onlar Allah'ın hakkını tam anlamıyla yerine getirmeye mükelliftirler. Allah onları en iyi soylardan seçmiştir. Onların soylarını soy yarası tehlikesinden korumuştur. Ta ki insanların o nebilerin tebliğ ettiği dâdîni kabul etmeleri kolay olsun" dediğini nakletmektedir. (73)

Resulullah birgün minber üzerinde insanlara "Ben kimim" diye sordu. Onlar da "Sen Allah'ın Resûlûsun, selam sana" dediler. Resûlûllah "Ben, Abdü-l Muttalip oğlu Abdullah'ın oğlu Muhammed'im " dedikten sonra Cenabı hak insanları yaratıp iki kısma ayırdığını ve kendisinin en hayırlısı olan kısmından meydana getirdiğini, kendisini en hayırlı evden çıkarıldığını söylemiştir. (74)

İbni Sad'a göre Ensab alimlerinden Muhammed b. Kelbi Peygamber (A.S)'in 500 büyük annesini tesbit ettim, hiç birisinde cahiliye devri ahlaksızlıklarından ne bir zinaya, ne de başka bir kötülüğe rastlamadım. diyerek Hz. Peygamberin nesebinin hak olduğunu, temiz nesillerden geldiğini söylemiştir. (75)

Hz. İbrahim'den gelen ve Hz. Muhammed'i netice veren nurani silsilenin hiçbir ferdi dinin murundan uzak kalmamıştır. Hiçbirinin gönlü şirk veküfür ile kirlenmemiştir. (76)

(73) Alûsi, a.g.e., c.11, s. 312

(74) Tirmizi, Sünen XIII, 94-96

(75) M. Asım Köksal, Islâm tarihi Hz. Muhammed ve İslamiyet Mekke devri, İst. 1981 s.20

(76) Sahih-i Buhari Muhtasarı ve Tecrit-i Sarih Tercümesi c.4, Ank. 1981, s. 537

Bütün Ehli sünnet alimleri, bir peygamberin daveti kendisine ulaşmadan vefat eden bir kimsenin naili necat ve selamet olduğunda ittifak etmişlerdir. Birgün Şerefüddin Munâvi'den Peygamberimizin baba ve annesi Cehennemde midir diye sorulur. Münavi Hazretleri Hiddetle: "Onlar fetret devrinde vefat etmişlerdir. Fetret Devrinde ise azab yoktur." diyerek peygamberimizin anne,babasının ehli necet olduğunu söylemiştir. (77)

Resül-i Ekrem'in Peder ve Valîdelerinin şirk ehli oldukları hakkında bir rivayet yoktur. Belki onlar Hz. İbrahim'den gelen inanç ve adetlerle amel ediyorlardı. Hz. Peygamber bir hadîslerinde "Ben mütemadiyen temiz babaların sülbünden, temiz anaların rahimlerine naklonunageldim." buyurmuştur. (78)

Peygamberimizde peygamberlik vazifesi verilinceye kadar olan zaman içerisinde Hanif dini üzere yaşamıştır. Mekke'de hüküm süren kötülük ve ahlaksızlıkların onun hayatından hiç birisi görülmez. Hiçbir zaman puta tapmamıştır. Mekke'lilerde bir adet vardı. Her sene belirli günlerde Mekke de bulunan büyük bir putun yanında toplanırlar, kurban kesekler ve tıraş olurlardı. Böyle bir merasim için Ebu Talip ailesi de hazırlanmıştı. Peygamberimiz gitmek istemediyse de zor karşısında kalarak onları takibe mecbur oldu. Put'un yanına vardıklarında Peygamberimiz birara kayboldu. Bu durum hemen farkedildi. Peygamberimiz döndüğünde benzi sararmış bir vaziyette şunları anlattı: "Ben bu putun yanına vardığım zaman, uzun boylu ve beyazlar giyinmiş biri orada peyda oldu. Bana Ya Muhammed geri çekil, o Put'a el sürme" dedi"

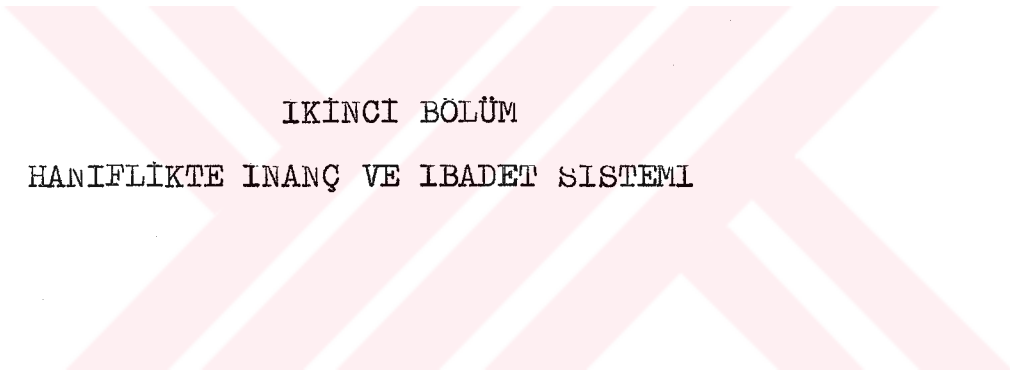
(77) Tecrid Terc, c. IV, s. 539-540

(78) Kadı İyaz, İbni Musa el-Haysubi el-Endülisi, eş-şifa bi Ta'rifi Hukuki'l-Mustafa, Dimeşk, tarihsiz, c.1, s. 183

Bu olaydan sonra Peygamberimiz hiçbir zaman böyle bir toplantıya katılmamıştır. (79)

Gelecekte insanlığın öğreticisi olarak, gönderilecek olan ve kendini terbiye edeni Rab olan birisi elbette hak dinden uzak kalamaz. Hz. Muhammed'in İslâmı tebliğ etmeye başladığı sıralarda Arap putperestliği iyice zayıflamaya yüz tutmuş, içlerinden bazıları ahirek hayatının varlığına inanmaya başlamışlardı. Yahudi ve Hıristiyan dini mensubları olan birçok kişilerde tevhid akidesine inanıyorlardı. Buna rağmen Arap ülkelerinde hiçbir din üstünlük sağlayabilmiş değildi. İnsanlar din ihtiyacı içinde koyu fikir karanlıklarında hayatlarını devam ettiriyorlardı. Beklenen Peygamberin gelişi onlar için bir kurtuluş vesilesi oldu.

(79) İbni Sa'd Ebu Abdullah Muhammed, et-Tabakatu'l Kûbra, c.1, Beyrut, 1960, s. 158; Halebi, a.g.e., c.1, s. 164

İKİNCİ BÖLÜM
HANİFLİKTE İNANÇ VE İBADET SİSTEMİ

İKİNCİ BÖLÜM

HANİFLİKTE İNANÇ VE İBADET SİSTEMİ

1- İNANÇLAR

Bütün Peygamberler Allah'ın elçileridir. Peygamberleri gönderen kaynak bir olunca onların tebliğ ettikleri inanç esaslarında birbirine yakın olması tabiidir. Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği İslâm dininde mevcut olan inanç esasları Hz. İbrahim'in dininde de mevcuttur. Hanifilikte Allah, Peygamber, Melek, Kitap, Cennet, Cehennem gibi inançlar mevcuttur. (1) İslâm dininde de bu inançlar vardır. Hz. Muhammed "Alemlere Rahmet olarak gönderilmişti." Şehristani'nin beyanına göre Hz. İbrahim bir topluluğa gönderilmiş bir peygamber olmayıp, dini ve daveti umumdur. Onun dini Hicaz, Filistin, Harran, ve sümer ülkesine yapıldığı gibi bütün Acem meliklerine de yayılmıştır, Acem melikleri ve halkı da hanifilik'i benimsemişlerdir." (2)

İslâmiyetten önce Türklerde Gök tanrı inancı vardı. Bu inan tevhit inancına yakın bir durumdaydı. Gök Tanrı (Yağmuru yağdırma, bitkileri büyütme, hayat verme, öldürme, savaşta yardım, kuraklığı giderme, bereket verme vb.) bazı sıfıatlara sahipti. Bu özellikler Hz. İbrahim'in dininin Türkler arasında kabul edildiği zamanla unutulup bu tür bir inanç benimsediğini gösteriyor. (3)

(1) Kur'an-ı Kerim, es-Suara, 82-87; İbrahim 41

(2) Şehristani, a.g.e., c.1, s. 559-562

(3) Hikmet Tanyu, Türklerin Dini Tarihçesi, s.14, İst.1978

a- Allah İnancı:

Haniflikte "Bir Allah" inancı mevcuttur. Hz. İbrahim kavmine karşı yıldızlara, ay'a, güneş'e "İşte Rabbim" demesi onları ilzam içindir. Hz. İbrahim kavmini inandırmak için akli delillere başvurmuş, onların inaçlarını akli ve mantıki delillerle çürütmüş, kaybolanlar, yok olanlar Rab olamaz tezini kesinleştirmiştir.

İbrahim Kavmine: "Siz nelere tapıyorsunuz?" demişti. "Putlara tapıyoruz, onlara bağlanıyoruz" demişlerdi. Zarar ve menfaati olmayan çağırduğunuz zaman size cevap vermeyen putlara niçin tapıyorsunuz. Benim Rabbim Allah'tır Dostum alem'lerin rabbidir. Beni yaratan ve doğru yola erigtiren de Odur. Beni yediren de içiren de O'dur. Hasta olduğumda bana sifa verir. Beni öldürecek, sonra diriltecek O'dur, Rabbim bana hikmet ver ve beni iyiler arasına kat. Beni Cennetine koy." dedikten sonra Cehennem ve O'na girecekleri, cehennemliklerin ahirette putlarla mücadelesini Kur'an-ı Kerim'in İbrahim lisanı ile anlatmaktadır. (4)

Hz. İbrahim, kavmi ile mücadelesinde "Benim kendisi hakkında delillere sahip olduğum halde, benimle Allah hakkında mücadelemi ediyorsunuz? Sizin taptıklarınıza ehemmiyet vermem, onlardan korkmam" diyordu. (5)

(4) Mehmet Vehbi, a.g.e., c.lv, s. 1463-1464

(5) Kur'an-ı Kerim, Şuara, 70-93; İbni Kesir, Tefsir, c.11, s.152

b- Melek İnancı:

Hanifilikte melek inancı da mevcuttu. Hz. İbrahim'e gelen elçiler selam demişlerdi. de O, selam demiş ve onlara kızartılmış bir buzağı ikram etmişti. onların yemediğini görünce endişelenmişti. Melekler "Korkma biz Lût kavmine gönderildik." dediler. (6)

İbni Kesir, Süddi (V. 275) nin şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Allah Teala Lût kavmine melekleri genç erkekler suretinde gönderdi. İbrahim onlara bir buzağı kızartıp ikram etti. Onlara "Yemez misiniz?" demişti. Onlarda biz yemeği ancak ücret mukabilinde yeriz dediler. İbrahim'de "Bunun ücreti yemeğe başlarken besmele ile başlamanız ve sonunda Allah'a hamd etmenizdir." dedi. Yemediklerini görünce durumlarını beğenmedi Melekler kendilerini tanıttılar. Lût kavmi için geldiklerini söylediler. Hz. İbrahim'in endişesi yok oldu. (7)

c- Şeytan İnancı:

Hz. İbrahim'in babasını ikna için "Babacığım Şeytana tapma, çünkü şeytan Rahman'a isyan etmiştir diyerek insanları hak yoldan uzaklaştıran şeytani anlatıyordu" Hz. İbrahim; Hz. İsmail'i kurban edeceğinde şeytan onları ifsad etmeye çalıştığı da anlatılmaktadır.

d- Diğer İnancılar:

Hz. İbrahim bütünü ile akli izahları yapan peygamberdi. Kavmi ile konuşurken deliller ile konuşuyor, onları ilzam ediyordu. O, bir defasında "Ya Rabbi ölüleri nasıl diriltirsen bana göster." diye sormuştu. Allah O'na yoksa inanmadın mı? buyurunca O. "Hayır inandım, ama kalbim mutmain olsun diye soruyorum." diye cevap vermiş; bunun üzerine Allah (C.C.) O'na

(6) Kur'an-ı Kerim, Hud, 69-70

(7) İbni Kesir, Tefsir c.2, s. 451

dört kuş alıp kesmesini, kuşları dağlara koymasını, sonra tekrar çağırmasını, bu çağırmadan sonra kuşların tekrar eski vaziyetlerine geleceklerini bildirmiştir. (8) Burada İslâm'daki Haşir inancına ve Allah'ın yaratma ve dirilme sıfatına işaret vardır. Hz. İbrahim'in inancında Allah, gören bilen, yaratan, öldüren, işiten, cevap veren, konuşan vb. sıfatları ile muttasıftır.

Peygamberimiz, Haniflik ile İslâm'ın münasebetlerini açıklarken "Ben Yahudilik ve Nasranilik üzere gönderilmedim. Ben Haniflik üzerine gönderildim." (9) buyurmaktadır.

De ki "Şüphesiz Rabbim beni doğru yola. gerçek dine Hanif olan İbrahim'in dinine iletti." "O Müşriklerden değildi." Ayeti de Hanifliğin müstakil bir din olduğunu teyid ediyor (10)

İslâm Ulemasından bazıları neshedilenler hariç Hz. İbrahim'in Şeriati bizim için de Şeriattır, düşüncesindedirler. (11)

Nahl sûresi ayet 123 de: "Daha sonra Müslüman bir muvahhid olarak İbrahim'in dinine uy" diye vayettik ve O hiçbir zaman müşriklerden olmamıştı." (12) buyurulmaktadır.

Hız. Muhammed (s.a.v.) e Yahudilerin yoluna değil, Hz. İbrahim (A.S) yoluna uyması emredilmiştir. Onlar da bu belirtilenlerin Hz. İbrahim hukukunda haram olmadığını belirtmektedirler. Örneğin Yahudiler deve etini yemezler, oysa bu Hz. İbrahim'in şeriatına göre helaldir. Aynı şekilde deve kuşu, yabâni tavşan vs. Yahudilerde haramdı. fakat bunlar Hz. İbrahim'e hiçbir bağları ve ilişkileri olmadığı konusunda uyarılmaktadırlar. Çünkü Hz. İbrahim müşrik değildi. oysa yahudiler, ve Mekkeliler şirk içindeydiler.

(8) Kur'an-ı Kerim, Meryem, 44

(9) Kur'an-ı Kerim, El-En'am, 161

(10) Ahmed b. Hambel. Müsnet 266

(11) Kurtubi, el-Cami'li Ahkâmi'l-Kur'an, c.11, s.133, Mısır, 1967

(12) Kur'an-ı Kerim Nahl, 123

Hız. Muhammed (S.A.) ve onun yolunda olanlar, Hız. İbrahim'in tek gerçek takipçileridir. Çünkü onların ne inançlarında ne de uygulamalarında şirk'in zerresi bile yoktur. (13)

Fahreddin Razi ise bu gibi düşünceleri kabul etmeyerek: "Hız. İbrahim ile bizim dinimiz arasındaki benzerlik inanç yönündendir. "İbrahim'in didine uy" ile kastedilen şey, Allah'ı birleştirmek, tevhid inancında, O'nun dinine uy demektir. Keza Kur'an-ı Kerim de İsa'ya, Musa'ya, Nuh'a da atıflar vardır. (14) Şeklinde izah etmektedir.

Asırların değişmesiyle ihtiyaçlarda değişir. Hükümleri yenilenir. Nasıl ki mevsimlerin değişmesiyle elbiseler ve giyeceklerde onunla birlikte değişiyor. Hız. İbrahim (A.S) zamanın hükümleri İslâm Dini içinde benzerlik arzetyemekte ise de aynı değildir. Hac, Kurban, Zekat, Sünnet, Oruç gibi hükümler İslâm da ve Haniflik dininde mevcuttur. Uygulama yönünden farklılıklar olacaktır.

Her iki dinde mevcut inançlara bakıp Hız. Muhammed'in Dini konuları Haniflerden öğrendiğini veya Yahudi ve Hıristiyanlardan öğrendiğini söylemek son derece yanlıştır. Son haniflerin Dini durumları dağınık bir vaziyettedir. Allah'ı biliyorlar. Putlardan sakındırıyorlardı. Peygamberimizin durumu ortadadır. Kur'an gibi bir kitab'ı insanlara tebliğ etmiştir. Kur'an-ın her hali ile mucize olduğu ortadadır. Kul sözü ile Kur'an arasında benzetme bile yapılmayacak kadar fark vardır. Okuma yazma bilmeyen bir kişinin böyle bir dini tebliğ etmesi Allah'ın elçisi olduğunun açık delilidir. Son hanifler insanlığın

(13) Mevdudi, Tefhümü'l Kur'an c.3, s. 62-63

(14) Fahreddin er-Razi, Mefaliha'l Gayb, c.5, İst. 1308, s. 273

ahlâken çöküntüye uğradığı, koyu şirk karanlıkları içinde bulunduğu bir dönemde onların tevhid yolunu seçmeleri karanlıkta mum ışığının bile değerli olduğu gibi önemlidir. Hiç ümid ışığı yokken onlar gelecekte bahsediyorlar, Peygamberin geleceğini müjde ediyorlardı. Allah'ı biliyorlar, ceza ve mükafattan bahsedip insanları Putlara tapmaktan menediyorlardı. Bu hareketleri ve davranışları unutulmayacak tarihi bir hâdisedir.

"İbrahim'e karşı serin ve selametli ol" (15) emri ile ateşin Hz. İbrahim'i yakmadığı gibi küfür ve şirk karanlığı da Hanifleri engelleyememiştir. Cemiyetlerinin sosyal yaşantılarını kınamış, doğruyu arama çabasına girmişlerdir. Gerçek din olan Hanif dinini elde etme, ona göre yaşama azmi istikametinde seyahatler yapmışlardır. Bu arayışları onları rahmetle anılmaya layık kılmıştır.

11- İBADETLER

Son hanifler akıl ve düşünceleri ile bir Allah'ın var olduğu fikrine varmışlardır. Fakat nasıl ibadet edeceklerini bilmiyorlardı. Budinin asıl prensiplerinin bulunduğunu biliyorlar O'nu bulmak gayreti ile seyahatler yapıyorlardı. Hz. İbrahim'den sonra üç bin yıl gibi uzun bir zamanın geçmesi O'nun dininin prensiblerinin unutulmasına yol açmıştır. Beklenen nebi gelmedikçe inançları bulunsa bile ibadetlerin sağlam prensiplere dayandırılması zor idi. Nitekim Kur'an nazil oldu. Hanif dininin ibadet tarzıda aydınlığa kavuştu. Hanif dininde Hac, namaz, Kurban, sünnet, Zekat gibi (16) ibadetlerin varlığı anlaşıldı.

(15) Kur'an-ı Kerim, el-Enbiya, 69

(16) Kur'an-ı Kerim, Hacc, 26-33

Allah Hz. İbrahim'e Kâbeyi inşa etmesini emretti. Kur'an-ı Kerim'de ilk inşa edilen mabed olarak bildirilmektedir.(17) Kâbe inşa edildikten sonra yüce Allah şöyle buyurdu: " Bana hiçbirşeyi ortak koşma, tavaf edenler, orada kıyama duranlar, rükü eden ler ve secdeye varanlar için temiz tut diye İbrahim'i Kâbe'nin yerine yerleştirdik." (18)

a- Hac:

İbrahim (A.S) oğluna : " İsmail, Allah bana büyük bir iş emretti bu işte bana yardım etmen gerekir." dedi. Hz. İsmail de babacığım Rabbin ne emrettiyse yerine getir. Hz. İbrahim "Allah (C.C) şurada bir beyt yapmamı emretti" diyerek yüksek bir tepeye işaret etti.

Hz. İbrahim ve İsmail işaret edilen yere Kâbe'nin inşaatına başladılar. Hz. İbrahim yapıyor, İsmail ise taş getiriyordu. Duvar yükselip yetişilmez olunca Hz. İsmail babasına merdiven vazifesini görmek için uzunca bir taş getirdi. Hz. İbrahim bunun üzerine basarak binayı tamamladı. İbni Abbas'ın rivayetine göre Hz. İbrahim bu taş üzerine durarak inşaata devam ettiği için İbrahim'in üzerinde durduğu taş manasına "Makam'ı İbrahim" denilmiştir. Bir hadis'in beyanına göre bu taş cennetten çıkma bir taştır. (19) Bu gün hacılar için hem ziyaretgah hem de namazgâh durumundadır.

Kur'an-ı Kerim(de bu taşın bahsedilmektedir. Allah Kâbe'yi överken şöyle buyuruyor. "Onda açık kerametler vardır. Makam'ı İbrahim vardır" (20)

(17) Kur'an-ı Kerim, Ali İmran, 96

(18) Kur'an-ı Kerim, Hacc, 26

(19) Tafsilat için bk.: El-Ezraki, Kâbe ve Mekke Tarihi:Terc:Y. Vehbi Yavuz, İst. 1980 s. 317-324

(20) Kur'an-ı Kerim, Al-i İmran, 96

Hız. İbrahim hem Kâbe'yi yapıyor hem de O'na dua ediyordu. Bu husus Kur'an-ı Kerim'de şöyle dile getiriliyor. "Hani İbrahim Kâbe'nin Temelini İsmail ile birlikte yükseltiyor." Rabbimiz bizden kabul buyur. Şüphesiz sensin Semî (İşitici) ve Alîm (Bilici) " (21) Hac sûresi 26. ayetinde geçen "Evimi tavaf edenler Rükü ve secde edenler için temiz tut." Buradaki temizlik Mucahit ve Said ibni Cübeyr'e göre putlardan, pislikten, yalan sözlerden ve çirkin sözlerden temizlenmektir. Mücahid, Ata ve diğerlerine göre; "lâ ilahe illallah" ile şirkten arındırmaktır. Tavaf edenlerden maksat Kâbe'yi tavaf edenlerdir. (22) Hz. İbrahim "İnsanları hacca çağır; yürüyerek ve binekler üstünde uzak yollardan sana gelsinler." (23) emrini alınca insanları hacca nasıl çağırayım diye sormuş, Allah'ta "Ey insanlar Rabbinize icabet edin" diye çağırmasını emretti. Hz. İbrahim bütün yönlere koşarak insanları hacca çağırdı. İnsanlar bu çağrıya uydular. Birlikte hac görevini yerine getirdiler. (24) Bu çağrı esnasında sesimi nasıl duyurayım niyazına karşılık "Sen çağır duyurmak bizdendir." cevabını almıştır. (25)

İslâm kaynaklarından öğrendiğimize göre, toplanan cemeat bütün vakit namazlarını birlikte kılmışlar ve bu günkü tarzı ile hac görevini yerine getirmişlerdir. Akşam ve yatsı namazı burada birleştirilerek kılınmıştır. İlk defa Mekke'yi haram şehir yapan da Hz. İbrahimdir. (26)

(21) Kur'an-ı Kerim, Bakara 126

(22) İbni Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri (Ter: B.

Karlığa-B. Çetiner) İst. 1984 c.2, s. 245

(23) Kur'an-ı Kerim, Hac, 27

(24) İbni İshak, Sire, s. 72-73

(25) Taberi, Tarih, c.1, s. 260, Ezraki a.g.e., s. 55

(26) Kurtubi, el-Cami Li Ah-Kâmil Kur'an c.2, s.188

Mücahid'den rivayet edildiğine göre, Cebrail Aleyhisselam hacc efalini öğrettikten sonra kendisini Arafata götürdü. Burda Hz. İbrahim'e şimdiye kadar sana öğrettiklerimi belledin mi? dedi O da, Evet dedi. Cebrail (A.S) ona bu sefer: Öyleyse insanlara Haccı ilân et dedi. İbrahim (A.S) -Ne söyleyeyim dedi. Cebrail (A.S)"Ey insanlar Rabbinizin davetine icabet edin diye nida et" dedi. Hz. İbrahim bu sözü üç defa tekrarladı. İnsanlar da "Emrine amadeyim Allah'ım" manasında "Lebbeyk Allahümme Lebbeyk" diye cevap verdiler. (27)

b- Namaz;

Kur'an'da Hz. İbrahim'in namaz kıldığına dair açık beyanlar vardır. (28) Bakara sûresinin 125. ayetinde "Ruku ve Secde edenler" kavlindeki secdenin namazdaki ruku ve secde olduğunu Ve ki... Ibn. Abbas'tan naklediyor (29) Hz. İbrahim ve ona tabi olanlar'ın namaz ibadetiyle görevli olduklarını anlıyoruz.

Hanifilikte namaz ibadetine bağlı olarak temizlik de önemlidir. Allah'ın İbrahim'i imtihan ettiği kelimeler konusunda ihtilaf vardır. Abdurezzak İbn Abbas'tan şöyle nakletmektedir: "Allah Hz. İbrahim'i ibadetlerle imtihan etmiştir." Abdurezzak'ın başka bir rivayetinde Allah Hz. İbrahim'i temizlikle imtihan etti. Temizliğin beşi başta beşi ise vücuttadır. Başta olanlar; bıyık kesmek, mazmaza, istinşak, misvak ve saç ortadan ayırmaktır. Vücutta olanlar; tırnak kesmek, etek altını temizlemek, sünnet olmak, koltuk altını temizlemek ve istintacıdır. (30)

(27) Ezraki, a.g.e., s. 57

(28) Kur'an-ı Kerim, Meryem, 47-50

(29) İbni Kesir, a.g.e., c.2, s. 545

(30) İbni Kesir, a.g.e., c.1, s. 238: Şehristani, a.g.e., c.2, s.249

Ibni Hatim'in rivayetine göre bu on kelimenin 6 sı insan-
da dördü haccadır. Haccda olanlar: Tavaf, say, şeytan taşlamak,
arafattan inmektir. Cuma günü gusul de bu kelimeler cümlesinden-
dir. (31)

c- Kurban:

Hz. İbrahim'in Kurban hadisesi Kur'an-ı Kerim'de geniş
bir şekilde zikredilmektedir. Rivayete göre bir adam Hz. Peygam-
bere gelip "Ey iki kurbanlığın oğlu " diye hitap etmiş Peygam-
berimiz ona her hangi bir itirazda bulunmamıştır. (32)

Hz. İbrahim, kavminin görmüş olduğu bunca mucizelere rağmen
iman etmemeleri üzerine onlardan ayrılmış ve şöyle demiştir:
"Doğrusu ben Rabbime gidiyorum. O, beni hidayete erdirtir.
Rabbim bana salihlerden ihsan et" bu duasıyla kavminin yerine
Allah'a itaat edecek evlatlar istedi. Allah Taala da "Biz de O'na
hilim sahibi bir oğul müjdeledik." buyuruyor ki bu çocuk Hz.
İsmail'dir. (33) O kendisinin yanında yürümeye başlayınca dedi
ki: "Oğulcuğum, doğrusu ben rüyada iken seni boğazladığımı gö-
rüyorum. Bir bak ne dersin" O da dedi ki: "Babacığım sana emro-
lulanı yap, inşallah beni sabredenlerden bulursun." ikisi de
teslim olunca babası oğlunu alını üzerine yatırdı. Hz. İsmail'in
üzerinde beyaz bir gömlek varmış, Hz. İsmail babasına: "Ey ba-
bacığım beni kefenleyebileceğin başka bir elbise yok, onun için
bunu çıkar ki beni onunla kefenleyebileşin." Hz. İsmail'in
bu ifadesinden Haniflikte ölüyü kefenleme hadisesinin de var
olduğunu anlamaktayız. Hz. İbrahim gömleği çıkarmaya çalışır-
ken "Ey İbrahim sen rüyayı gerçekleştirdin" (34) diye nida edil-
miş.

(31) İbni Kesir, Tefsir, c.1, s. 239

(32) Taberi, Tarih, cild.1 s. 184

(33) İbni Kesir, a.g.e., c.4, s. 14

(34) Kur'an-ı Kerim, Saffat, 104-105

Hız. İbrahim döndüğünde beyaz boynuzlu ve iri bir koç ile karşılaşmış. Muhammed ibn İshak... İbn Abbas'tan rivayetine göre: "Ve ona büyük bir koç kurbanlık fideye verdik" (35) Ayeti Hz. İbrahim'e koçun cennetten geldiğini göstermektedir. Hz. İbrahim onu Mina'daki kurban kesme yerinde İbni Abbas'ın nefsi kudret elinde olan Allah'a yemin ededim ki İslâmın başlangıcında o koçun başı kurumuş halde Kâbe'nin oluğunda boynuzlarından asılı duruyordu." (36) demiştir.

İbni Kesir'in Süddi'den naklettiğine göre Hz. İbrahim çocuğun başına bıçağı sürmüş fakat bıçak kesmemiş. Çocukla bıçak arasında kesmeyi engelleyen bakırdan bir tabaka varmış. O sırada Hz. İbrahim'e "Sen rüyayı gerçekleştirdin" diye seslenilmiştir.(37

Kurban edilenin İsmail değil de İshak olduğunu beyan edenlerde vardır. Ashaptan bazıları da İshak'ın kurban edileceğı hususunda görüş bildirmişlerdir. (38) Fakat "Biz onu (Kurban edileni) de İshak'ı da mübarek kıldık. İkisinin soyundan ihsan eden de kendisine açıkça zulmeden de vardır. (39) Müslümanların ve kitap ehlinin itifakı ile Hz. İsmail, Hz. İshak'tan daha büyüktür. Hz. İsmail doğumunda Hz. İbrahim 86 yaşında, İshak doğumunda ise 99 yaşında imiş. (40) Yukarıdaki ayetlerde kurban edilen anıldıktan sonra İshak anılması kurban edilenin İsmail olduğunu göstermektedir. Üzerinde ittifakla durulan hadise kurban olayının gerçek olduğudur.

"Elbette biz, ihsan edenleri böylece mükaafatlandırırız."

(35) Kur'an-ı Kerim, Saffat, 107

(36) İbni Kesir, a.g.e., c.4, s. 15

(37) İbni Kesir, a.g.e., c.4 s. 16

(38) Taberi, Tarih, c.1, s. 271

(39) Kur'an-ı Kerim, Saffat, 113

(40) İbni Kesir, a.g.e., c.4s. 16

"Bize itaat edenlerden hoşlanmayacakları şeyleri ve zorlukları engeller, işlerinde onlar için ferahlık ve çıkış yeri kılarız." Ayeti hoşça gitmeyen insan kurbanı için Allah'ın koç ihsan ettiğine işaret ediyor. İnsanlar için istenen kolaylıklar. Bir başka ayette "Kim Allah'tan korkarsa ona bin çıkış yolu ihsan eder ve ona beklemediği yerden bir rızık verir. Kim Allah'a tevekkül ederse, o kendisine yeter. Şüphesiz ki Allah emrini yerine getirir. Gerçekten Allah herşey için bin ölçü var etmiştir."(41)

d- Oruç

Hız. Peygamber bir hadislerinde Hız. İbrahim'in her ayın üç gününde oruç tuttuğunu belirtmiştir. Nuh(A.S) dan bahs ederken de Onun ramazanla kurban bayramları hariç bütün günleri oruçlu olarak geçirdiğini belirtmiştir. (42) "Sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı." (43) Ayeti de daha önceki peygamberlerin ve ümmetlerinin oruçtuttuklarını belirtmektedir. Onların oruç ibadetlerini ne şekilde icra ettiklerini ise Peygamberimizin açıklamalarından başka bilemiyoruz.

e- Sadaka ve Cömertlik (Zekat):

Hız İbrahim berekette ve cömertlikte müminlerin rehberidir. Edilen dualarda "İbrahim bereketi ver. Muhammed'ten sonra salat ve selam olsun. Makam'ı İbrahim'i bize de ver" dilekleri sık sık tekrarlanır. Hız. İbrahim Allah'ın kendisine dost seçtiğini birkere daha göstererek, bütün kölelerini azat etmiştir. (44)

(41) Kur'an-ı Kerim, Talak, 2-3

(42) İbni Kesir, El-Bidaye, c.1, s. 118

(43) Kur'an-ı Kerim, el-Bakara, 183

(44) İbni Sad, a.g.e., c.1, s. 47

İbrahim neslinde olanlardanonun cömertliğini ve hareketlerini rehber edinmişlerdir. Peygamberimizin dedesi Abdulmuttalip, Kusay ve Haşim insanlara cömertce davranan kişilerden. Kusay, Ramazan ayında sofrasını herkese açar, hatta dağ başlarına bile hayvanlar için sofralar kurardı. Onun sofralarından mış kokusu gelirdi.(45) Bu cömertlik ve canlılara merhamet elbette ilahi bir öğretimin kalıntıları olabilir.

f- Sünnet Olma:

Hz. İbrahim, 80 yaşında iken Şam'a bağlı Kattum köyünde sünnet oldu. O'nun sünnet olması ile bu hüküm zürriyetine de şeri bir sünnet olarak geçmiştir. Ben-i İsrail'e gelen Tevrat'ın hükümleri de böyle idi, İsa devrine kadar bu hüküm böyle devam etmiştir. (46)

(45) Alusi, a.g.e., c.2, s. 313-314 : Kitabı mukaddes tekvi, XV111, 24

(46) Sahih-i Buhari Muhtasarı-Tecrid'i Sarih Terc: c.9, s,112
Kitab-ı Mukaddes, Tekvin, XV11, 24

ÜÇÜNCÜ BOLÜM
İSLAMIN DOĞUŞU SIRASINDA HANİFLER
HZ. MMHAMMED'İN HANİFLERLE MÜNASEBETİ

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAMIN DOĞUŞU SIRASINDA HANIFLER

L- Varaka b. Nevfel;

Künyesi Varaka b. Nevfel b. Esed b. Abdüluzza b. Kusay'dır. Soy kütüğü Peygamberimizin beşinci göbekten dedesi olan Kusay'a ulaşıyor. O aynı zamanda Hz. Hatice'nin amcasının oğlu idi.(1)

Varaka, ilim ehli bir kişiydi. İncil'i okur; ondan birşey yazmak istediği zaman İbranice olarak yazardı. İlm-inucum denen yıldızlar ilmini, Tevrat ve İncil kitaplarını tahsil ederek, Tevrat ve kutsal kitaplar hakkındaki bilgisinin genişliği ile şöret kazandı. O eski kutsal kitapları arapçaya çevirdi.

Hz. Muhammed'e Hira mağarasında "Oku yaratan rabbinin adıyla oku" Ayeti Cebrail (A.S) tarafından tebliğ edilince Resul-ü Ekrem korkmuş, şüphe içine düşmüştü. Başından geçen hadiseyi Hanımı Hz. Hatice'ye anlattı. Hz. Hatice, durumu anlatıp danışmak ve olay'ın gerçeğine ulaşmak için bu zata başvurdu. Varaka anlatılanları duyunca "Kuddus, Kuddus" diyerek heyecanını izhar etti. " Ey Hatice eğer söylediklerin doğru ise Muhammed bu kavmin peygamberi olarak gönderilmek üzere bulunan zattır. Kendisine görünen daha önce Musa'ya gelen Cebrail'dir!" diyerek ona müjdeledi. (2)

(1) İbni İshak, Sire, s. 113

(2) İbni Hişam, a.g.e., c.1, s. 243; Buhari, Sahih-i Buhari, Bed'ü'l Vahy, 1, 3-4; Neşet Çagatay, İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı Ank. 1982, s. 160

Sözlerine ilave olarak, Ey Muhammed, kavmin seni çıkarırken sağ olsaydım sana yardımcı olurum. dedi. Peygamberimiz: "Onlar beni çıkartacaklar mı?" dedi Varaka: "Evet senin gibi din ile gelen bütün peygamberlere düşmanlık edilmiş ve yurtlarından çıkartılmıştır." dedi.

Bilal'i Habeşi'ye efendisi Mekke'nin kumluğunda eziyet ediyordu. Yakınlarından geçen Varaka bu durumu gördü. Bilal-i Habeşi onların işkencelerine aldırılmayarak "Ehat, Ehat" diyordu. Varaka'da O'nu tasdik ederek Vallahi "Ehad, Ehad" ey Bilal dedi ve onları işkence etmekten menetti. Fakat onlar Bilal'e işkence etmeye devam ettiler. Varaka onlara: "Eğer Bilal'i öldürürseniz ben onun kabrine dost edinirim." dedi. Üzüntü içerisinde oradan ayrıldı. (3)

Varaka, Peygamberin gönderilmesini beklediğini ifade eden bir şiirinde Hz. Hatice'ye seslenerek Muhammed'in peygamber olarak gönderilmesinin geçiktiğini belirtiyor, Muhammed yakında kavmimiz için efendi olacak, Onunla bütün beldeler karanlıktan aydınlığa kavuşacak, onunla yeryüzü üzüntüden kurtulacak, onunla muharebe edenler ziyanla karşılaşacak, müsalaha edenler ise hasım ve düşmanlarına gelecek Keşke onun peygamberliği sırasında hazır bulunsam Kureyşin hoşlanmadığı dinine girsem, Kureyşin hoşlanmaz oldukları Peygamberi umuyor, bekliyorum. onlar değer vermeseler de onun şan ve şerefine arşa kadar yükselmesini bekliyorum. dedi

Varaka Zeyd'in katledildiğini duyunca çok üzüldü ve onun için ağlayarak şöyle dedi: "Ey İbni Amr doğru yola erdin. Bunda çok ilerledin. Kızgın olan cehennemden bir tandırdan uzaklaştın,

kurtuldun. Kendisi gibi bir rab olmayan Rabbe ibadet etmek ve tagilerin putlarını terk etmekle bunu yapmış oldun. Talep edip aramış olduğun dine kavuşmanla güzel güzel bir yurttta (cennette) oldun. Orada ikramlarla eğlenerek dönüyorsun. Allah'ın haliline (İbrahim a.s) rastgeldin. Haviye (Cehennem) ye doğru yuvarlanmadın, cebbar olmadın, insana rabbinin rahmeti nerede olursa olsun ulaşabilir.

(4)

Bu sözleri ile Varaka, Zeyd'in İbrahim Peygamberle birlikte cenntte olduğunu ve her istediğine kavuşabileceğini ifade ediyordu.

Peygamberimiz, Varaka'nın kendisine iman etmiş olduğunu söylemiş ve Varaka'ya sövmeyiniz ben onu (cennette) beyaz elbisele içinde gördüm. (5) buyurmuştur.

Varaka bir şiirinde ibadet etmenin gereği hakkında şöyle diyordu. "Yaratıcınızdan başkasına ibadet etmeyin Eğer sizi başkasına ibadet etmiye çağırırlarsa aramızda mani var deyin. Cudi ve Cemel Allah'ı tesbih ediyor Sema altında herşey orur emrindedir. O'nun mülküne kimse müdahale edemez. Gördüğünüz herşeyin varlığı gider fakat Allah bakidir. Mal ve Evlat fanidir. Hürmüz'ün hazineleri onu ölümden kurtaramadı. Ad kavmi ebediliği istedi fakat bulamadı Süleyman'a bütün mahlukat boğun eğdiği halde cin ve ins'ten habercileri olduğu halde O da kalmadı" (6)

Bu ifadeleri ile dünyanın faniliğini ve insan'ın bir Allah tanınması gerektiğini ifade etmektedir.

(4) İbni Hişam, a.g.e., c.1, s. 248

(5) İbni İshak, a.g.e., s.113

(6) Alusi, a.g.e., c.2, s. 299

Varaka, Hz. Muhammed'in Peygamberliğini tasdik etmiş fakat davet emri gelmeden vefat etmiştir. O, bazı Hadis-i Şeriflere göre, sahabeden sayılmaktadır. (7)

2- Osman b. Huveyris

Osman, Hz. Hatice ile Varaka'nın amcalarının oğludur.

Hanif dininin aramak için İstanbul'a kadar gitti. Orada itibar gördü. Aynı zamanda Hıristiyanlığı kabul etti. Kayser'in yanında güzel bir yeri vardı.(8)

Kayser Osman'a taç giydirmiş ve onu Mekke'nin idaresine tayin etmişti. Bu emri olanlara getirdiği zaman kendisini hoş karşılamadılar. Siyasi ihtiras sahibi olan Osman Şam'da zehirlenerek öldü. (9)

Osman b. Huveyris Kayser'i Hicaz'ın alınması için teşvik ediyordu. Hicaz alınırsa kendisinin hicaz emiri olacağını umuyordu. (10)

3- Ubeydullah b. Cahş;

Hz. Muhammed'in halasının oğludur. Din olarak hanifliği aradığı sırada İncili okudu ve hıristiyanlığa girdi. Hz. Muhammed peygamber olunca islam dinini kabul etti. Karısı Ümmü Habibe ve bazı müslümanlarla birlikte Habeşistan'a hicret etti. Şaraba çok düşküdü. Habeşistan'da İslâm'dan çıktı ve Hıristiyanlığa girdi. Karısı Ümmü Habibe O'nun, islamiyeti bırakmaması için çok uğraştı ancak, başarılı olamadı. (11)

(7) Alusî, a.g.e., c.2, s. 299

(8) İbni Hişam, a.g.e., c.1, s. 239

(9) İbni Hişam, a.g.e., c.1, s. 239

(10) Neşet, Çağatay, İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Sahiliye Çağı, s. 161-162 Ank. 1982

(11) İbni Hişam, a.g.e., c.1, s. 238; Mes'ûdî, Murucuzzeheb, c.1, s. 74-75 1964 Mısır tahkik Muhammed Muhyiddin Abdulhami

Ubeydullah, Habeşistan'da Hıristiyan olarak öldü. O müslümanlara şöyle diyordu : " Biz gözümüzü açtık siz hahâ gözü kapalı duruyorsunuz. Biz görmek istiyoruz. Siz gözünüzü kırpıştırıyorsunuz." Cahş öldükten sonra karısı Ümmü Habibe Peygamberimizle evlenmiştir. Nikahlarını Necâşi kıydı. Ümmü Habibe'ye Peygamberimiz 400 dirhem mehir verdi. (12)

4- Zeyd b. Amr b. Nufeyl el- Adevi

Asere, Mübeşşereden Said b. Zeyd'in babası ve Omer b. Hat-tab b. Nufeyl'in Amca oğludur. Zeyd şairdi. Şiirleri hep tev-üzerine kurulmuştur. Zeyd, söylediği şiirlerinde Allah'ın birliğinden, gücü ve kudretinden, cennet ve cehennemden bahs ederdi. Kavminin bilhassa hanımı Safiyye binti hadrami'nin kötülüklerini kınadı. kendisine yapılan kötü muameleleri de şiirlerinden anlamaktayız.

İbni İshak'ın rivayetine göre, Zeyd b. Amr b. Nufeyl, ne yahudiliğe ne de hıristiyanlığa girmedi. Fakat yine kavminin dini olan müşriklerden ayrıldı. Putlardan, ölü hayvan etini ve kani, putlara karşı boğazlanan hayvanları yemekten uzak dururdu. Kız çocukları diri diri öldürmekten sakındırırdı. İbrahim'in dinine iman ederim diyerek Kavmenen ayıpların gösteriyor ve onlara karşı çıkıyordu.

İbni İshak'ın söylediğine göre "O ihtiyar ve sırtını Kâbe'ye dayamış şöyle hitab etti : " Ey Kureyş topluluğu Zeyd b. Amr'ın nefsi kudret elinde olana yemin ederim ki, Sizin içinizde benden başka hiç bir kimse İbrahim'in dini üzerine değildir. dedi ve "Ey Allahımşayet yönlerince hangisinin sana dahasevgili olduğunu bilseydim, onunla sana ibadet ederdim"

(12) Mes'udi, a.g.e., c.1, s. 75

Fakat onu bilmiyorum, Sonra da Avucunun içi üzere secde etti.

İbni İshak bir başka bir rivayetinde şöyle dedi:

"Bana haber verildi ki: Onun oğlu Said b. Zeyd b. Amr b. Nufeyl ve Ömer b. el Hattab Hz. Peygambere dediler ki: Zeyd b. Amr için istiaze (Af dileyelim mi) edelim mi? buyurdu ki "Evet" Çünkü O bir tek ümmet olarak bas olunacaktır." (13)

Zeyd'in karısı Onun hanif dinini aramasını beğenmiyor her defasında eza verirdi. Zeyd, zevcesi Safiyye binti Hadramiyi kendisine yaptığı muameleden dolayı kınardı. Safiyye ne vakit Zeyd, İbrahim (A.S) dinin aramak için seyahate hazırlansa Hattab b. Nufeyl'e haber verirdi. Hattab ise Nufeyl'in oğlu olup Zeyd'in amcasıydı. Aynı zamanda Zeyd'in ana bir kardeşiyoi de Hattab onu kavminin dininden ayrılmasına karşı çıkıyordu. Hattab Safiyye'yi Zeyd'in yaptığı işleri kendisine haber vermesi için vekil tayin etmişti. Ve demişti ki; Onun bu işe niyet ettiğini gördüğün zaman bana bildir. Zeyd şiirinde karısının bu durumunu kınıyor ve Hattab'la fikirlerinin ayrılığını ifade ediyor. (14)

Hattab Zeyd'e eziyet veriyordu. Onu Mekke'nin yukarı tarafına çıkarttı. O da Mekke'nin karşısında ki Hiraya indi. Hattab Kureyşin gençlerinden bir kısmını zeyd'e işkence etmek üzere vazifelendirdi ve onlara şöyle dedi. O'nu Mekke'ye bırakmayınız, Hattab'ın bu emri üzerine Zeyd ancak gizlice şehre girebiliyordu. Bunu öğrendikleri zaman onu Hattab'a bildiriyorlardı ve onu Mekke'den çıkartıyorlar ve eziyet veriyorlardı.

(13) İbni Hişam, a.g.e., c.1, s. 239-240; İbn Hacer, Sihabü'd-din Ebûl Fadl, Ahmed ibn Ali el-Askalani, 'El-isabé Fi Temyizi's-Sahabe, Mısır 1939, s. 569; Muhammed Rıza, a.g.e., s. 57-58

(14) İbni Hişam, a.g.e., c.1, s. 244-246; İsfehanî a.g.e., c.3, s.16, Mahmut Esat, a.g.e., s.304-305

Hattab'ın endişesi Zeyd'in Dinlerini bozmasından ve bazı kimselerin kendi dinlerinden ayrılıp Hanif dinine girebileceklerini kanaat etmesinden dolayı idi. Kavminde olup haram olan şeyleri helal görenlere karşı haremi büyüklüyor ve şöyle diyordu:

"Ey benim Allah'ım, ben haremde sakınım, Hill gölgesinde değil ve benim evim mahallenin ortasındadır. Yolu bilinmeyen, bulunmayan gözden uzak bir yerde değil safanın ortasındadır.(15)

Zeyd şiirlerinde, puta tapmanın kötülüğünü, ibadetin gereğini Putlara kurban kesilemeyeceğini ve Yaratıcı'nın eserlerini anlatıyordu. İbni İshâk'ın rivayetine göre Zeyd Kâbe'ye yöneldiği zaman şöyle dedi:

Hak olarak kulluk etmekle ve kölelik etmekte emrine hazırım.

İbrahim'in ayakta kibleye yönelerek sığındığı şeye sığındım. Senin için yerden yere koşarım Ey Allah'ım ben esirim Ancak gönüllü, buru, yüzü yerde bir kimseyim. Ne zaman bana teklif edersen teklifi güç şartlarla yerine getiririm.

Bütün Vücudumla yerin kendisine boyun eğdiği kimseye boyun eğdim. Ağır büyük kayaları taşıyan yer onun için ona döşedi. Su üzerine durduğunu gördüğü zaman, üzerine dağları sabit kıldı. Dağlarla onları ağırlaştırdı. Kendisine bulutların inkiyat ettiği kimseye bütün varlığımla inkiyat ettim O Bulutlar tatlı suları taşır. Birde bakarsın ki, onlar itaat eden bir beldeye suyunu bırakır ve böylece oranın üzerine bereketler iner. (16)

Zeyd, Kavminin dinin terk ettiğine ve onlardan büyük işkenceler gördüğüne dair de şiirler söylemiştir. O bir şiirinde şöyle diyordu: "İşleri birer birer taksime tabi tutup gözden geçirdiğimde

(15) Muhammed Rıza a.g.e., s. 59

(16) İbni Hişam, a.g.e., c.1, s. 245-246

birtek Allah'a mı yoksa bin tane rabbe mi kul olurum. Lat'ı da, Uzzayı da tamamen terkettim. Ne Uzza'yı ilah bilirim ne onun iki kızını, ne de Beni Amr'ın iki put'unu ziyaret ederim. Putlara kurbanda kesmem bizim bu dünya da bir rabbimiz vardır. Ben buna inanırım. Gece ve gündüzde hayret verici olaylar vardır ki Allah bunların hepsini bilir. O özellikleri fışk ve fucur olan birçok adamların yoketti. Bazılarını ise kavmin iyileri ile birlikte geriye bıraktı. Ben rabbim Rahman'a ibadet ederim ki, çok bağışlayıcı olan rab günahımı bağışlasın. Ey insanlar Rabbin bağışlamasına sığının. Ona sığınanların yeri cennettir. Kafirler için ise sıcak ve alevli cehennem vardır. (17)

Görüldüğü gibi Zeyd'in bu fikirleri İslâm inançlarına da tamamen uygundur. Bu tür şiirlerin Cahiliye devrinde söylenmesi bize, Zeyd'in birtakım ilhamlara mashar olduğu fikrini verebilir.

Zeyd'de diğer arkadaşları gibi hanif dinini araştırmak için seyahate çıktı. Musul ve Cezire taraflarına kadar gitti. Şam'ı dolaştı, gördüğü Rahip ve Papazlardan Hz. İbrahim (A.S)'in dini hakkında bilgi istedi. Belka'da Hıristiyanların ilminin kendisinde son bulduğu söylenen bir Rahip'ten İbrahim dini Hanifiyye'ye sordu. Rahip dedi ki: "Sen bir din arıyorsun fakat seni ona götürecek bir kimseyi buralarda göremezsin. Bir peygamber'in gelme zamanı yaklaşmıştır ki senin çıktığın beldelerden çıkacak, İbrahim'in dini olan Hanifiyye ile gönderilecektir. O halde O'na kavuş, O şimdi gönderilmiştir." Zeyd daha önce Yahudilik ve Nasraniliği denemiş fakat hiçbir prensiblerini beğenmemişti. Rahibi dinledikten sonra hemen Mekke'ye gitmek için

yola çıktı. Fakat Lahm yurda girdiği zaman üzerine saldırdılar ve onu katlettiler. (18)

Alusi'nin naklettiğine göre: "Zeyd için Bagavi ve İbni münde ve diğerleri sahabidir. dediler. fakat Zeyd Peygamberimizin peygamberliğinden önce vefat etmiştir. Sahabe demeleri ise O'nun bi'setten önce Peygamberimizden önce görüşmüş olmasındandır." (19)

O Namaz kılıyor, İbrahim dinine inanıyor, Abdülmüttalib'in oğullarından bir Peggamberin geleceğini biliyordu. Ben ona iman ettim, Onu tasdik ediyorum, Şahidim ki O nebidir. diyordu. Vakidi benden Ona selam söyleyin dediğini de rivayet etmiştir. Alkame ed devani ve Seyyit İsa es-Safevi de Zeyd için, kendi nefsinin olgunluğa ulaştırmak için Allah'ın kendisine çeşitli ilhamlar verdiği bir nebidir. dediler. Nebi, Allah'ın kendisine mahlukatın ihtiyacı olan şeyleri tebliğ etmesi için veyettiği insandır. Kendisine ihtiyacı olan şeyin Allah'ın ona vahyetmesi umuma şamil olmaz. (20)

Peygamberimizin O'nun hakkında: "O bir ümmet olarak diriltilecektir." (21) Hadisi de bu kanaatı güçlendire bilir. Zeyd hiçbir dine girmemiş, Putlara tapmamış, ancak İbrahim dinine uyan gerçek bir Haniftir.

(18) İbni Hişam, a.g.e., c.1, s. 246-247; İbni Hacer, a.g.e., c.4, s. 596; İsfahani, a.g.e., c.3, s. 17; Alusi a.g.e., 273-274

(19) Alusi, a.g.e., c.2, s. 271

(20) Alusi, a.g.e., c.2, s, 272-273

(21) İbni Hişam, a.g.e., c.1, s. 240

5- Ümeyye b. Ebi es-Salt;

Bu zat da Peygamber (s.a) zamanında yaşayan haniflerden biri idi. Aslı Mekke'li ise de Taif de doğmuştur. Zamanının şairleri arasında meşhurdur. Babasıda şairlendendir. Mukaddes kitabları okumuş Yahudilerin ve Hıristiyanların fikirlerine vakıf olmuştur. (21)

572 yılında Seyf b. zi Yezen'in Yemen hükümet merkezini tekrar ele geçirmesi üzerine Kureyş tarafından vazifeli olarak Yemen'e gidip tebrik mahiyetinde kasideler takdim etmiştir. (22) Fikirleri umumiyetle Yahudi ve Hıristiyanların müşterek fikirlerinden alınan dini konular üzerinde idi. Kur'an-ı Kerim'in 64. sûresinde kıyamet fünü hakkında kullanılan Yevmütteğabün (aldanma günü) tabirini şiirinde ilk kullanan Ümeyye'dir. Allah'ü Taala hakkında Arapların ıçitmediği isimler kullanırdı. Bazen Saltıt (Hükümdar) bazen Tağrur (taç sahibi) adını verirdi. Tevratta ki peygamberleri, hanifleri zikr ederdi. Allah'a saygı ifadesi olarak zunmar takardı. (23)

O, zinayı haram bilmiş ibadetle şöhret kazanmış ve puta tapıcılığı retetmiş ince ruhlu bir şairdi. "Bismikellâhümme" tabirini iyk defa kullanan odur. Mekke ahali bu tabiri kabul edip yazılarının başında kullanmaya başladılar. Ümeyye'nin şiirlerini bu başlık ile tanırlardı.

Ümeyye, Bir âhir zaman peygamberinin gönderileceğini bilirdi Lakin bu şerefin kendisine ait olacağını zannedirdi. Hz. Peygamber ahkam tebliğine başladığı vakit haniflik davasında yalancı olduğundan değil kendisine rakip olarak gördüğü için ona muhalefet ederek oğulları ile birlikte Yemen'e gitti.

(21) İbni Kuteybe, şiir Vel Şuara, c.2, s.107, 1228Kastantınyye; İsfahani, a.g.e., c.3 s. 179

(22) Mahmut Esat, a.g.e., s. 305-306

(23) İsfahani, a.e.g, c.3, s.180

Sonra Taif'e döndü. Peygamber (s.a.v.)'e dil uzatır. Onu Mahzun ederdi. Hatta Bedir Muarebesi sırasında Şam'da bulunuyordu Dönüşünden Kureyş ölülerinin bulunduğu kuyuyu ve bilhassa dayısı Rabia'nın oğulları Utbe ile Şeybe'nin yerlerini gösterdiler, "Eğer Muhammed hak peygamber olsaydı akrabalarını öldürmezdi" dedi. Bedir ölüleri için mersiye söyledi. Hicretin ikinci senesinde öldü. (24)

Resul-ü Ekrem Umeyye'nin şiirini güzel, kablını çirkin bulurdu. Onun hakkında "Şiir iman etti, fakat kalbi inkar etti" buyurmuştur şiiri adeta bir mü'minin ağzından çıkmış gibidir." demektedir. Fakat şiirinde Cenab-ı Makın birliğini ifade eder, göklerin ve yerin yaratılışından deliller getirir. Ahiret ve cennetin ve cehennem ahvalinden bahs ederdi. (25)

İbni Hişam'ın İbni İshak'tan rivayetinen, Umeyye Hanif dinini anlatıyor, ve söyle diyordu: "Şüphesiz, Rabbimizin ayetleri nâfiz'dir. Onlara ancak kafir olanlardan başkası muhalefet etmez. Gece ve gündüz yaratıldı. Onların hepsi hesabı belli olarak takdir olunmuştur. Sonra Rabbim gündüzü güneş ile açar, O Rab ki fi'li mugammiste haps etti. Kıyamet gününde Hanif dininden gayrı bütün dinlere salık olanlar Allah indinde fasit ve batıldır. (26)

İbni Hişam'ın rivayetinde o bir başka şiirinde şöyle diyor-
du:

Uyanık ol ey insan ölüm sanadır. Çünkü sen Allah'tan gizlenemezsin. Seni sakındırırım, Allah başkasını ortak kılma, çünkü doğru yol artık ap-aşikardır. Biz şerleri def etmeyi ve

(24) Alusi, a.g.e., c.2, s. 281

(25) Alusi, a.g.e., c.2, s. 278, İbni Kuteybe Eddineveri, el mearif s. 27-29 Beyrut 1970

(26) İbni Hişam, a.g.e., c. 15 s. 16

hayrı senden dileriz. Onların ümidi ve güveni cinlerdir. Bizim umidimiz ise Sensin Ey Allah'ım sana Rab olarak razı olduk. Ey Allah'ım senden başka ikinci bir ilaha ibadet etmeyi elbette ve asla düşünmeyiz.

Ümeyye Fil Vakasının anlatılan bir şiirinde şöyle diyor: Kalkınız ve Rabbinize dua ediniz. Beyte yüzünüzü sürünüz. Size Arşın sahibinin yardımı geldiği zaman mülk sahibinin askerleri onları kuşlar ile taşlar arasında geri çevirdi. Böylelikle onları kovdu ve onlar geri döndüler. Habeşlilerden bir kısmı ancak ehline dönebildi.

Bir Rabba ibadet ederim ki; Dua edenlerin duası onun tarafından kabul olunur. Ve hiç bir zaman dua edeni işitmeyen bir kimseye ibadet etmem. Sen o zat'ı alâsın ki nimet ve rahmetin fazlından Musaya nida etmekte olan bir Resul elçi gönderdin. Ona dedi ki Ey Musa Ve Harun gidin ve azmış olan Firavun'u Allah'a çağırın ve Ona deyin ki, senmişin işte bu yeri kazıksız olarak düz tutan böylece olduğu gibi sükün üzere kalmasını sağlayın. Yine Ona deyin ki, senmişin işte bu göğü direksiz tutan. Ey Allah'ım sen bina kılıcı olarak ne şefkatlisin. Ona diyiniz ki sen misin oranın ortasında nurlandırıcı olarak güneşi tutan. Ona deyiniz, sabah güneşi kim gönderir. Taneyi toprakta kim bitirir. Böylece ondan yeşillikler yeryüzünde zahir olarak hareket etmiş olur. Ve ondan onun uçlarında danesi çıkar ve bunda ise akli olan kimseler için birçok ayetler alametler vardır. Senmişin senden bir fazl ile Yunus'u kurtaran halbuki o göllerde baliğin karnında gecelemiştir. Ey Rabbimiz ben tesbih etsemde namaz kılsamda ona dayanamam ancak senin rahmetine güvenirim Rabbimiz hatalarımı affet." duasını çok ederim. Namaz kılsamda itimad

etmem, ancak sana dua etmeme ve benim hatalarımı af etmene itimat ederim. Ey kullarım Rabbi, bana ata ve rahmet ilka eyle ve benim çocuklarım ve malımı mübarek eyle (27)

Bazı müfessirlerin beyanına göre A'raf sûresinin (174-175) ayetleri Umeyye hakkında nazil olmuştur. "Habibim onlara (Yahudilere) Şu adamın halini hikaye etki ona ayetlerimizi indirdik. Lakin küfrü ve yüz çevirmesi sebebiyle iman etmedi. Şeytan da onu kendisine uydurduğundan azıp sapan kimselerden oldu. Eğer isteseydik bu ayetlerimiz sebebiyle onu hayırlı kimseler derecesine yükseltirdik. Lakin kendisi sefaleti seçti. Heveslerine uydu. Onun hali aynen bir köpeğin hali gibidir. Nasıf ki, köpeği kovalasanda kendi haline bıraksanda dilini çıkararak solur oda böyledir. Nasihat veya tehdit etsende etmesende uyanmaz. İşte bizim ayetlerimizi inkar edenlerin hali böyledir. Bu kısası onlara nakletti belki düşünürler." (28) buyurulmaktadır.

Umeyye'nin İslâmı kabul edip sonradan inkar ettiği söylenir. İsbabede Mir'at sahibinin İbni Hişamdan aldığı bir rivayetle şöyle zikreder. Umeyye Rasulullaha iman etti ve Hicaz'a gitti. Sonra Taife malını alıp dönmek için gitti. Taif'ten dönerken Bedir mevkiine geldiğinde ona nereye Ey Eba Osman denildi Oda Muhammed'e tabi olmak istiyorum dedi. Ona bu toprakta ne var bilirmisin? denildi, O da hayır bilmiyorum dedi. Ona bu toprakta Şeybe, Rabia ve başkası vardır. dediler. Oda devesinin burnunu kesti. Kendi elbibesini parçaladı. Ağlamaya başladı. Sonra Taif'e gitti orada inkarcı bir vaziyette öldü. (29)

(27) İbn Hişam, a.g.e., c.1 s. 242-243

(28) El-A'raf 174-176 Abd b. Amr b. el-ass; Said b. Müseyyeb ve Zeyd b. Eslam'in beyanlarına göre bu adam Umeyye b. es-Salt dır (H. Basri Çantay c.1, s. 246)

(29) Alusi, a.g.e., c.2 s. 281-282

Ümeyye'nin Bedir ehlini hatırlamazdan önce peygamberimiz hakkında övgülü sözleri de vardı. O şiirinde şöyle diyordu: "Hamd sana olsun Ey kulların Rabbi. Sen mülüksün ve hikmetle iş görürsün Muhammed'i hidayetle gönderdin. Muhammed muhtaç olmadan yaşadı ve o yıkılmadı . Riselet, Allah'tan bir nimettir ki, Ona verildi. Peygamberliği harem ehline tahsis etti. Ey Allah'ın kulları Resul'e itaat edin. Kıyamet gününün aleminden azabın karanlıklarından, ateşin sıcaklığından kurtulacaksınız"(30)

Ümeyye, Kureyş'ten bir toplulukla Şam'a giderken bir kiliseye uğradılar. Ümeyye, yanındakileri bırakıp kiliseye girdi, fakat oradan çıkması uzadı, rengi değişmiş bir vaziyette çıktı. Şamdan dönerken yine ayrı kiliseye uğradılar. Ümeyye yine kiliseye girdi. Yine çıkması uzadı sonra çıktı. Bu sefer ki hali eski halinden daha kötü idi. Ebu Süfyan ve Harp arkadaşlarına eziyet ettin dediler. Oda beni yalnız bırakınız bir sözden dolayı murted olacağım burada gördüğüm Alim Rahip bana söyle dedi. "Hz. İsa'dan sonra 6 peygamber gönderilecek be-i gönderildi. Biri kaldı." Benimde peygamberliğe istiyakım vardı. Bir yanlışlık olur diye korkuyorum. Bu gelişimizde Araplardan biri peygamberin geldiğini söyledi. Bende peygamberlikten ümidimi kestim bu halim ondandır, dedi.

Yine bir yolculuğa çıktığında bir kiliseye uğradı. Orada Alim bir rahip gördü. Rahip ona hangi elbiseyi seversin dedi. Oda sihay dedi. Sen peygamber olmassın, çünkü peygamberin sevdiği elbise beyazdır.dedi (31)

(30) Alusi a.g.e., c.2, s. 282

(31) el-İsfehani, a.g.e., c.3, s. 181

Ümeyye hastalandığında yakınlarını çağırarak: Bu hastalık benim ölüm hastalığıdır. Bu hastalık beni öldürecek Muhakkak ben bilirim ki Hanif dini haktır. Fakat Muhammed hakkında şüphem vardır. Sonra gözünü kapattı bir müddet öyle kaldı sonra açtı. Beni ölümden kurtaracak ne malım ne de aşiretim var dedi. Sonra yine aynı hareketi tekrarladı. Sonra kavmine döndü. Vaktim geldi benden ayrılmayın. Her hayat bân senede olsa sona erecek. Keşke ben dağ başında keçi çobanı olsaydım. Ölümü gözönünden ayırmayın Zamanı boşa harcamayın dedi. Öldü. Fakat peygambere iman etmedi. (32)

Ebu es-Salt'ın Hanif kelimesini Hz. Muhammed'den önce kullanmış olması önemlidir. Çünkü müsteşrikler bu kelimenin Muhammed tarafından uydurulduğunu savunmaktadır. (33)

Ümmi bir zatın böyle bir kitap yazması düşünülemez. Kur'an 14 asırdır " Bu Kur'an'ın hak olduğunda bir şüpheiniz varsa haydi geçmişlerinizde çağırarak bir mislini getiriniz dediği halde şimdiye kadar böyle bir eser meydana getirilememiştir'

Kur'an'a bir benzer yapmaya sevk eden iki unsur vardır. Birri dostlarını ona benzeme arzusu bu yolda İslâm alimlerinin kitaplarının hiçbirisi Kur'an'ın icaz ve belagatine yetişmesi mümkün değildir. İkincisi inanmayanların Kur'an'a bir benzer yapıp onun manevi baskısından kurtulmak arzusudur. Bütün inanmayanlar için kurtuluş vesilesi olduğu halde böyle bir eserde meydana gelmemiştir. Eğer gelmiş olsa tarih kitapları mübalagalı bir vaziyette bahsederlerdi. Halbuki Kur'an'ın muarızları dine kuvvet-

(32) el-İsfehâni, a.g.e., c.3, s. 184

(33) Kuzgun Şaban: İslam kaynaklarına göre Hz. İbrahim ve Hanifler s. 192, Ank. 1985

le karşı çıkmaktan başka birşey yapamamışlardır. Ümeyye b. Ebi Salt'ın şiirlerinde ortaya koyduğu fikirler, birçok noktada Kur'an-ı Kerim'deki fikirlere benzemekle beraber, onun şiirlerinin Kur'an ile mukayesesi kabil değildir. (34) diyerek Kur'anla insan sözünün mukayese bile edilmeyeceğini izutsu da kabul ederek hakkı teslim etmiştir.

6- Kuss b. Saide

İyad kabilesinin ulusudur. Arapların şair ve hakimlerindedir. Fesahat ve belagat ile meşhurdur. Ahiret gününe ve hesaba inanırdı. Peygamberimize iman ettiği bildirilmektedir. (35) Allah'ın birliğine inanma hususunda ona uyanlarda vardı. İyad kabilesinin reisi Caruh b. Abdullah diğer bazı reislerle birlikte peygamberimize geldi ve seni hakla gönderene and olsunki senin sıfatını İncil'de buldum, seni İbni Betül müjdelemişti. dedi ve şahadet getirdi. Kavminin reisleri ile birlikte iman ettiler Peygamberimiz içinizde Kuss'u tanıyan var mı? dedi. Onlarda hepimiz Kuss'u tanırız dediler. Carut b. Abdullah, ben onun izinden gider Onun ilim ve irfanına öğrenmeye gayret ederdim. O, fesahatça Arap'ın en üstünü idi. O Allah'a ibadet ederdi. Onu bir Allah'a yemin eder görürdüm, her çalışanın çalışmasında muvaffak olması için Allah'a dua ederdi (36) dedi

(34) İzutsu Toshihiko, God and Man in the Koran, Semantics of the Koranic Weltanschauung, Tokyo 1964; Kuzgun a.g.e., s. 143

(35) Mes'ûdi, Murucuz Zeheb, c.1, s. 69 Tahkik: Muhammed Muhyiddin Abdullah, Mısır 1964

(36) Alusi a.g.e., c.2, s. 268-269; Mahmut Esat, a.g.e., s.534

Peygamberimiz dedi ki; Ey Carut ben Kuss'un Ukaz çarşısında deve üzerinde konuştuğunu unutmadım fatan, onun konuşmalarını ezberledim. dedi .Bunun üzerine Carut'un arkadaşlarından biri Kuss'un Ukaz çarşısında okuduğu hutbeyi okudu. (37)

Kuss'un hıristiyanlığı kabul ettiği Hıristiyanlar tarafından rivayet edilmiş ise de bu rivayet makbul görülmemiştir. Hikmetli cümlelerindeki Allah'ın birliğine dair ifadeleri de bu rivayeti yalanlamaktadır.

Ümeyye konuşmasında: "Öyle değil Cenabı Allah bir tek mabuttur. Doğmamış ve doğurulmamıştır. Mahlukatı icad etti. Tekrar yokluk alemine döndürdü. Yarın yine kendine dönülecektir." derdi. Kıyamet gününde döndürülmesinin ne demek olduğunu beyan ederek diyor ki: "Ey ölüye ağlayan kişi ölüler mezarlarında yatıyorlar. Üzerlerinde kendi mallarından olarak sade bir kefen var Onları kendi hallerine bırak Çünkü onların bir günü vardırki o gün serilip yatan kimselerin uykularından uyandıklarına gibi onlarda davet edileceklerdir. Onlarda başka bir halde bu davete icabet edeceklerdir. Evvelce nasıl yaratılmış ise yine öyle yaratılacaktır. Onlarda bir kısmı çıplak bir kısmı dağiyimli olarak gelecek, giyimli olanlarında bir kısmı yeni, bir kısmı mavi, bazılarıda eskimiş elbiseler giyeceklerdir.

Kuss b. Saide oldukça ileri bir yaşta iken Ukaz panayırında kızıl bir deve üzerinde olduğu ve Arap edipleri de hazır bulunduğu halde belig bir konuşma yapmıştı. O vakit Fahri alem hazretleri de hazır bulunup hutbesini dinlemiş ise de henüz ahkam tebliğine memur olmadığı gibi Kuss'da Hatemu'l Enbiya'nın hazır bulunduğu habersizdi. Bu belagat dolusu hutbe Arap edebiyetçileri arasında pek meşhur oldu. Şöyle ki:

Ey insanlar! Geliniz, dinleyiniz, belleğiniz ve ibret alınız. Yaşayan ölür. Olen geçih gidir . Olacak olur. Yağmur yağar, otlar biter, çocuklar doğar analarının, babalarının yerini tutar. Sonra hepsi mahvolup gider. Vukuatın ardı arkası kesilmez. Hemen biri birini takip eder. Kulak veriniz. Dikkat ediniz. Gökte haberler var. Yerde ibret alacak şeyler mevcut. Yeryüzü birçok renklerden meydana gelmiş gökyüzü yüksek bir tavan, yıldızlar yürür, denizler durur. Gelen kalmaz giden gelmez. Acaba vardıkları yerde hoşnut olduklara için mi kalıyorlar, yoksa orada bırakılıp uykuya mı dalarlar." (38)

Yemin ederim ki Allah'ın dünyasında bir din vardır ki şimdi bulunduğunuz dinden daha sevimlidir. Allah'ın gelecek bir peygamberi vardır. Gelmesi pek yakın oldu. Gölgesi başınızın üstüne düştü. Ne mutlu o kişiye ki ona iman etti. de o da ona hidayet yolu gösterdi. Vay o bedbahtaki ona isyan ve muhalefet itti. Yazıklar olsun ömürleri gayret ile geçen mü'minlere. Ey Cemaat! acaba babalar, dedeler ne dededirler? Nereye müzeyyen köşkler ve taştan binalar yapan Âd ve Semut kavmi? Fani dünyanın varlığına magrur olupta kavminin ben sizin en büyük rabbınızım diyen Firavun ile Nemrut nerede- Onlar size göre daha kuvvetli kudretli değil mi idiler? Bu yer onları değirmende öğüttü toz etti, dağıttı, kemikleri bile cürüyüp dağıldı. Evleri yıkılıp ıssız kaldı. Yerlerini yurtlarına şimdi köpekler şenlendiriyor. Sakın onlar gibi gaflet etmeyin. Onların yoluna gitmeyin. Her şey fanidir. Baki olan ancak Cenab-ı Hak'tır Obirdir, ortağı ve benzeri yoktur. İbadet edilecek ancak odur. Doğmamış ve doğurulmamıştır. Evvel gelip geçenlerde bize ibret olacak şeyler çoktur. Ölüm armağının girecek yeri var ama, çıkacak yeri yoktur. Büyük küçük hep gelip gidiyor

(38) Mes'ûdî a.g.e., c.1, s. 69

Giden geri gelmiyor. Kesin olarak inandım ki herkeze olan banada olacaktır. (39)

Hz. Peygamber Kuss b. Said hakkında hadisi şerifte "Allah Kuss'a rahmet etsin Ben onu kıyamet gününde ayrı bir ümmet olarak haşr olunacağını ümit ederim." buyurmuştur. (40) Kuss, Haremi Şerif'te Haşimilerden bir zat'a Peygamberlik vazifesi vereceğini de söylemiştir. (41) Bi'getden evvel vefat etmiştir. (40b)

7- Seyf Zi Yezen;

Ahmed b. Abd-i Rabbih'in Nuaym b. İmat b. Abdullah b. Mübarek Süfyan-ı Sevri tariki ile İbn-i Abbas'tan rivayete göre: Yemen hükümdarı Zi Yezen, babasının ülkesini Habeşlerden geri alıp San'ada Gumdandan (42) şehrinde tahtında oturduğu sıralarda her taraftan Arap kabîle reisleri heyetler halinde Cum'dan a gelerek zaferini tebrik ediyorlardı. (43) Peygamberimizin dedesi Abdulmuttalip de Huveylid b. Esad, Ebu Zem'a (Ümeyye b. Ebissalt'ın dedesi), Ümeyye b. Abdi sems Abdullah b. Cud'an gibi Mekke ileri gelenleri ile birlikte Seyf'i tebriğe gitmişlerdi.

Seyf, misk ve anber kokuları içinde idi, Üzerinde krallık abası, elinde kılıcı, sağında ve solunda melikler ve oğulları bulunuyordu. Kureyş heyetini kabul etti. Abdulmuttalip, Seyf'in

(39) Alusi, a.g.e., c.2, s. 269-271

(40) Mes'ûdi, a.g.e., c.1, s.70, M. Esat, a.g.e. s. 308

(41) İbni Kuteybe, el-Mearif, s. 28 406- Mes'ûdi, a.g.e., s. 69

(42) Maverdi, İglamunnubuve'de: Gumdandan denilen köşkün başında bulunuyordu. Ümeyye onun hakkında afiyetle iç gumdandan seni yükseltmiştir. demektedir. Alusi, a.g.e., c.2, s 294

(43) Ahmed b. Abdi Rabbih, İkdü'l-ferit, c.1, s. 93 Mısır 1316

yanına doğru vardı. Konuşmak için izin istedi. Seyf, eğer sen krallar huzurunda konuşanlardan isen buyur dedi. Abdulmuttalip: "Ey Melik Allah seni yüksek mertebeye çıkartmıştır. Seni verimli kılmıştır. Sen Arapların başısın ve temel taşıdır. İnsanların sığındığı bir sığınaksın, sen iyi bir geçmişe sahipsindir sen bizim içinde hayırlı bir kişisin. dedi. Onu ögen sözler söyledikten sonra "Biz Allah'ın dokunulmaz kıldığı memleketin sahibiyiz ve Beytullahın muhafızlarıyız. Biz seni tebrik ve sana dertlerimizi anlatmak için geldik" dedi. Seyf: " Ey konuşan kişi sen kimsin" dedi. Abdulmuttalip ben Abdulmuttalip b. Haşim'im deyince, Seyf: demek sen bizim kız kardeşimizin oğlusun" dedi. Abdulmuttalip Evet dedi. Seyf "yaklaş" dedi. Ona yakınlaştı. Seyf ona "Merhaba hoşgeldiniz" dedi. ve çok hediyeler mükafatlar verdi. Melik sizi dinledi akrabalığınızı bildi. Ziyaretinizi kabul etti. Gece gündüz burada kalabilirsiniz. Kaldığınız müddetçe ikraâm sizin içindir. Ayrıldığınızda sevgi sizindir. dedi. Sonra Mekke heyeti misafirhaneye taşındılar. Bir ay boyunca kaldılar. Melik ayrılımlarına izin vermedi. (44)

Sonra düşündü ve bir gün Abdumuttalib'e haber göndererek kendisiyle görüşmek istediğini söyledi. Abdulmuttalip kabul etti. Seyf: şöyle dedi: "Ben gizli ilmimi sadece sana anlatıyorum Allah bu işte izin verinceye kadar bu bilgi sende gizli kalsın. Ben bu bilginin seninle ilgili olduğu kanaatindeyim. O elimizin altında bulduğumuz gizli ilimler kitabında bulduğum çok önemli bir haberdir. (45) Abdulmuttalip haber nedir dedi. Seyf, Tuhamade bir çocuk dünyaya gelir iki omuzu arasında bir mühür

(44) Yakub'i, Tarih, c.2, s. 8-9, Necef 1358 Alusi, a.g.e., c.2, s. 294-295

(45) İsfehani, Delailin'in nübuve, c.1 s. 57-58 Haydarabat 1950 Mes'ûdi c.2, s. 11 Alusi, a.g.e., c.2, s. 295

vardır işte imamet onundur. Onun sayesinde kıyamete kadar söz sizin olacaktır. Kendisinin muhtemel olarak bu sıralarda doğmuş olması lazım.

Abdulmuttalip "Hiç bir kimsenin vermediği bir haber bana verildi, Eğer Melikin büyüklüğü olmasaydı bana verdiği müjdesinden dolayı çok sevdiğimi ona söyledim" dedi.

Seyf "Onun ismi Ahmed'tir. Annesi ve babası ölecek.Dedesi ve amcası ona sahip çıkacaklar. Biz ona yakınız Allah onu açıkça gönderecek, Bizden ona yardımcı kılacak, Onun dostları aziz, düşmanları zelil olacaktır. Bizden olanlarla beraber cihat edecek ve kıymetli toprakları feth edecek. Batıl dinleri, putperestliği ortadan kaldıracak. Ateş'i söndürecek ve Allah'a ibadet edilecek, şeytan kahredilecek. Onun sözü nettir. Kesindir. Hükmü adalet üzeredir. İyilikleri emr eder yapar, kötülükleri men eder.

Abdulmuttalip, Seyf'e ömrün uzun, saltanatın sürekli olsun Şan ve şerefün yücelsin. dedi Durumu açıklayacak daha sözler söylemesini istedi. Seyf alemet ve işaretlere göre kendisinin o çocuğun dedesi olması gerektiğini söyledi. Abdulmuttalip sevincinden yere kapandı.

Seyf: "Başını kaldır. Sen anlattıklarımın birşeyler mi sezdin" dedi. Abdulmuttalip: "Benim sevgili bir oğlum vardı. Onu Abdimenaf'ın kızı Amine ile evlendirmiştim. Bir çocuk dünyaya geldi Onun iki küreği arasında bir ben var, anlattığın özelliklerin hepsi de onda mevcut! Onun babası ve annesi vefat etmiştir. Kendisini şimdi ben ve amcası himayemize almış bulunuyoruz!" dedi

Seyf:"Çocuğu iyi koru! Yahudilerin çocuğa zarar vermelerinden sakın. Çünkü Yahudiler ona düşmandır. Fakat O Allah'ın korumasındadır.

Benim gizli ilim kitabında gördüğüme göre Yesrip (Medine)'de onun hicretü edeceği, yardım göreceği bir yurt olacaktır.

Seyf: Kureyş heyeti Mekke'ye dönerken hediyeler verdi. İh-sanda bulundu. Abdulmuttalib'e ise diğerlerine verdiği on kaftını verdi. ve "Onun hal ve şanından vuku bulacak şeyleri her yıl bana bildir." dedi. Mekke heyetinin ayrılmasından bir zaman sonra öldü. Abdulmuttalip hükümdarın kendisine yaptığı iyilikleri anlatıyor ve bunu kıskanmamalarını söylüyordu. Sebebini sorduklarında ise bunun sebebini yakında bileceksiniz diyordu. (46)

(46) İbni Hacer, a.g.e., c.2, s. 133-134; Alûsi, a.g.e., c.2 s. 296-297

8 Amir b. Zarib el Udvâni

Ahiret hayatının varlığına inanan Amir b. Zaribel-Udvâni-
nin uzun bir vasiyeti vardır. Sonunda diyor ki:

"Hiç bir şeyin kendiliğinden yaratılmış olduğunu görmedim Var
olan bütün varlıkların hepsinin yaratılmış olduğunu, her gele-
nin gittiğini gördüm. Eğer hastalık insanı öldürse idi ilaç da
hayat verirdi."

Bir kere "Ben bir takım muhtelif şeyler görüyorum hatta"
dedi Evet hatta dediler:

"Hatta son'u görüyorum ki, ölümler dârilemek yokluk aleminde tek-
rar var olacak, işte gökler ve yer bunun için yaratılmıştır."
dedi. Dinleyenler yanından savuştular. (47)

İbni Hişam'ın İbni İshak'tan rivâyetine göre, Amir b. Zarib,
Arapların hâkim ve hakemlerinden bir zat idi. Araplar arasında
bir anlaşmazlık çıkarsa onun hükmüne baş vururlar, verdiği hükme
ve karara itaat ederlerdi. Her defa hem erkeklik hem de dişilik
organı bulunan kişi (hünsa) nın nasıl mirasçı olacağına dair
hükmünü sordular. O da dedi ki biraz düşünmeme müsaade edin,
bu konu üzerinde ani karar vermek doğru değildir. Allah'a and
olsun ki Ey Arap topluluğu, bana sizden gelen bu mesele kadar
zor bir şey gelmemiştir. Onu biraz tehir ediniz. Bunun üzerine
gecesini uykusuz geçirerek onun durumunu düşündü. Fakat sorulan
suali çözemedi. Onun "Suheyl" denilen bir cariyesi vardı. Koyun-
larını güderdi. Efendisinin uyumadığını görünce niçin uyumadığn-
nı sordu. Evvela söylemek istemediyse de, ısrar üzerine "Belki
bana bir fikir verir, mes'eleye bir açıklık getirir" diye mes'-
eleyi cariyeye açtı: "Bana bir miras meselesi geldi. Allah'a

yemin ederim ki ne yapacağımı ve işin içinden nasıl çıkacağımı bilmiyorum. Uykusuzluğumun sebebi budur." dedi Bunun üzerine cariyeye bir çözüm önererek dedi ki: Sübhanellah, Sizi anlayamadım bu mes'ele sizin uykusuz kalmanıza neden olacak kadar müşkil değildir. Hüküm bevil yerine tabi kılıp, onu oturtun. Eğer erkeğin bevletmesi gibi bevlederse o erkektir. Eğer kadının bevletmesi gibi bevlederse o kadındır. Bunun üzerine Amir b. Zariip dedi ki; "Ey Suhayl bundan sonra ister akşamla ibter sabahla. Sen artık serbestsin. Çünkü mes'eleyi açtın, keşf ettin" diyerek ilme olan ilgisini açıkça gösterdi. Sonra sabahleyin milletin huzuruna çıktı ve cariyenin işaret ettiği şekilde hüküm verdi.(48)

9- Züheyr b. Ebi Selma

Züheyr'in hangi kabileden olduğu hususunda ihtilaf vardır. Onun Müzeyna b. Ebihi b. İlyas b. Mudardan veya Gatayandan olduğu söylenir. Başka bir rivayette ise Gatayan'ın müttelikidir. İbni İshak'ın rivayetine göre onun kabilesinde besl. (Haram ve Helal)vardı (49) Bu haram ve helal mes'elesinin Züheyr'in öğretmesi ile olduğu söylenebilir.

Züheyr Allah'ın birliğine hesap gününe inandığı gibi, Haniflik inancındaki daha pek çok şeye inanırdı. Güz mevsimindeki yapraklarını döktükten sonra bahar günlerinde yeşermeye başlayan ağaçların yanından geçerken, "Eğer Araplar hakkında sözler söyleseler de kuruduktan sonra sana yehiden hayat ihsan eden Zat'a iman ederim. O Zat çürüyüp toprak olmuş olan kemiklere yehiden hayat verecektir." derdi. Züheyr bu düşünceleri Kur'an-ı Kerim ile uygunluk arz etmektedir. Kur'an'da "İnsan kendisini nutfeden yarattığımızı gör (ür gibi bil) medi mi ki şimdi o

(48) İbni Hişam, a.g.e., c.1, s. 129-130

(49) İbni Hişam, a.g.e., c.1 s. 147 İbn Kuteybe şiir Velşuara s.2

açıktar açığa müfrid bir düşman kesilmiştir. O, kendisinin bir meniden yaratıldığını unutarak bize bir misal getirdi: "Çürümüş kemiklere kim can verecekmiş" dedi (Habibim) de ki: "Onları ilk defa yaratan diriltecek. O her yaratmayı, hakkıyla bilendir."(50) (Mücmelen ve mufassalen yaratmadan evvelde, yarattıktan sonra da)

Züheyr "EminÜmmi evfa..." diye başlayan muallasında Cenabı Nak insana tertip edeceği cezayı geçiktirir. Bu halde kulları işleyeceği kötülükleri bir kitapta tesbit ederek hesap için hazırlar, yahut cezayı dünyada verir. Ve hemen "Mütekim" ismiyle tecelli eder diyor.

Züheyr'in sözleri ve Kur'an-ı Kerim'in ayetlerinin uyum içerisinde olması bize iki hususta ışık tutabilir. Birincisi: Kur'an-ı Kerim'in hususiyeti, ikincisi Arap toplumu'nun ölümden sonra ki hayat hakkında düşünceleri ve Hanif'lerin onlara gerçeği öğretme gayretleri.

Kur'an-ı Kerim incelendiğinde, geçmiş insanların doğru fikir ve yaşantılarını tasdik edici, ihtilafli konuları aydınlığa kavuşturucu yanlış kanaatleri de düzeltici olduğu görülür.

(50) Alusi, a.g.e., c.2, s. 304; Kur'an-ı Kerim, Yasin, 77-79 Rivayete göre (Aas b. Vail), yahud (Übey b. Halef) eline çürük bir kemik parçası almış, onu ufalamış Peygamberimiz'e "Bu kemiği çürüdüktan sonra, Allah diriltecek mi sanıyorsunuz?" demiş, Resul-u Ekrem'de ona "Evet O, seni de diriltecek, hem seni ateşe sokacaktır." buyurmuştur. "Beyzavi, (ehaleyn) "Hakim" in (ibni Abbas) Radıyallahü anhüma'dan rivayet ettiği bir hadiste bunu müeyyiddir. (destekleyici mahiyettedir.) Hasan Basri Çantay, Kur'an-ı Kerim Hakim ve Meal-i Kerim'e c.2, s, 789, Ist. 1980

Dozzy'nin naklettiğine göre cahiliye itikadı bu düşünüşten fevkalade ayrı idi. Allah'ı insana benzeten ilkel bir alemde olan Antropomorfizmin tesiri olduğu açıkça görülecektir. Nitekim Abdullah b. Mes'ud'un naklettiği bir haber bu hükmü doğrular mahiyettedir. Bu Sahabi şöyle demiştir: " Kâbe'nin duvarınadayanmış duruyordum. Derken bin Kureyş'li ikisi Sakiftten göbekli, kaba-saba üç kişi geldi. İşitmediğim bazı şeyler konuştular, İçlerinden biri, "Konuştuklarımızı Allah işitir mi dersiniz" dedi. Öteki "Sesimizi yükseltirsek işitir, yükseltmezsek işitmez." cevabını verdi. Öbürü ise "Birini işitirse hepsini de işitir." şeklinde konuştu. Bunları Hz. Peygambere anlattım. Bunun üzerine Allah Teala, fussilet 22,23 ayetlerini indirdi.(51)

Zuheyr bir başka şiirinde ise şöyle diyor: "Allah Taala'nın gerçek bir varlık olduğu bana zahir oldu. Bu inancım benim Allah' karşı saygı duyarak O'na sığınma arzumu artırdı." (52)

Hz. Omer O'nun şiirlerini çok beğenirdi. Onun sözünde gereksiz usatmalar bulunmadığını, muglak söylemediğini, hiç kimseyi kendisinde olmayan bir sıfatla methetmediğini söylerdi.(53)

10- Kab b. Lui;

O, Nebi (s.a.v)'nin ecdadındandır. Kureyş, her cuma günü Kab'ın yanında toplanırlardı. O hutbesinde onlara yerin ve göğün yaratıcısını düşünmeyi, O'nun hakkında bilgi edinmeyi ve O'na itaatli olmayı emrederdi. Gece ve gündüzün değişikliğinde, yerin ve göğün yaratılışında, durumlarında ve hallerinin değişikliklerinden evelki insanların ve sonrakilerin başlarına

(51) Mücteba Uğur, Hicri 1. asırda Islâm Toplumu, 1st.1980,s.14

(52) Alûsi,a.g.e., c.2, s. 305-306; M.Esat, a.g.e., s.310

(53) Alûsi, a.g.e, c.2, s. 308

gelenlerden ibret almayı emrederdi. Onları akraba ziyaretine teşvik eder, selamı yaygınlaştırmalarını, sözde durmayı, akrabalık hakkına riayeti, Fakirlere ve yetimlere yardım etmeyi emrederdi. Ölümün dehşetini, kıyametin durumunu, Onlara bir peygamberin gönderileceğini ve bu peygamberin kendi sulalesinden olacağını söylerdi. O peygamberi gördüklerinde O'na tabi olmayı emreder, O peygamberin Kâbe'nin çevresinden çıkacağını müjdelerdi. Çeşitli şiirleri ile bu meseleyi anlatırdı. Gelecek peygamberin davetini görmeyi isterdi. Bundan başka değişik ilhamlardan bahsederdi. Birçok bilginler peygamberin ataları, ana ve babalarının itikatte tevhiid sahibi olduğunu söylemektedirler. Kab öldükten sonra dirilmeye ve hesaba, Hanif didinin diğer hükümlerine inanırdı. (54)

11- Ümeyr b. Cündep el Cüheni ;

Cahiliye devrinde Allah'ı birleyenlerdendir. Allah'ı hiç birşeyi ortak koşmaz, putlara da tapmazdı. Umeyr hakkında tuhaf bir kıssa vardır ki putlara tapmadığının delili olarak gösterilir.

İsmail b. Eb Halid'in rivayetine göre, Umeyr Islâmdan az evvel öldü Onu kefenlediler. O anda başını kaldırdı ve Gasl(55) nerede diye sordu. Oradakiler Sübhanallah, ona ihtiyacın nedir? O az önce buradan geçti! niçin soruyorsun dediler. O da dedi ki: "Buraya getirildim. Bana Hubel seni yerdi, kabrini görmüyormusun? Sen bizim onu başka bir hale çevirdiğimizi gördün mü? Gasl senin çukurunda kayboldu. daha sonra biz onu çakıllarla doldurduk

(54) Alûsi, a.g.e., c.2, s. 311

(55) Gasl Onun Amcasının oğlu idi

Rabbine ibadet edermisin? Ve O'na kavuşurmusun? Ve sirk eden ve saptırah kişinin yolunu terk eder misin? denildi. Bende: "Evet Rabbime ibadet ederim, ve ondan başkalarını terk ederim." dedim. Umeyr iyileşti kadınlarla evlendi evlatları oldu. Amcasının oğlu Gasl ise üç gün daha yaşadı. sonra öldü ve Umeyr'in kabrine devnedildi. Bu zat Islâmiyetin zuhurundan kısa bir süre sonra vefat etti. (56)

12- Veki b. Selema b. Zuheyr el-İyadi;

Kâbe'nin eminliğini yapmış olan bu zat Mekke'nin aşağı kısmına bir bina yaptırarak orada bir cemaat teşkii etmiştir. Ölümü yaklaşınca Araplara, doğru yoldan gidenlere tabi olmalarını, saptıranların peşinden gitmemelerini söylemiştir. (57)

13- Abdullah el-Kedai;

Bu zat ahiret gününe iman eden bir kişiydi. Arapların alim ve faziletliyelerinden idi. Haniflik dinine bağlı idi(58)

14- Mültemis b. Ümeyye el-Kenani;

Mekke meydanındakiKâbe'de Arap kavmine hitap ederek: "Sözümü dinleyin felah bulursunuz."dedi Ne söyleyeceksin diye sorular cevabında "Siz başka mabutlar edindiniz benim bildiğime göre Cenabı Hak buna razı olmaz, Allah Taala Hz. bu mabutlarında Rabbi'dir. Allah'ın rızası yalnız kendine ibadet edilmesinedir." dedi Araplar bunu duyunca yanından ayrılıp gittiler. (59)

(56) Alûsi, a.g.e., c.2, s. 288

(57) Alusi, a.g.e., c.2 s. 278

(58) Alusi, a.g.e., c.2, s. 280

(59) Alûsi, a.g.e., c. 2, s. 277

15- İlaf b. Şihab et-Temimi;

Bu zat Allah'a ve kıyamet gününe iman eden haniflerden idi. O bir beytinde "Rifaa savaşında hasmın uğradığı nusibetleri görerek güzel bir nasihat aldım. Cenabı Hakkın kıyamet gününde güzel amellere karşılık mükafat vereceğini ahladım" diyor (60)

16- Ubeyd b. El-Ebras el-Esedi;

Bu zat, cahiliye dönemi şairlerindedir. Puta tapanları kınayan ve Allah'ın birliğine inandığını söyleyen Muvahilerdendir. (61)

17- Süveyt b. Amir el-Mustalaki;

Şair olan bu zatın şiirlerinde hanifliğe inandığını ifade eden sözler vardır. Hz. Muhammed (s.a.v.) "Eğer Süveyd İslâmiyete yetişmiş olsaydı müslüman olurdu." buyurmuşlardır. (62)

18- Ebu Kays b. Eslek;

Ebu Kays, Evs kabilesinin Velid b. Zeyd oğullarından idi. Şairdi. şiirlerinde Hanifilikten ve gelmesi gereken peygamberin vasıflarından bahsedirdi.

Kendisine "Yesrib (Medine)'in Hanifi" denirdi. Ebu Kays gerçek din'i Medine Yahudilerinden sormuş, onlarda Ebu Kays'ı yahudiliğe davet etmişler, ilk önce yanaşır gibi olmuş sonra da onlardan yüzçevirmiş idi. Ebu Kays, gerçek dini aramak maksadıyla Şam'a kadar gitti. Orada Cefne ailesine konuk oldu. Rahiplerden ve Hahamlardan soruşturmalar yaptı. Onlar da kendi dinlerine davet ettiler.

Ebu Kays "Ben bu dinlere hiç bir zaman girmem" dedi. Şam rahibi ise: "Sen Hanif dinini mi arıyorsun?" diye sordu Ebu Kays "İşte benim aradığım odur" dedi . Rahip "O din arkanda bıraktığın yerdedir. İbrahim dinidir." dedi.

(60) Alusi, a.g.e., c.2, s. 276: M.Esat, a.g.e., s. 310

(61) Alusi, a.g.e., c. 2 s. 281

(62) Alusi, a.g.e., c. 2 s. 281

Ebu Kays: " Ben İbrahim dini üzereyim. Ölünceye kadar da onu din edeceğim " dedi. Ebu Kays Hicaz'a dönüp bir müddet oturdu, sonra Mekke'ye Ümre Haccı'na gitti. Orada Zeyd b. Amr b. Nüfeyl ile karşılaştı. Ebu Kays ona: " Şam'a kadar gittim. İbrahim didini duydum. (O senin arkanda bıraktığın yerdedir) denildi" dedi. Zeyd Ben de Şam, Cezire, Medine Yahudileriyle görüştü. Onların dinledinin batıl olduğunu gördüm. Din ancak İbrahim'in dinidir. O Allah'a hiç birşeyi şirk koşmaz, Şu beyt (Kâbe)'e karşı namaz kılardı.

"Allah'tan başkası adına kesilen kurbanlardan yemezdi." dedi. Ebu Kays: Zeyd b. Amr'ı dinledikten sonra şöyle söyledi: "Benimle Zeyd b. Amr b. Nüfeyl'den başkası İbrahim'in dini üzerine değildir." (63)

Peygamberimiz Medine'ye geldiği zaman Hazreç kabilesiyle Evs kabilesinden pekçoğu, Abdul Eşhel, Hârisê, Muâviye, Amr b. Avf oğulları müslüman olmuşlardı. Vail, Vakıf, Umeyye b. Zeyd oğulları ve onların seyyidleri, şairleri, hatipleri ise harplerde kumandaları olan Ebu Kays'in başında toplanmışlardı.

Peygamberimiz Medine'ye geldiğinde şiirlerinde Haniflikten son zamanda zuhur edecek peygamberin Mekke'de doğacağından Medine'ye hicret edeceğinden bahsedip duran Ebu Kays'e: "Ey Ebu Kays İşte senin vasf edip durduğun adam herhalde budur." dediler. Ebu Kays: "Evet, Herhalde hak ve gerçek dinle gönderilen peygamber bu" dedi ve Peygamberimizin yanına geldi. "Sen insanları nelere davet ediyorsun?" diye sordu. Peygamberimiz: "Allah'tan başka tanrı bulunmadığına ve benim de, Resulullah olduğunu kabul ve tasdik etmeye davet ediyorum" dedi ve İslam esaslarına anlattı Ebu Kays: "Bunlar ne güzel iyi şeyler! İşimi gördükten sonra senin yanına dönerim")dedi. Yolda Abdullah b. Ubey.b. Selûl'a (63) İbn-i Sad, Tabakat, c.4, s.383-385

rastladı Abdullah b. Ubey: "Nereden geliyorsun?" dedi. Ebu Kays: "Muhammed'in yanından geliyorum. Bana anlattıkları şeyleri çok güzel buluyorum."

"Bu zat, herhalde öteden beri bilip durduğumuz, yahudi alimleri tarafından geleceği bize haber verilmiş olan peygamber olsa gerek" dedi

Abdullah b. Ubey "Vallahi sen Hazreç'le harbe tutuşacaksın Sen, her sefer bizin harbimizden, sığınacak yer aradın bir sefer Kureyş'le antlaşma yaptın. Bu defa da Onlara karşı Muhammed'e mi tabi olmak istiyorsun?" dedi (64) Ebu Kays, Abdullah b. Ubey'in sözlerine kızdı: "Vallahi bir yıla kadar müslüman olmayacak, herkesten sonraya kalacağı" dedi

Sonrada evine döndü peygamberimizin yanına uğramadı. Ebu Kays Hicret'in onuncu ayına, Zilhicce'nin başında vefat etti. (65) Rivayete göre Ebu Kays ölürken Allah'ın birliğini ikrar etmiştir Bir başka rivayete göre Ebu Kays ölüceği sırada Peygamberimize adam göndermiş, Peygamberimizde "lâ ilâhe illâllâh" de! de bununla kiyamet gününde sana şefaet edeyim!" dedi. Ebu Kay'ın bunu söylediği, işitilmiştir. (66)

19- Lebid İbni Rebia;

Cahiliyet devrinde şiirleri musabaka ile kabinenin duvarına asılan yedi (meşhur) Arap şairlerinden birisidir. O şiirlerinde Allah'ın birliğini ifade ederdi. Muallakasının ilk beytinin başında şöyle diyordu: "Allah'tan başka her mevcut fenaya ve her nimet sahibi zevale mahkumdur"

(64) İbn-i Esir, Üsdülgabe, c.5, s. 278

(65) İbn-i sad, Tabakat, c. 4, s. 385; İbni Esir, a.g.e., c.5, s. 278-279

(66) İbni Esir, a.g.e, c.5, s. 278 İbni Hacer el isabe, c.4.s. 161

Rasulu Ekrem'in takdirine mazhar olmuş, Peygamberimiz onun hakkında , hiç bir şairin ağzından bunun kadar güzel söz çıkmamıştır. Buyurmuştur. Lebid, Senetül-Vufut denilen hicretin dokuzuncu yılında kabilesi halkıyla gelip müslüman olmuştur.

Lebid'in cahiliye devrine ait olan şiirleri pekçoktur. Lebid'in cahiliye devrine ait onikibin beyti olduğu haber verilmektedir. Lebid'in müslüman olduktan sonraki şiirleri pek azdır. Hz. Ömer bir gün Lebid'e "Ya Eba Akil: Bana şiirlerinden birşey inşat eder misin" demişti. Lebid; "Allahü teala bana sûre-i Bakare ve Surei Ali'İmran'ı öğrettikten sonra artık ben şiir söylemez oldum, diye cevap vermişti. Kur'an-ı Kerim'in fesahat ve belagatı karşısında şiirlerinin şaşası ve ikbalinin söndüğünü bildirmek istemiştir. Hz. Ömer Lebid'in tahsisatına beşyüz dirhem ilave ederek iki bin dirheme çıkartmıştır. Sonra Muaviye devrinde bu iki bin dirhem tahsisatına beşyüz dirhem daha ilave edilmek istenildi. Fakat Lebid: "Artık ben ölüyorum. Bu ikibini de size bırakıyorum." diye kabul etmediği ve bir müddet sonra vefat ettiği haber veriliyor.

Egani sahibi Lebid'in 145 sene yaşadığını bunun 90 senesi cahiliyet devrinde geçip baki hayatını islâm olarak yaşadığını ve Muaviye devrinin son zamanlarında vefat ettiğini bildiriyor(67

20- Ebu Zerr El-Gıfarı

Ebû Zerr, putlara saygı göstermez putlar ve onlara tapanları ciddiye almazdı. O gerçeği arayan biriydi. Ebû Zerr büyük bir yaratıcının olduğunu hissediyor, bunu ağaç ve taş cinsinden olmamaya başladığını şuuruna varıyordu.

(67) İbn-i Kuteybe, Siir ve'l Şuara,c.2, s. 50-53; Tecrid tere, c.4, s. 27-28

Otereddütler içinde düşünmeye dalmış vaziyette iken, yurtlarından bir Mekke kabileci geçti Ebu Zerr, bu kabileci Mekke'de "Kendisine Allah'tan Vahiyy geldiğini söyleyen birinin ortaya çıktığını, bunun putlara hücum edip insanları Allah'a inanmaya davet ettiğini öğrendi. Hemen kardeşi Uneysi, bu kimseden haber getirmek için Mekke'ye gönderdi. Uneys'de kardeşi gibi putlara tapmaktan hoşlanmazdı. Uneys Mekke'ye geldi ve Peygamberi dinleme fırsatını buldu. Hz. Peygamberden dinlediği şeyler hoşuna gitti Kardeşi Ebu Zerr'e güzel haberle döndü. Ancak kardeşinden işittikleri Ebu Zerr'i tatmin etmedi, bizzat işin gerçeğini öğrenmek için Mekke'ye gitti. Orada Resulullah ile karşılaşınca: "Söylediğin şiirlerden bana da oku" dedi. Hz. Peygamber: "Söylediğim şiir değildir ki sana okuyayım. O Kur'an-ı Kerim'dir," diye cevap verdi. Ebu Zerr Bana O'nu oku dedi Hz. Peygamber, Ebu Zerr'e Kur'an-ı Kerim'den ayetler okudu. Hayretler içinde Ebu Zerr hemen Kelime-i Şahadeti getirerek müslüman oldu. O zamanlar davet gizlice devam ediyordu. Ebu Zerr, islâma girenlerin ilk onu içerisinde yer aldı. O "Ben müslümanların dördüncüsüyüm. Üç kişi müslüman oldu ben dördüncü oldum" dedi (68)

Ebu Zerr İslamın yetiştirdiği büyük şahsiyetlerden birisidir. Kendi kabilesi Gıfar ve komşu kabile Eslem, Ebu Zerr'in davetiyle müslüman olmuşlardır. Hz. Peygamber Ebu Zerr'i bunları islama davetle vazifelendirmişti. İslam'a davet için vakit erkendi, Rasülullah henüz açıkça davette bulunmuyordu. Fakat Allah'a davetin izine ve vazifelendirilmeye ihtiyacı yoktur. İnsanları İslam'a davet eden kimseni bu işi Allah rızası için

(68) Zehebi, Siyer'u A'lami'n-Nubela, c.2, s. 38; Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, (Heyet), c.1, s. 304-305

yapması gerekir. Belki de insanların İslam'a açıkça davet eden İslam'dan önce din arayışı içerisinde bulunan Allah'tan başkasına tapmayı hoş görmeyen Hanif Ebu Zerr'dir. (69)

21- Ebu Kays b. Sareme b. Ebu Enes;

Bu zat Neccar oğullarındandır. O Hıristiyanlığa girdi. Rahiplere benzeme isteğinden dolayı Rapih elbisesi giydi. Putlardan yüz çevirdi. Sonra Hıristiyanlığı istemedi. Kâbe'yi kendisine mescid yaptı. Oraya kirli ve cünup olarak girmiyordu. Ve şöyle derdi. "Ben İbrahim'in Rabbi olan Allah'a ibadet ediyorum" Resulullah Medine'ye hicret edince Müslüman oldu. Bir şii- rinde şöyle diyordu : "Mekke'de on kûsür sene kaldı, kendisine uygun bir dost bulamadım. Dinini anlatıyordu fakat onun çağrısına uyan olmadı. Medine'ye geldi Allah onu ve onun dinini açığa çıkardı. Bu açıklama ile O, sevinçle doldu. O'na uymada ve onun yolunda mallarımızı ve canlarımızı harcadık. Allah'tan başka görücü ve bilici Rab olmadığını ve Allah'ın Rasulünün Hak olduğunu biliyoruz." (70)

22- Halid b. Sinan b. Kays;

Beni Abs b. Yağız oğullarındandır. Rivayet edildiğine göre Hz. peygamber onun hakkında şöyle demiştir. "Kavminin kendisini dinlemediği bir Nebi ölümü gelince kavmine şöyle dedi"Ben kabre konduktan sonra Hım yerden bir grup insan gelecek, onların önlerinde beyaz bir deve bulunacak. Kabrime tırnağıyla vurduğunu gördüğünüz zaman benim kabrimi açın. O zaman ben çıkacağım ve size ölümden sonraki olanları, berzahı ve kabrin durumlarını bütünü ile haber vereceğim" dedi. O öldü ve onun dediğini gördüler. Onun vasiyeti üzerine kabrini açmak istedilen. Bir kısmı

(69) Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, (Heyek) c.1, s.304
(70) İbni Kuteybe, El-Maarif, s.28

böyle bir işi çirkin buldular. Biz korkarız ki bize ölümlerin kabirlerini açıyorlar, ne kötü insanlar diyecekler diye açmadılar" Bundan sonra Halid b. Sinan'ın kızı Peygamberimize geldi. Peygamberimiz'in "Kulhu vellahu ehad..." okuduğunu görünce benim babamda böyle şeyler söylerdi dedi. (71)

23- Erbab b. Riab;

Mes'udinin rivayetine göre, Abdul Kays oğullarındandır. Peygamberimiz gelmezden önce Nesihî (İsa a.s.'a inan) (olmasına rağmen tevhid inancına sehipti. Bir gün şöyle bir ses işittiler. Sema-dan bir çağırıcı "Yeryüzünün en hayırlısı üçtür. Riabuş Şen, Bahira Rahip henüz gelmeyen bir kişi (Yani peygamberimizi kasdediyordu.) (72) Bu Nida cin sesinden gelirdi. Peygamberin gelmesinden önce bu ses çoğalmıştı. Maverdi de bu tür olaylardan bahsetmiştir. (73)

Maverdi'nin rivayetine göre putlara tapan, haram helal tanımayan Haş'am adında biri vardı. Haş'am bir gece putlara ibaden ederken şöyle bir ses duydu. Ey hüküm veren siz rüyaları tabir eden değilsiniz. Siz hükümleri putlara bırakmayın. İslam ve Hak ile insanların efendisi çıkacak o hüküm verenlerin en adilidir. Karanlıkları dağıtıp nurları getirecek olanda O'dur. Onun gelmesiyle insanlar kötülükten arınırdılar" Haş'am diyor ki Biz ondan çok korktuk. ben Mekke'ye gittim. Orada müslüman oldum Şu rivayette Riab'ın hakkındaki rivayeti kuvvetlendirmektedir. Peygamberin gelmesine yakın böyle hadiseler çok olmuştur. Kureşliler Ebu Kubeys'ten Ey Evsin sadı, Sen peygambere yardımcı ol. Allah'tan iyi bir şey iste. Sesini duymuşlar. Ebu Sufyan bu Sad'ın Sad b. Ubade olduğunu söylemiştir. (74)

(71) İbni Kuteybe, el Maarif, s.29

(72) Mes'udi, a.g.e., c.1, s. 68

(73) İbni Kuteybe, el Maarif, s. 27

(74) Alusi, a.g.e., c.2, s.285

24- Adi b. Zeyd el İbadi;

Adi b. Zeyd b. Hammad b. Zeyd b. Eyyub İmrul Kays b. Zeyd b. Menat b. Temim.

Egani sahibinin bildirdiğine göre Adi cahili şairlerden olup fasih bir şairdi. Hıristiyanlığa girmişti. Annesi, babası ve ehli de bu din üzere idi. Adi bir Allah'a inanır ve onun adına yemin ederdi. (75)

25- Es'ad Ebu Kerb el Himyeri;

Hız. Muhammed'den 700 yüz yıl önce yaşamış Hümyerli bir şairdir. Mü'min idi ve nebi (s.a.v.)'e inanmıştı. Oşirinde: "Ahmed-i gördüm o muhakkak insanlar için sabah rüzgari gibidir. Şayet benim ömrüm onun gününe yetse O'na vezir ve Ammizade olur- dum. Dünyada herkes Arap Acem O'na itaat eder. " O Kâbe'nin örtüsünü örtenlerin ilkidir. Bundan dolayı bazı Himyerliler Beytin örtüsünü giydiren biziz derlerdi. (76)

26- Selman el-Farisi;

İbni İshak'ın naklettiği bir haberde Selman el-farisi'nin şöyle dediğini rivayet etmektedir. O, rasulullah (s.a.v) durumu haber verdiği zaman şöyle dedi ki Ammuriyenin sahibi O'na şöyle demiş: "Şam topraklarında şöyle git, orada iki orman arasında bir adam vardır ki her sene bu ormandan ötekine yardım dileyerek çıkar Hastalar ona görünürler. onlardan hiçbir kimseye dua etmezki şifa bulmasın. Araştırdığı bu dini ona sor. O sana aradığın dinden haber verir!" Selman dedi ki "Çıktım nihayet bana anlatılan yere geldim. Ve insanları hastaları ile birlikte orada gördüm. İşte o gece o adam bir ormandan ötekine çıktı. Halk hastaları ile birlikte onun etrafını sardılar. Kalabalıktan onu

(75) bkn. Alusi, a.g.e., c.2, s. 288-293

(76) Mes'udi, Murucu'z-Zeheb, c.1, s. 68-69

görmeye imkan bulamadım. Nihayet girmek istediği ormana giriyordu ki ancak ona kavuşabildim. Bu kim? dedi ve bana baktı. Dedim ki Allah seni bağışlasın, bana İbrahim'in Hanif dininden haber ver. dedi ki: Sen birşey arıyorsun ki, bu gün insanlar onu sormuyorlar. Bir peygamberin zamanı yaklaşmıştır, bu din ile Harem ehliinden gönderilecektir. Sen ona git. O seni O dine götürür. dedi sonra ormana girdi. Bunun üzerine Rasulülla Selman'a buyurdu ki: "And olsun ki Ey Selman, eğer bana doğru söyledin ise İsa b. Meryem ile karşılaşmışsın demektir" (77)

27- Abduttabiha b. Saleb b. Uebre;

Kudaa kabâlesinden olan bu zat şairdi. şiirlerinde Allah'ın varlığından, onun insanları amellerine göre değerlendirdiğinden, Adem'in yaratıldığından bahsederdi. (78) O bir beytinde şöyle diyor: "Yarabbi sana layık olduğun şekilde dua ederim. Bu istirkamın günaha dalmış ve inancını muhafaza edebilme sebeblerine sarılmış bin tevbekarın duasıdır. Çünkü sen hamde layıksın. Her türlü hayrın kaynağısın Ey Azamet ve Kibriya sahibi ceza vermekte acele etme. Böyle derhal ceza vermenden dolayı seni kınamak ve seni kötülemek haddi değildir. Sen D hayyı Kayyum'sun ki zaman seni değiştirmez. İyilik yapan kulun için bir korku ve keder yoktur. Sen kadimsin, evvelsin, yücesin. Var olanları yokluk sahraşından var ettin. Beni derece derece zulmetten zulmete geçiren ve Adem'in nesliden ana rahminin karanlıklarına nakleden sensin) (78)

(77) İbni Hişam, a.g.e., c.1, s. 236

(78) M. Esat, a.g.e., s. 309; Kuzgun, a.g.e., s. 194

HZ. MUHAMMED'İN HANIFLERLE MÜNASEBETİ

Allah'ın birliğine inanan hanifler puta tapıcılığı red ile İbrahim Peygamber'in dinini ararlar ve onu yeniden diriltecek bir peygamberin gönderilmesini beklerlerdi. Bu hanifler toplu bir birlik halinde olmadıkları gibi müşterek bir ibadetleri de yoktu. Hanifler bir bakıma İslâm dininin müjdecileri gibi olup Hz. İbrahim Peygamberin şeriatını diriltecek bir peygamberin geleceğini halka söylerlerdi.

Peygamberimiz Hz. Muhammed Hıra mağarasında Cebrail'in ilk vahiyleri "Oku yaratan rabbinin adı ile oku" hitabı ile karşılaşınca endişe ve korkuya kapılmıştı. Hanımı Hz. Hatice Hz. Muhammed'in gördüğü hariseinn aydınlığa kavuşması için Hz. Peygamber'i Varaka'ya götürdü. O'na Hz. Peygamberin durumunu anlatınca O şöyle dedi: "Sen bu kavmin Peygamberisin. Seni kavminin memleketinden çıkartırken sağ olsa idim sana yardımcı olurum." Bu söz üzerine Hz. Peygamber: "Onlar beni çıkartacaklar mı?" dedi. O'da: "Senin gibi din ile gelen bütün peygamberlere düşmanlık edilmiş, yurtlarından çıkartılmıştır." diye cevap verdi.(79)

Son haniflerden Ubeydullah b. Cahş, Hz. Peygamber islam dini ile gönderilince İslam dinini kabul etti. Fakat Habeşistan'a hicret ettikten sonra Şaraba çok düşkün olması sebebi ile İslamiyetten çıkmıştır. (80)

İbni İshak'ın divayet ettiğine göre Hz. Peygamber Zeyd b. Amr ile konuşmayı çok severdi. Zeyd Kâbe'nin yanında kendisininin

(80) Mes'udi, a.g.e., c.1, s. 74-75

(79) Alusi, a.g.e., c.2 s. 288

Hanif dini üzere olduğunu anlatırdı. İbni İshak'ın bir rivayetinde de Zeyd'in oğlu Sabit b. Zeyd ve Ömer b. El-Hattab Hz. Peygambere dediler ki: "Ey Allah'ın Resulu Zeyd b. Amr için Allah'tan maffiret dileyelim mi?" Hz. Peygamber "Evet çünkü O kıyamet gününde bir tek Ümmet olarak diriltilecektir." buyurduğunu anlatmaktadır. (81)

Umeyye de Peygamberimizle görüş olan Haniflerdendir. O bir peygamberin gönderileceğini biliyor fakat bu şerefine kendisine ait olacağını zannediyordu. Bu kanaatinden dolayı İslama girmeden son peygamber Hz. Muhammed hakkında şüpheleri bulunduğunu söyleyerek peygambere iman etmeden öldü. (82) Hz. Peygamber O'nun hakkında "Şiiri iman etti fakat kalbi inkar etti" buyurmuştur. (83)

H. Peygamber Kuss b. Saide ile de görüşmüştür. Kuss değişik zamanlarda insanları tevhiidinine davet ederdi. Hz. Muhammed'e Peygamberlik verilmeden önce vefatetmiştir. Onun gelecek peygambere iman ettiği de söylenmektedir. (84) Hz. Peygamber bir toplulukta Kuss'un Ukaz panayırında okuduğu hutbesini çok beğendiğini fakat O'nun hatırlamadığını söylemiş, Hz. Ebu Bekir hutbeyi hatırladığını söyleyerek orada bulunanlara okumuştur. Peygamberimiz "Allah Kuss'a rahmet etsin ben onun kıyamet gününde ayrı bir ümmet olarak haşrolunacağını ümid ederim (85) buyurmuştur.

Ebu Kays b. Eslet haniflikten son zamanda zuhur edecek peygamberden ve bu zatın Mekke'de doğacağından, Medine'ye hicret edeceğinden bahsederdi. Hz. Peygamber Medine'ye geldiğinde etrafindakiler

(81) Muhammed Rıza, a.g.e., s. 57-58

(82) İsfahani, a.g.e., c.3, s.181

(83) Alusi, a.g.e., c.2, s. 278

(84) Mes'udi a.g.e., c.1, s.69

(85) Mes'udi, a.g.e., c.1, s.70 ; M. Esat, a.g.e., s.308

senin anlattığın peygamber herhalde budur dediler. Ebu Kays durumu iyice anlamak üzere peygamberimizin yanına geldi. Senin davetiyih özü nedir? diye sordu. O'da : "Allah'tan başka ilah olmadığına ve benimde O'nun elçisi olduğumu tasdik etmeye davet ediyorum" dedi. Ve islam esaslarını anlattı. Ebu Kays, bunlar ne güzel ne iyi şeyler! işimi gördükten sonra senin yanına dönerim diyerek yanından ayrıldı. Yolda Abdullah b. Ubey'e rastladı ve başından geçenleri anlattı. Abdullah b. Ubey'in korkutucu sözleri söylemesi üzerine kızarak "Vallahi bir yıla kadar müslüman olmayıp herkesten sonraya kalacağım" dedi. Peygamberimizin yanına uğramadı. Rivayet edildiğine göre Ebu Kays öleceği sırada peygamberimize adam göndermiş, Hz. Peygamberde "La ilahe illallah" demesini ve bununla kıyamet gününde ona şefaatçi olacağını söylemiştir. Ebu Kays'ın ölürken bu tafsile uyarak "Lâ ilahe illallah" dediği işitilmiştir. (86).

Lebid İbn-i Rebia da Resulû Ekrem'in takdirine mashaer olmuş, Hz. Peygamber onun hakkında "Hiçbir şairin ağzından bu kadar güzel söz çıkmamıştır." buyurmuştur. Lebid hicretin 9. yılında kabilesi halkı ile birlikte müslüman olmuş, İslâm'a girdikten sonra bir daha şiir söylememiştir. Allah'ü Taala, bana Bakara ve A'li İmran surelerini öğdettikten sonra ben şiir söylemez oldum. demiştir. (87)

Ebu Zerr el Gıfari Nebi (s,a.v.)'in din ile çıktığını duyunca araştırmış ve Hz. Peygamber'e gelerek "Söylediğin şiirlerden bana da oku " dedi Hz. Peygamber " Söylediğim şiir değil, Kur'an'ı Kerim'dir" dedi ve Kur'an-dan okudu. Ebu Zerr hemen Kelime-i Şahadet getirerek müslüman oldu. İslam'ın yayılmasında Hz. Peygamber'e yardımcı oldu. (88)

(86) İbni Esir, Usdulgabe, c.5, s. 278; İbni Hacer, el İsbabe, 161⁴

(87) İbni Kuteybe, Şiir ve'l Şuara, c.2, s. 50-53

(88) Zehebi a.g.e., c.2, s. 38; Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi (Heyet) c.1, s. 304-305

Bu rivayetlerde Haniflerin Hz. Peygamber'e ne akaid ne de şer'î konularda bir vâz-u nasihat veya bilgi verdiği, veyahut da O'na gidip geldiği zikredilmemiştir. Varaka (ve diğer heniflerin) ifadelerinde hayatda oldukları müddetçe Hz- Peygambere talebe olmak istediklerini, O'nun safında yer almak arzularını, güçlüklerle karşılaştığı vakitlerde yardım ve müdafa isteğinde bulduklarını görmekteyiz. Durum böyle olunca, bazı yazarların konuları sapıtarak Hz. Peygamber'in Haniflerden etkilendiğini, dini konuları onlardan öğrendiğini ve onları taklid ettiğini söylemeleri oldukça anlamsız ve tarihi gerçeklere ters düşen kanaatlerden başka bir şey değildir.

SONUÇ

Haniflik hakkında en sağlam ve gerçek bilgiler, Kur'an-ı Kerimde mevcuttur. Kur'an'da Hz. İbrahim'in dinine sarılan inaçç sahiplerinin bu isimle anıldıklarını görmekteyiz. Bu kelime, Hz. Peygamber'in hadislerinde de aynı anlamda kullanılmaktadır.

Hanifliğin din olarak İslamiyetle özde bir olduğu görülmektedir. Haniflik özel bir tabir olarak Hz. İbrahim'in tebliğ ettiği dinin, Müslümanlık ise, Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği dinin ismidir. Hz. İbrahim kavmine akılcı bir yol ile dinini anlatmıştır. Allah'tan başkalarına ibadet eden kavminin yanlış yolda olduklarını onların akıllarına da kabul ettirme yolunu tercih etmiştir. Bu yönüyle Hz. İbrahim'in dini tebliğ tarzı günümüzde de geçerli bir metoddur. İslamiyetin gelmesi ile Haniflik alemşumul davetine bunu dine bırakmıştır.

İslam Tarihi açısından Haniflerin yaşantı ve düşüncelerinin bilinmesi önemlidir. Biz bu tezimizde Onların kavimlerinin çeşitli batıl inanışlarına nasıl karşı çıktıklarını, yaşayış ve düşüncelerini inceledik. İslam'ın doğuşu sırasında Hanifler şiir ve hutbeleri ile inançsızlık içerisinde bulunan kavimlerini Tevhid inancına çağırdıklarını görmekteyiz. Onların bu gayretleri Arap topluluğu için yeni tebliğ edilen dini kabule bir zemin hazırlamış olabilir.

Hanifler, her fırsatta yeni bir peygamberin geleceğini, O'na yardımcı ve yakın olmak istediklerini anlatırlardı. İslam'ın gelmesinden sonra bir kısmı İslam'ı benimsemiş, bazıları ise bu şerefe kavuşamamışlardır. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla Haniflerin hepsi saygı ile anılmaya layık kişilik sahibidirler.

BIBLIYOGRFYA

- Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdullah eř-Şeybani: Müsnet, c.1-V, İst. 1982
- Alûsi, Muhammed Şükrü el-Bağdadi: Buluğu'l-Erep fi Ahvali'l-Arab,
c.2, Bağdat, 1314
- Askalani, Şihabuddin Ebi Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer: el-İsabeefi
Temyizi Sahabe, Kahire 1328
- el-Beydavi, Nasruddin Ebi Said Abdullah b. Omer:
Envarut-Tenzil ve Esraru't-Te'vil, c.1, Beyrut
- el-Buhari, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Muğire:
Sahih-i Buhari, İstanbul, 1979
- Fr. Buhl: İslam Ansiklopedisi Hanif maddesi
- Brockelman; İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi (Ter: N.Çağatay)
Ankara, 1964
- Cerrahoğlu, İsmail: Kur'an-ı Kerim ve Hanifler, A.Ü.İ.F.D., c. XI
Ankara, 1964
- Kur'an-ı Kerim ve Sabiiler, A.Ü.F.İ.D., c.X, Ank.1962
- Çakan, İsmail Lütü-Mehmet Solmaz:
Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi, Ankara, 1974
- Çantay, Hasan Basri: Kur'an-ı Hakim ve Maali Kerim, c.1-3, İst. 1980
- Danişment, İsmail Hami: İzahlı İslam Tarihi Kronolojisi, İst, 1960
- Darimi: Sünen, c.1, Dımeşk, 1349
- Emin Ahmet: Fecru'l İslam, Beyrut 1969
- Ebu'l Beka: Külliyat, Matbaai Amire, 1870
- el-Ezraki, Ebu'l Velid Muhammed: Kâbe ve Mekke Tarihi, (Ter:Y.Vehbi)
Yavuz), İstanbul, 1980
- Fazlurrahman: İslam, (Çev:Mehmet Dağ-Mehmet Aydın) İst, 1981

- Hasan İbrahim Hasan: Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi,
(Ter: İ.Yiğit-S.Gümüş) c.1, İstanbul, 1985
- Halebi: İnsanu'l Uyun, c.1, 1320
- Hamidullah, Muhammed: İslam Peygamberleri Hayati ve Eserleri,
(Ter: M.Said Mutlu), İstanbul, 1966
- Heyet: Doğustan Günümüze Büyük İslam Tarihi, c.1, İstanbul 1986
- İbni Esir: Üsdûl Gabe fi Ma'rifeti Sahabe c.5,
- İbni Esir: el-Kamil fi't-Tarih, c.1, Beyrut, 1965
- İbni Hişam, Ebu Muhammed Abdulmelik: es-Siratu'n-Nebeviyye, c.1,
Mısır, 1930
- İbni Haldun: Mukaddime, Beyrut, 1960
- İbni İshak: Sire, Tahkik: Muhammed Hamidullah, 1981, Konya
- İbni Kesir: Tefsiru'l Kur'ani'l Azim, Kahire 1956
- İbnu'l Keşbi: Kitabu'l Esnâm, Kahire, 1924
- İbni Sa'd, Ebu Abdullah Muhammed: Tabakatu'l-Kübra, c.1, Beyrut, 1960
- İbni Kuteybe, Ebu Abdullah Muhammed b. Müslim:
Siir val Suara, Kostantıniyye, 1228, c.2
el-Maarif, Beyrut 1970
- İbni Mace: Sünen, c.2, Mısır, 1372
- İbni Manzur, Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem:
Lisanu'l-Arap c. 1X, X, Mısır, 1301
- İbni Kayyim el cevziye: Zadu'l Mead, Kahire 1953
- İsfehani, Ali b. Hüseyin b. Muhammed b. el-Heyssem ebu'lFerec:
Kitabu'l-Egani, c. 3, Mısır, Tarihsiz
Delaili'n-Nübüvve, Haydarabat, 1950
- Kadı İyaz, İbnu Musa el-Haysubi el-Endulusi:
es-Sifa bi Ta'rif'i Nukuki'l-Mustafa, Dimeşk, c.1tSi

- Karaçam, İsmail: Sonsuz Mucize Kur'an, İstanbul 1987
- Köksal, MM Asım ; İslam Tarihi Mekke Dönemi Hz. Muhammed ve İslamiyet,
İstanbul, 1981.c.12
- Kınal, Firuzan: Eski Onasya Dinlerinde Monoteist Temayüller, Belleten
c.VIII, 1954
- Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensari:
el-Cami'li Ahkami'l-Kur'an, c.2, Mısır, 1967
- Kuzgun, Şaban: İslam Kaynaklarına Göre Hz. İbrahim ve Hanifler, Ank.198
- Mes'udi, Ebi'l Hasen Ali b. el-Hüseyn b. Ali: Murucuzzeheb ve Meadinu'
Cevher, Tahkik: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, c.1-2,
Mısır, 1964
et-Tenbih vel israf, Kahire, 1938
- Mevduci, : Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber, (Ter:A.Asrar
Ankana, 1983, c. 1-2
Tefhimu'l Kur'an (Ter: Heyet) İstanbul, 1986
- Mevlana Şibli; Asrı Saadet (Ter: Ö.Rıza Doğrul) c.1, İst. 1977
- Muhammed Rıza: Muhammed, Beyrut, 1975
- Müslim: Sahih-i Müslim, c.1,2,4 , Mısır 1374
Sahih-i Müslim, (Tercüme ve Şerhi: Ahmed Davutoğlu)
İstanbul, 1980
- en-Nesefi, Ebi'l Berekat Abdullah b. Ahmed b. Mahmut:
Medariku't-Tenzil ve Hakaiki't-Te'vil
- Ragıp el-İsfehani: El Müfredat fi Garibu'l Kur'an, Mısır, 1961
- er-Razi, Fahrüddin: Mefatihü'l-Gayb, c.5, İstanbul, 1308 (H)
- Reşit Rıza, Muhammed: Tefsiri-Menar, Beyrut, tarihsiz
- R. Dozzy: Tarih-i İslamiyet (Ter:A. Cevdet Karlıdağ) c.1, Mısır,1908
- Salebi: Kıssatu'l-Enbiya, Mısır, tarihsiz

- Sarıkcıoğlu, Ekrem: Baslangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, İst. 1983
- Şehristani, Muhammed b. Abdülmelik b. Ahmed: el-milel ve'n-Nihal,
c. 1,2, Mısır, 1947
- Şeydişehri, Mahmut Esat: Tarih-i Dini İslam, c.1, İst. 1983
- Seyyid Kutup: Fi Zılali'l-Kur'an (Tercüme, Heyet) İst. 1970
- Tanyu, Hikmet: Türklerin Dini Tarihçesi, İst. 1978
- Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir: Camiul-Beyan an-Te'vil'iKur'an
c.3, Mısır, 1374
Tarihu'l Ümemivel Mülük, Tahkik, Muhammed Ebul Fadl
İbrahim, Beyrut, 1968, c. 1-2
- Tirmizi Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre: Sünen'i Tirmizi, IV,1982
- Uğur Mücteba : Hicri Birinci Asırda İslam Toplumu, İstanbul , 1980
- Watt, Montgomery: Hız. Muhammed Mekke'de (Ter: Rami Ayas-Azmi Yüksel)
Ankara, 1986
- Vehbi, Mehmet: Hülasatü'l-Beyan fi Tefsiri'l Kur'an c. IV, İst. 1966
- Yakubi; Tarih c.2, Necef, 1358
- Yazır, Muhammed Hamdi: Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1960
- ez-Zebidi, Muhibuddin Ebi'l Feyz es-Seyyid Muhammed Murtaza:
Tac'ul-Arus, c.VI , VIII, Beyrut, 1966
- Abdullatif ez-Zebidi, Zeynuddin Ahmed b. Ahmed: Sahih-i Buhari
Muhtasarı Tecrid'i Sarip (Ter:ve Şehr: Kamil Miras)
Ankara, 1981
- Zemahşehi, Carullah Muhammed b. Omer: Tefsir'ul Kessaf, c.1, Kahire
1308